
RAPPORT

Socialt hållbart arbete med hedersrelaterat våld och förtryck i Örebro län 2022

En intersektionell behovsinventering

Rúna í Baianstovu & Emmie Särnstedt Gramnaes

Working Papers and Reports Social work 25 | ÖREBRO 2022
ISBN 978-91-87789-69-4

Editors: Björn Johansson and Daniel Uhnöo

Socialt hållbart arbete med hedersrelaterat våld och förtryck i
Örebro län 2022.
En intersektionell behovsinventering

Working Papers and Reports Social work 25

RÚNA Í BAIANSTOVU OCH EMMIE SÄRNSTEDT GRAMNAES

**Socialt hållbart arbete med hedersrelaterat våld och
förtryck i Örebro län 2022**

En intersektionell behovsinventering

© Rúna í Baianstovu och Emmie Särnstedt Gramnaes, 2022

Titel:

Socialt hållbart arbete med hedersrelaterat våld och förtryck i Örebro län 2022

En intersektionell behovsinventering

Utgivare: Örebro University 2022

www.oru.se/publikationer

Tryck: Örebro universitet, Repo september/2022

ISBN 978-91-87789-69-4

Sammanfattning

Örebro universitet har haft i uppdrag för Länsstyrelsen i Örebro län att undersöka behovet av särskilda stöd- och kunskapsresurser i det konkreta arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck i kommunerna i Örebro län. Forskning visar att hedersrelaterat våld och förtryck är en allvarlig utsatt-het med många olika uttryck. Omfattningen är oklar inom forskningen och beror på variationer i definitioner och vetenskapliga metoder. Vi ser en tendens till att begreppet blir allt lösare i konturerna i offentliga dokument. Därmed är hedersrelaterat våld och förtryck ett komplext kunskapsområde som bidrar till stereotyper som hindrar att utsatta får rätt hjälp vid rätt tidpunkt, med lämplig omfattning och varaktighet. Mot bakgrund av tidigare forskning samt 23 fokussamtal med 88 professionella ur olika yrkeskategorier och nyckelpersoner i civilsamhället i Örebro län framkommer att en särskild stöd- och kunskapsresurs bör etableras. Stöd- och kunskapsresursens arbete bör bygga på ett inkluderande och intersektionellt perspektiv och på demokratins grund. Det bör vara djupt och brett förankrat i nationell och internationell forskning och ha social hållbarhet som mål. Kunskapsresursen bör vidare bygga på en vetenskaplig grund, verka för en dynamisk kunskapsutveckling i hela länet samt för öppenhet och transparens i kommunikationen mellan lokala, regionala och nationella aktörer. Det övergripande målet för länets arbete med och mot hedersrelaterat våld och förtryck bör vara att verka för varje invånares rätt till frihet från våld och förtryck och frihet till jämlikt och jämställt deltagande i samhällslivet. Dessa friheter hör samman med varandra och förutsätter frihet från varje form för inneslutning och segregation, inom familjelivet, i grupper och i samhället för övrigt.

Keywords: hedersrelaterat våld, resurscenter, behovsinventering, intersektionalitet, demokrati, inkludering, stereotyper, trygghet, frihet

Rúna í Baianstovu och Emmie Särnstedt Gramnaes, JPS
Örebro University, SE-701 82 Örebro, Sweden, e-mail
runa.baianstovu@oru.se

Förord

Härmed överlämnar vi resultatet av Länsstyrelsen Örebro:s uppdrag till Örebro universitet att genomföra en behovsinventering av en stöd- och kunskapsresurs i arbetet med och mot hedersrelaterat våld och förtryck i Örebro län ur ett intersektionellt perspektiv.

Behovsinventeringen är genomförd inom en av samhällets kunskapsdrivande institutioner vilket kräver att vi strävar efter att leva upp till de krav som ställs på en sådan institution i ett demokratiskt samhälle. Ett centralt krav är att institutionerna är självständigt tänkande kunskapsproducenter som bidrar till att blottlägga auktoritära praktiker av alla slag och på alla nivåer i samhället. Det är vår ambition att rapporten ska kunna användas som ett bidrag i arbetet för människors grundlagsfästa rätt till frihet från våld och förtryck inom familjelivet, inom grupper och organisationer samt inom samhällslivet i stort.

Följande personer har arbetat med uppdraget: Rúna í Baianstovu, doktor och lektor i socialt arbete vid Örebro Universitet har varit huvudansvarig för rapportens vetenskapliga utformning. Rúna har också samordnat arbetet, genomfört samtal och skrivit rapporten. Emmie Särnstedt Gramnaes, MA i genusvetenskap vid Örebro universitet och särskilt kunnig om HBTQ-frågor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck, har genomfört huvuddelen av fokusgruppsamtalen, tematiserat samtliga samtal, deltagit i analysprocessen och skrivit text till rapporten. Emma Källvik, MA i genusvetenskap och adjunkt/doktorand i kriminologi vid Örebro universitet med hedersrelaterat våld och förtryck som huvudintresse, har genomfört och transkriberat tre fokusgruppsamtal. Züleyha Yildirim, MA-student vid Socialt arbete vid Örebro universitet har transkriberat huvuddelen av fokusgruppsamtalen.

Stort tack, Länsstyrelsen Örebro för visat förtroende. Vi tackar också alla er som delat erfarenheter, kunskaper, tankar och känslor med oss och varandra i samtalen i fokusgrupperna.

Örebro universitet, september 2022

Rúna í Baianstovu

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	i
DEL I SYFTE, METOD OCH FORSKNINGSÖVERSIKT	1
1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	1
2 METOD	2
3 FORSKNINGSÖVERSIKT	5
Tillkortakommanden i arbetet med hedersvåld	5
Perspektiv på hedersrelaterat våld och förtryck	10
Ett intersektionellt perspektiv	10
Intersektionalitet och kulturbegreppet	12
Kritik av intersektionalitet	13
Det intersektionella perspektivets styrka	14
<i>Storstadskartläggningen</i> – ett intersektionellt perspektiv	14
Resurscentra i andra län	16
Pilotprojekt i fyra län	16
Origo	17
DEL II RESULTATREDOVISNING	19
4 VÅLDETS FORMER	19
Fysiskt våld	20
Psykiskt våld, kränkningar och hot	21
Ekonomiskt våld	21
Sexuellt våld	22
Övervakning, kontroll och ryktesspridning	24
5 VÅLDETS PLATSER	25
Hemmet	26
Skolan	26
Frireligiösa sammanhang	27
Asylboenden	28
6 VÅLDSUTSATTHETENS FÖLJDER	29
Små barn och strikta könsnormer	29
Flickors utsatthet puberteten	30
Pojkars utsatthet	31

Vuxna kvinnor som vill utöka sitt livsutrymme.....	33
Mäns utsatthet	34
Personer med funktionsnedsättningar.....	35
HBtQ-personer.....	37
Sexualitet, relationer och sexuell- och reproduktiv hälsa.....	38
Normkonflikter - barnen i kläm?	39
7 FÖRHÅLLANDET MELLAN OFFER OCH FÖRÖVARE	40
Multipel och delad utsatthet.....	40
Ett flertal våldsutövare	41
Ambivalens och kontrollförlust	42
Förövare och offer i flera olika länder.....	43
8 OMGIVNINGEN, GRANNSKAPET, BOSTADSOMRÅDET.....	44
Hedersnormernas socioekonomiska sammanhang	45
9 VILKEN KOMPETENS FINNS IDAG OCH VILKEN SAKNAS?	46
Ojämn kunskapsnivå.....	46
Kunskap, stereotyper och fördomar	48
Stereotypernas konsekvenser	49
Bristande kunskap om multipel problematik.....	49
Olika former för kunskap och stöd i arbetet	51
När stöd- och kunskapsresurser saknas.....	52
Behov av tid, personalresurser och mandat	54
Kompetenta och pålitliga tolkar	55
10 DELTAGARNAS EXEMPEL PÅ FUNGERANDE STÖD TILL VÅLDSUTSATTA	56
Unga kvinnor som bryter upp från familjen	56
Kreativitet och fingertoppskänsla	57
11 BEHOV AV UTVECKLING ENLIGT DELTAGARNA	58
Mikronivå	59
Familjearbete i hederskontext?	59
Skyddat boende, men sedan?.....	60
Behov av specialiserade skyddade boenden	62
Traumabehandling för våldutsatta.....	62
Hjälp att hitta bostad	63
Behov av mindre omfattande insatser.....	64
Förebyggande arbete med våldsutövare.....	64
Behov av vägledande funktion för utsatta	65

Förutsättningar för att ge och ta emot hjälp och stöd - tillit mellan våldsutsatta och hjälpinstanserna.....	66
Tillit myndigheter emellan	68
Kommunikation, samverkan och samsyn	69
Samverkan över kommungränser	70
Kunskap och erfarenhetsutbyte	71
Brister i vinstdrivande familjehem och skyddade boenden	72
Meso- och makronivå	73
Inklusion gör motiveringsarbete överflödigt.....	74
Nyanlända barn och ungdomars inkludering	76
Förebyggande arbete med föräldrar	77
12 DELTAGARNAS UPPFATTNING OM EN STÖD- OCH KUNSKAPSRESURS SAMT OM UTVECKLING AV ARBETET I STORT	78
Deltagarnas behov av en stöd- och kunskapsresurs.....	80
Deltagarnas övriga rekommendationer på mikronivå	81
Deltagarnas övriga rekommendationer på meso- och makronivå.....	82
13 KONKLUSIONER - BEHOV AV EN KUNSKAPS- OCH STÖDFUNKTION	84
REFERENSLISTA	86
 Bilaga 1: Temaguide	

SAMMANFATTNING

Örebro universitet har haft i uppdrag för Länsstyrelsen i Örebro län att undersöka behovet av särskilda stöd- och kunskapsresurser i det konkreta arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck i kommunerna i Örebro län. I detta ingick att summera det hedersrelaterade våldets uttryck och omfattning enligt nyare forskning, ge en översiktlig bild över rapporter som beskriver hur andra resurscentra arbetar samt att genomföra en behovsinventering av stöd- och kunskapsresurser i arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck i länet genom fokusgruppsamtal med olika kategorier av berörda.

Forskning visar att hedersrelaterat våld och förtryck är en allvarlig utsatthet med många olika uttryck. Omfattningen är oklar inom forskningen och beror på variationer i definitioner och vetenskapliga metoder. Vi ser en tendens till att begreppet blir allt lösare i konturerna i offentliga dokument. Därmed är hedersrelaterat våld och förtryck ett komplext kunskapsområde som bidrar till stereotyper som hindrar att utsatta får rätt hjälp vid rätt tidpunkt, med lämplig omfattning och varaktighet.

Mot bakgrund av forskning samt fokussamtal med professionella ur olika yrkeskategorier och nyckelpersoner i civilsamhället i Örebro län framkommer att en särskild stöd- och kunskapsresurs bör etableras. Deltagarna använder i nuläget befintliga möjligheter till utbildning och rådgivning genom kontakt med Nationella Kompetensteamet vid Länsstyrelsen Östergötland som har regeringens särskilda uppdrag att arbeta med dessa frågor och Centrum mot våld i Örebro kommun. Dessa är emellertid otillräckliga. De behov som framgår i behovsinventeringen kräver mandat, forskningsbaserad kunskap om hedersproblematikens komplexitet och inverkan av stereotyper, insatthet i olika professioners särskilda samhällsuppdrag och regelverk samt kunskap om specifika lokala förhållanden.

Resurscentrets arbete bör bygga på ett inkluderande och intersektionellt perspektiv och på demokratins grund. Det bör vara djupt och brett förankrat i nationell och internationell forskning och ha social hållbarhet som mål. Resursen bör utformas så att den förmår,

- verka för att utsatta får rätt hjälp, vid rätt tidpunkt, med passande omfattning och varaktighet,
- stötta professionella inom berörda sektorer och alla våldsutsatta oberoende av ålder, kön, sexuell läggning, könsidentitet, religion,

etnisk eller nationell bakgrund, funktionsvariation, socioekonomiska levnadsvillkor och boendeförhållanden.

- arbeta utifrån kunskap om utsattas varierande livssituationer och multipla utsattheter, vilket kräver att inkluderande kommunikationsformer utvecklas,
- bidra till att arbetet utförs på ett sådant sätt att tilliten ökar mellan utsatta och relevanta institutioner vilket är en förutsättning för att utsatta ska kunna och vilja ta emot stöd,
- verka för att utsatta får ett självständigt liv i samhället efter att insatserna avslutats,
- arbeta förebyggande på mikro-, meso- och makronivå.

Kunskapsresursen bör vidare,

- bygga på en vetenskaplig grund,
- verka för en dynamisk kunskapsutveckling i hela länet samt öppenhet och transparens i kommunikationen mellan lokala, regionala och nationella aktörer.

Det övergripande målet för länets arbete med och mot hedersrelaterat våld och förtryck bör vara att verka för varje invånares rätt till frihet från våld och förtryck och frihet till jämlikt och jämställt deltagande i samhällslivet. Dessa friheter hör samman med varandra och förutsätter frihet från varje form för inneslutning och segregation, inom familjelivet, i grupper och i samhället för övrigt.

DEL I SYFTE, METOD OCH FORSKNINGSOVERSIKT

1 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien var att genomföra en behovsinventering i Örebro län avseende arbetet med och mot hedersrelaterat våld och förtryck i det individuella stödjande arbetet ur ett intersektionellt perspektiv samt förebyggande arbete på mikro-, meso- och makronivå.

- Vilka uttryck och dominerande former tar sig det hedersrelaterade våldet och förtrycket?
- I vilka olika sammanhang utövas våldet och förtrycket?
- Hur skiljer sig våldet och förtrycket inom och mellan olika grupper?
- Vilka begränsningar upplevs och hur påverkar de upplevda begränsningarna handlingsutrymmet hos olika individer och grupper och vilka konsekvenser får de?
- Hur ser förhållandet mellan offer och förövare ut och hur skiljer sig detta mellan grupper?
- Hur kan detta kopplas till omgivningen, grannskapet och/eller bostadsområdet?
- Vilka befintliga stöd- och kunskapsresurser och vilken kompetens finns idag och vad saknas?
- Finns goda exempel från länet?
- Vilka rekommendationer och behov framkommer när det gäller förbättrade möjligheter att främja, förebygga och vidta adekvata insatser på mikro-, meso- och makronivå i länets olika kommuner?

De första sex frågeställningarna bidrar till att säkra att samtalen handlar om hedersfrågan och till att tydliggöra vad deltagarna i fokusgrupperna pratar om när de pratar om hedersrelaterat våld och förtryck. Tyngdpunkten i rapporten kommer att ligga på de tre sista frågeställningarna.

Behovsinventeringens resultat kopplas till den nationella situationen enligt samtida svensk forskning samt tillgänglig kunskap om befintliga Resurscentra i andra län. Mot bakgrund av detta formuleras rekommendationer för hur kommande stöd- och kunskapsresurser i Örebro län skulle

kunna utformas för att förebygga och vidta åtgärder i både snäv och bred bemärkelse; det vill säga både i det akuta arbetet med våldet i sig och i det förebyggande arbetet på mikro-, meso- och makronivå.

I behovsinventeringen sker insamling av data genom fokusgruppsamtal med relevanta yrkesgrupper samt aktörer i civilsamhället utifrån ett intersektionellt perspektiv vilket förklaras närmare i forskningsöversikt, metod och teori nedan.

2 Metod

All forskning ska präglas av god forskningssed. De forskningsetiska riktlinjerna om information, samtycke, konfidentialitet och nyttjande som poängteras i regeringens forskningsetiska proposition (Regeringen 2002), ska respekteras i behovsinventeringens samtliga delar (SRA 2017).

Forskningsmaterialet ska hanteras av uppdragsgivare och utförare på ett etiskt hållbart sätt med hänsyn till ämnets känslighet för samhället i sin helhet och för forskningspersonerna. Av etiska skäl samt av skäl som kan relateras till behovsinventeringens validitet och reliabilitet måste forskarna kunna garantera forskningspersonerna att allt forskningsmaterial hanteras och nyttjas i enlighet med det syfte som forskningspersonerna har informerats om och gett sitt samtycke till. Dessa kriterier har uppfyllts i datainsamlingen.

Samverkansenheten *Resursgrupp Heder* som samlar professionella inom olika myndigheter i länet och organiseras av Länsstyrelsen Örebro har fungerat som referensgrupp för behovsinventeringen. Således har syfte och frågeställningar, tillvägagångssätt samt resultat diskuterats med denna. Vidare har några av resursgruppens medlemmar varit behjälpliga i rekryteringen av deltagarna i de fokusgrupper som ligger till grund för datainsamlingen.

Fokusgrupper är en kvalitativ metod där flera personer diskuterar de frågeställningar som en studie vill fördjupa. Forskarens uppgift är att ta vara på dynamiken i samtalsituationerna som därmed berikar. I syfte att få en fördjupad bild av problematiken har 23 fokusgruppsamtal genomförts i länets olika delar. Dessa är:

- Väst - Karlskoga, Degerfors
- Mitt - Örebro
- Nord – Hällefors, Ljusnarsberg, Lindesberg, Nora
- Syd - Askersund, Laxå, Lekeberg, Hallsberg, Kumla

Vi såg det som eftersträvansvärt att i en behovsinventering av detta slag höra olika kategorier av aktörer på en bred skala från idéburna föreningar inklusive kyrkor och samfund, över särskilt engagerade nätverk och verksamheter i civilsamhället till tjänste- och myndighetspersoner. Det kan i efterhand konstateras att det har varit svårt att engagera personer ur idéburna föreningar inklusive kyrkor och samfund. Några uppger att de inte hanterar våldsfrågor medan andra ser frågan som för känslig att tala om i denna form.

Särskilt berörda i civilsamhället ur ett inifrånperspektiv: Här är resultatet sparsmakat med tre samtal i Örebro stad vilket är synd med tanke på de gedigna kunskaperna om behov på området hedersrelaterat våld och förtryck. De flesta tillfrågade tackade nej av skäl som har att göra med de spänningar på våldsområdet som beskrivits i forskningsöversikten ovan.

Särskilt engagerade nätverk och verksamheter i civilsamhället: Nätverk och verksamheter i civilsamhället med inriktning mot våldsfrågor i allmänhet inklusive hedersrelaterat våld och förtryck har deltagit i tillfredsställande mån, men vi redogör inte för vilka med hänsyn till länets storlek och att verksamheterna är få.

Tjänste- och myndighetspersoner: Personer med nyckelroller inom myndigheter som skola, fritidsverksamheter, rättskedjans olika led, sjukvård och socialtjänst har deltagit i riklig mån. Här har engagemanget över lag varit stort. Det har i vissa fall motiverats med viljan att lära mer om problemområdet och i andra i viljan att bidra med kunskaper.

Sammantaget har 23 samtal genomförts med sammanlagt 88 personer. De flesta samtalen genomfördes i fokusgrupper och några enstaka individuellt. Samtliga deltagare i fokusgrupperna betraktas som informanter, det vill säga att de har delat sin kunskap om förhållanden som inte gäller dem själva som privatpersoner, utan snarare refererar till förhållanden av relevans för HRV-området i allmänhet.

<i>Verksamhetstyp</i>	<i>Antal samtal</i>	<i>Antal personer</i>
Civilsamhällets aktörer med inifrånperspektiv	3	5
Bostadsbolag i Norra länsdelen	1	3
Familjecentraler i Örebro stad	1	2
Fritidsgårdar och annan fritidsverksamhet i Örebro stad	1	7
Föreningar och nätverk med stödjande funktioner	3	7
Jourverksamheter i hela länet	3	9
Rättsväsendet	1	4
SFI och försörjningsstöd i Örebro stad	1	3
Skolkuratorer, rektorer m.fl. i Norra länsdelen	1	10
Skolkuratorer, rektorer m.fl. i Karlskoga Degerfors	1	3
Skolkuratorer, rektorer m.fl. i Örebro stad	1	4
Socialtjänst i Örebro kommun	1	7
Socialtjänst Karlskoga-Degerfors	1	8
Socialtjänst Syd – Hallsberg	1	5
Socialtjänst Norra länsdelen	1	3
Ungdomsmottagningar i hela länet	1	3
Vårdcentralskuratorer i Örebro stad	1	5
	23 samtal	88 personer

Översikten visar att några verksamhetsområden har täckts in bättre än andra. En lucka är förskolorna där vi inte fått svar trots ett antal påstötningar. Det är också tunt vad gäller föreningar. I Nord anser informanter att föreningslivet är mycket sparsamt överhuvudtaget vilket kan förklara saken. Sedan är det rättsväsendet med endast 4 personer sammanlagt vilket får betraktas som skralt. Här finns t.ex. inga områdespoliser, åklagare eller advokater.

Enhetlighet mellan länets olika delar har eftersträfvats, men deltagandet har varit ojämnt i olika sektorer. Vi har exempelvis endast ett fokusgruppsamtal i Syd.

3 Forskningsöversikt

Hedersrelaterat våld och förtryck har uppmärksammats som ett särskilt politikområde i Sverige sedan 2007 (Skr.2007/08:39). Under denna tid har ett flertal enkätstudier undersökt våldets omfattning och karaktär. Socialstyrelsen (2019) konstaterar dock att olika undersökningsmått och definitioner använts i dessa undersökningar vilket gör det svårt att jämföra resultatet med varandra. Därmed är det också svårt att säga något säkert om våldets omfattning. Den senaste studien på området, Storstadskartläggningen, visar att mellan 7 och 20 procent av unga i årskurs nio lever med hedersrelaterade normer beroende på hur begreppet definieras, vilka frågor som ställs samt hur och på vilken plats som undersökningen genomförs (a.a.).

I den här texten utgår vi från antropologisk och sociologisk forskningslitteratur som definierar hedersrelaterat våld och förtryck genom ett brett spektrum av psykiska, fysiska, sexuella och materiella våldshandlingar som syftar till att bevara eller återupprätta en familjs eller en släkts anseende. Våldet och förtrycket involverar samtliga familje- och släktmedlemmar på olika sätt och det legitimeras och sanktioneras genom sociala normer som kretsar kring heder som gruppens moraliska centrum, det nav kring vilket livet rör sig och som alla handlingar mäts gentemot. I dessa sociala sammanhang reglerar hederns moraliska kodex hur människor kan och bör forma sina liv. Hedersnormerna avgör vilken typ av relationer, platser, uppgifter och roller som anses lämpliga för flickor, pojkar, kvinnor och män i olika åldrar och samhällspositioner och reglerar allt från ekonomi och rättsfunktioner till äktenskap, umgänge inom och mellan grupper samt sexuella relationer (Bourdieu 1987; Afsaruddin 1999; Abu-Lughood 1999; Bates och Rassam 2001; Gill 2006; Korteweg och Yurdakul 2010; Korteweg 2012; Abji och Korteweg 2021).

Tillkortakommanden i arbetet med hedersvåld

Forskning visar att föreställningarna om vem som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck är mycket snäva och främst fokuserar på unga flickors utsatthet för kontroll och begränsningar på områden som har med sexualitet och reproduktion att göra. Det har lett till att exempelvis äldre kvinnor, pojkar och män, personer med funktionsnedsättningar samt HBTQ-personer inte uppmärksammats i samma utsträckning (Baianstovu, Strid, Cint-hio, Särnstedt Gramnaes & Enelo 2019). Detta är olyckligt då förhållandet

mellan offer och förövare är mångtydigt och därmed svårt att dela upp i tydliga roller med förövare på ena sidan och offer på den andra. Utsattheten är mångfacetterad och komplex och involverar personer på olika sätt beroende på ett nät av komplexa sociala och ekonomiska relationer. I *Storstads-kartläggningen* exempelvis rapporterar pojkar i nionde klass att de lever med kontroll och begränsningar på sexualitetens område, om än i lägre grad än flickor, medan flickor rapporterar att de utövar hedersrelaterat våld och förtryck inom familjen, om än i lägre grad än pojkar. Faktorer som dessa gör arbetet med och mot HRV ytterst svårt. Såväl socialarbetare inom socialtjänsten samt professionella inom kvinnojourer, skyddade boenden, elevhälsa, ungdomsmottagningar, rättsväsende och hälso- och sjukvård beskriver HRV som en av de svåraste uppgifterna att hantera. Detta ställer omfattande krav på samtliga aktörers handlingsutrymme, kunskaper och förmågor, både inom den offentliga förvaltningens och civilsamhällets verksamheter (Baianstovu 2012, 2017; Baianstovu m.fl. 2019; Björktomt 2012; Olsson 2021). Det ställer naturligtvis också krav på forskningens bredd och djup och på myndigheters användning av forskningen.

Den problembild som skisserats ovan slår igenom i socialtjänstens insatser till barn och unga. Forskning visar att utlandsfödda flickors utsatthet prioriteras medan utlandsfödda pojkars utsatthet underprioriteras (Grim och Persdotter 2021). Detta är ett mönster som har hållit i sig under flera decennier (se t.ex. Lundström och Sallnäs 2003). Samtidigt håller ytterligare ett mönster i sig och det är att antalet tvångsombändertagna barn i familjer med utlandsfödda föräldrar är högre i jämförelse med familjer med svenskfödda föräldrar (Lundström & Sallnäs 2003; Grim och Persdotter 2021).

Effekten av de insatser dessa flickor får genom socialtjänsten har ännu inte utvärderats och vi har därför ingen kunskap om de långsiktiga effekterna av dem. Det vi dock vet är att det vanligaste scenariot när socialtjänsten placerar flickor utanför hemmet på grund av hedersrelaterat våld och förtryck med eller utan tvång, är att den unga går hem igen i förtid, det vill säga innan insatsen är formellt avslutad. Om detta berättar alla kategorier av professionella (Baianstovu 2012, 2017; Baianstovu m.fl. 2019) och även personer med egen erfarenhet av utsatthet (Baianstovu m.fl. 2019). Ett av skälen är att de ombändertagna flickorna upplever att en form för tvång och kontroll har ersatts med en annan (se även Wikström och Ghazinour 2010), ett annat att insatserna villkoras så att unga avkrävs ett löfte om att aldrig återse familjen, vilket blir för tungt för dem. Det är inte ovanligt att de unga tar tillbaks sina berättelser och återvänder hem, på eget bevåg och utan professionellt stöd. Ett stort problem i detta sammanhang är att de

ungas familjer inte får det stöd de behöver i den kris ett omhändertagande innebär vilket blir för tungt för den våldsutsatta att bära. Just frågan om familjearbete är inte utforskad i Sverige.

Det kunskapsunderlag om familjearbete som förmedlas av Socialstyrelsen (Linnamottagningen 2013) handlar i grund och botten inte om familjearbete per se, utan snarare om en specifik metod som utvärderats och funnits ohållbar eftersom den har ökat de involverades utsatthet. De slutsatser som dras i den nämnda rapporten är fullt rimliga i förhållande till den specifika metod som utvärderas, den är olämplig. Dansk och norsk forskning däremot visar att det, ofta men inte alltid, är möjligt att arbeta med familjearbete i hederskontext så länge som det sker med bevarad säkerhet och respekt för den utsattas egna önsknings och behov och i nära samarbete mellan socialtjänsten och polisen (se till exempel Dullum 2020; Nielsen 2011).

Ett annat allvarligt problem i arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck idag är att utsattas tillit till de institutioner som har samhällets uppgift att hjälpa, stödja och skydda dem är ytterst litet. Vi ser exempelvis i *Storstadskartläggningen* att hälften av ungdomarna i nionde klass som lever med hedersnormer eller hedersvåld inte vill ha någon hjälp från utomstående. En orsak är låg tilltro till att de som ska hjälpa ska förstå en. Dessa farhågor förstärks av rädslan för att mötas av en stereotyp syn på den egna kulturen, och den rädslan är inte ogrundad.

Vi ser exempel på att ungdomar som söker hjälp avvisas utifrån föreställningar om att de får räkna med våld därför att våldet är inbyggt i deras kultur, medan andra ungdomar berättar om erfarenheter av att det de själva betraktar som relativt lindrigt förtryck har lett till kraftfulla insatser med inslag av tvång. Det finns också flera berättelser om muslimska ungdomar som värjer sig mot professionellas uppfattningar om det våld de utsätts för och faktiskt behöver hjälp med, men avvisar. Det handlar i korta drag om att dessa ungdomar erfar att deras familjers kultur och religion demoniseras och att familjen betraktas som oemottaglig för insatser. I valet mellan våldet i familjen (våldets mikronivå) och samhällets stereotypa uppfattningar om våldets orsaker och karaktär (våldets meso- och makronivåer) finns de ungdomar som föredrar mikro-våldet framför meso- och makronivåns våld. Det är naturligtvis oerhört problematiskt att unga våldsutsatta befinner sig i korstrycket mellan dessa våldsformer.

Rädslan för att myndigheter ska göra för svaga eller för kraftfulla insatser är alltså utbredd i alla kategorier av utsatta (Baianstovu m. fl. 2019). Att underlåta att skydda våldsutsatta eller riskera att iscensätta allt för

dramatiska insatser är därför två sidor av samma mynt då båda är förenklingar som gör gällande att hedersvåld är ofrånkomligt och oföränderligt i vissa grupper.

Att underlåta att skydda våldsutsatta eller riskera att iscensätta allt för dramatiska insatser är två sidor av samma mynt. Det beror på att båda är förenklingar som gör gällande att hedersvåld är ofrånkomligt och oföränderligt i vissa grupper.

I sin doktorsavhandling har Johan Rosqvist (Rosqvist 2020) granskat hedersbegreppets tillämpning i svensk rättshandling. Avhandlingen tar våldet på stort allvar samtidigt som rättens hantering analyseras. Rosqvist visar att hedersfrågan hanteras utifrån ett exogent kulturellt perspektiv – det vill säga att det ses utifrån och aldrig inifrån aktörernas perspektiv. Ur detta perspektiv blir våldet en effekt av en inneboende kultur som våldsverkarna, migranterna, tagit med sig till ett Sverige vars myndigheter deklarerar att de känner sig främmande inför våldet. På så vis skapas och upprätthålls såväl utsattas som våldsutövares främlingskap i förhållande till övriga samhället genom hela rättsprocessen vilket inverkar menligt på kommunikationen mellan dem som antas leva med fenomenet och dem som företräder samhällets institutioner i arbetet med våldet. Den som verkligen vill stödja utsatta måste förstå våldet och dess mekanismer ur ett inifrånperspektiv. Bara då kan våldet förebyggas och det individuella arbetet bli hållbart och framgångsrikt. Arbetet bör med andra ord skraddarsys med den yttersta känslighet för den unika våldssituationens särskilda karaktär och den utsattas resurser och behov.

Arbetet med och mot hedersrelaterat våld och förtryck upplevs svårt av alla professioner. Skälen är flera varav några har att göra med våldets komplexitet, andra med stereotyper som hindrar relation och allians mellan utsatta och hjälpare från att upprättas, åter andra att själva hedersbegreppet flyter. I en svensk offentlig diskurs har hedersrelaterat våld och förtryck kommit att betyda allt möjligt: grupper som har heder som den mest centrala normen; familjer som har delvis andra traditionella normer; islamiska trosföreställningar och levnadsregler (jmf. Alinia 2020). I boken *Heder. Hedersrelaterat våld och förtryck och socialt arbete* (Baianstovu 2017) gör en av oss ett försök att fästa hedersbegreppet vid en sociologisk förståelse av dess sociala kontext. En sådan förståelse innebär att en hederskontext är ett välfärdssystem som bygger på en ekonomisk grund och regleras genom

sociala normer och rättsregler. Det är viktigt att ett så centralt begrepp som *heder* har en tydlig rättslig innebörd och att det bygger på en vetenskaplig grund så att begreppets gränser är tydliga.

Den senaste texten som närmar sig hedersbegreppets otydlighet är rapporten *Religionens roll i forskning om heder* (Svensson 2021). Teologiprofessor Jonas Svensson visar att begreppet hedersrelaterat våld och förtryck har ändrat innebörd från 2007 till 2022 och att vad som innefattas i termen har expanderat med tiden. Han exemplifierar med att främst fysiskt våld och tvångsgifte poängterades i rapporten *Hedersrelaterat våld och förtryck – en forsknings- och kunskapsöversikt* (Carbin 2010b), medan kvinnlig könsstympning nämndes i förbifarten som ett närliggande område, för att sedan inkluderas i ett regeringsuppdrag till Länsstyrelsen Östergötland 2013 (Svensson 2021). Svensson påpekar vidare att ett radikalt kliv togs i kulturell riktning då regeringen i propositionen *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet* (SOU 2018:69) skrev att hedersrelaterat våld och förtryck avser att ”människor, främst flickor och kvinnor men även pojkar och män, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld som syftar till att upprätthålla familjens kontroll över individen” (Prop, 2019/20:131, s.24 i Svensson 2021).

Svensson påpekar att ytterligare en breddning framkommer i den senaste statliga utredningen *Ett särskilt hedersbrott* (SOU 2020:57). Där ansluter sig utredarna till uppfattningen att ”hedersförtryck” avser ett ”privat uppställande av normer (som kan leda till att det uppstår s.k. parallellsamhällen) och ett privat hot om - och genomförande av - sanktioner om den förtryckta personen inte rättar sig efter de uppställda normerna (SOU 2020:57, s.14).” I en diskussion om existerande lagrum exemplifieras handlingar som kan falla under ”olaga tvång” och ”ofredande”: ”då en person försöker att kontrollera en annan person, t.ex. genom att tvinga den andra personen att täcka håret eller bära långärmad eller långbent klädsel eller förbjuda den andra personen att delta i exempelvis gymnastikundervisning” (SOU 2020:57, s.17). Svensson drar slutsatsen att hedersrelaterat våld och förtryck numera sträcker sig från dödligt våld till förolämpningar och verbala ”tillrättavisningar” av religiös karaktär. Begreppet har med andra ord fått lös och tänjbar karaktär vilket är bekymmersamt.

Perspektiv på hedersrelaterat våld och förtryck

Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK), som har haft regeringens uppdrag att arbeta med utbildning och kunskapsutveckling om våld i nära relationer, mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck sedan 2007, identifierar tre huvudsakliga perspektiv på våldet och förtryckets uttryck och orsaker. Dessa är ett *kulturellt perspektiv*, ett *könsperspektiv* och ett *intersektionellt perspektiv* (Carbin 2010b). Det ska understrykas att alla aktörer är eniga om att allt våld ska upphöra. Det man inte är överens om är våldets orsaker och vilka insatser som krävs för att det ska upphöra.

Det kulturella perspektivet fokuserar på kulturella och värderingsmässiga skillnader mellan människor med fokus på migration. *Könsperspektivet* fokuserar på kvinnors utsatthet för våld kopplat till mäns globala strukturella överordning. *Det intersektionella perspektivet* fokuserar på hur faktorer som kön, ras/etnicitet och klass hänger samman och inkluderar maktrelationer på mikro-, meso- och makronivå både lokalt och globalt (Carbin 2010b s. 9).

Carbin (2010) framhåller skillnaderna mellan dessa tre perspektiv, men också likheterna mellan dem. Hon poängterar att samtliga ”möts i förståelsen av våld som grundat i patriarkal makt” om än på olika sätt. Där könsperspektivet betonar våldets likhet över kulturella gränser framhåller de mer renodlat kulturella förklaringarna inte de patriarkala dragen i västerländska samhällen utan förlägger dem till migranternas kultur. Det intersektionella perspektivet går bortom en uppdelning mellan kultur och kön och ser kategorierna som sammankopplade (a.a.).

Ett intersektionellt perspektiv

Nödvändigheten av att tillämpa intersektionella perspektiv på hedersrelaterat våld och förtryck kan inte nog understrykas. Den främsta anledningen är att varje utsatthet är unik och individuell även om mönster naturligtvis kan skönjas. Med ett intersektionellt perspektiv kan arbetet med en komplexitet av utsatthet samt komplexa relationer mellan utsatta och utövare fångas. Ett intersektionellt perspektiv bidrar till att skärpa förmågan att förstå dynamiken i mänskligt samspel och att analysera våldutsatthet och våldsutövning i olika situationer i skilda kontexter. Komponenterna kan vara ålder, kön, socioekonomiska faktorer (till exempel boende, utbildning, profession, inkomst), sexualitet, funktionshinder, religion/religiositet, individuella identiteter, färdigheter och intressen samt nationell och/eller etnisk identitet samt individuella färdigheter och intressen. Några av

komponenterna omfattas av de sju diskrimineringsgrunderna (Diskrimineringslag 2008). Intersektionalitet är i grund och botten en analytisk ram som bidrar till att förstå hur olika våldsformer på olika nivåer samspelar med varandra och vilka olika avtryck våldet sätter i olika individers liv.

Fördelen med att tillämpa ett intersektionellt perspektiv i vetenskapliga analyser är att det bidrar till att skärpa forskarens förmåga att förstå dynamiken i mänskligt samspel och att analysera våldsutsatthet och våldsutövning i olika situationer, i skilda kontexter och på olika nivåer samtidigt. Det vill säga på mikro-, meso- och makronivå. När vi använder ett intersektionellt perspektiv förstår vi exempelvis att vissa har mer att kämpa med än andra och att olika medborgare behöver olika typer av stöd från samhällets sida för att uppnå samma mål.

Ett intersektionellt perspektiv på hedersrelaterat våld innebär vidare att våld synliggörs på individ, grupp och samhällsnivå. På individnivå (inom nära relationer, släkten och familjen t.ex.), på gruppnivå, det vill säga individers utsatthet för våld av grupper eller samhällsorganisationer. Det kan exempelvis vara genom osynliggörande eller stereotyper om vem som kan vara utsatt, av vem och hur. Utsatthet på samhällsnivå kan exempelvis handla om lagstiftning och politik som bidrar till att ytterligare stärka utsattheten, exempelvis genom underlåtenhet att agera politiskt för att integrera och inkludera istället för att segregera, eller genom mer aktivt handlande när ny lagstiftning skapas som frångår rättens grundläggande principer om likabehandling (se t.ex. Örebro universitet 2021).

Det intersektionella perspektivet har som antytts ovan inte fått någon framträdande plats i den offentliga politiken tills nu, men viss förändring märks kommunal och regional verksamhet och annat. Låt oss ge några exempel. I uppdragstexten till Göteborgs, Stockholms och Malmö stads kartläggning av hedersrelaterade våld och förtryck understryks att ett intersektionellt perspektiv krävs för att utveckla kunskap som är till gagn för professionella och utsatta (Göteborgs stad 2017). Ett annat exempel är Länsstyrelsen Skånes metodstöd *Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer* (Länsstyrelsen Skåne 2018) som även inkluderar hedersrelaterat våld. I texten understryks att,

- organisationer bör utformas så alla våldsutsatta kan få stöd ”oavsett förutsättningar och livssituation”,
- arbetssätt bör utvecklas som underlättar att ”stödsökande berättar om sin utsatthet för våld”,
- olika kategorier av utsatta bör synliggöras,

- utsatta inte bör bli ”ytterligare utsatta av samhällets instanser” (Länsstyrelsen Skåne 2018, s. 7).

Ytterligare exempel är antologin *Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer* (Moser Hällén 2021) och regeringens senaste åtgärdsprogram, *Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2021–2023* (Regeringen 2021, s.6). Intersektionella perspektiv är också framträdande i flera samhällsaktörers förståelse av hedersproblematik. Ett exempel är MUCF:s samtalsvägledning *Rätt att veta* som publicerades maj 2022. I detta fokuseras utsattheter i pluralis snarare än utsatthet i singularis. I materialet poängteras lyhördhet inför ungas unika utsattheter i en kombination av sexualitetsnormer, rasism och hedersproblematik.

Intersektionalitet och kulturbegreppet

Kultur är ett mångtydigt begrepp. Inom samhällsvetenskap och kritiska kulturstudier förstås kultur som föränderliga normer och meningssystem, fångat exempelvis i termer som organisationskultur, möteskultur eller tystnadskultur vilka samspelar med olika institutionella och samhälleliga villkor. Normerna måste inte omfattas av alla i en given grupp med samma styrka, men varje kultur har en social struktur med sin egen underliggande logik som består av två sammanvävda element: system av sociala relationer och system av mening (Hayes 1994). Dessa kommer till uttryck i mönster av roller och relationer, över- och underordning, ja, i allt vi gör, tänker och tror; till exempel när vi kategoriserar med hjälp av klass, genus, ras/etnicitet, utbildning, religion, ålder och sexuella preferenser. Kulturen är våra kollektiva övertygelser och värden, men också språket, kunskapsformerna, materiella produkter, interaktionspraktiker, ritualer, och de livsstilar vi etablerar (Hayes 1994, s. 66). Kulturer är med andra ord varierande, dynamiska och föränderliga (Durkheim 1984, 1965; Geertz 1973).

När kultur och samhälle sätts i arbete samtidigt och deras dynamiska relation beaktas, kan detta bidra till att,

- mekanismer och faktorer bakom normerna och våldet blottläggs,
- politiska insatser formuleras lokalt och nationellt och
- det praktiska arbetet med enskilda utsatta blir känsligt för olika utsattas olika utsatthet och varierande behov när det gäller att få rätt hjälp, i rätt tid och med rätt varaktighet.

När alla aktörer arbetar utifrån våldets variationsrika verklighet och i lyhördhet för enskildas resurser och behov kan första linjens stödjande verksamheter, policy-skapande myndigheter samt lagstiftare tillsammans bidra till att:

- enskilda våldsutsattas möjlighet att få rätt hjälp i rätt tid ökar.
- Kunskap kan skapas om våldets samhälleliga orsaker som, rätt använd, kan bidra till effektiva förebyggande insatser på individ-, grupp- och samhällelig nivå.

Empiriska studier genom 150 år har visat att normförändring i demokratisk riktning kräver att segregering kraftigt motverkas genom politiska insatser (Durkheim 1984; Habermas 1986a, 1986b). I korta ordalag handlar det om att människor måste känna sig inkluderade i samhället och sedda i positiv mening också när vi är ofullkomliga, otillräckliga och problematiska för oss själva och andra. När vi känner oss inkluderade ökar samtidigt förutsättningarna för att vi ska kunna göra de normer, lagar och bestämmelser som samhället är sammansatt av till våra egna; det kommer så säga på köpet. Motsatt är effekten av exkluderande och segregering mekanismer, i det lilla och det stora, att vi fjärrar oss från det samhälle som stöter bort oss. Som samhälle har vi möjlighet att bidra till att patriarkala och auktoritära normer förändras i mer demokratisk och jämställd riktning.

Kritik av intersektionalitet

Det intersektionella perspektivet är naturligtvis kritiserbart. Om det inte vore det vore det inte användbart i en vetenskaplig analys. Det sker att intersektionella analyser blir additiva och essentialistiska, det vill säga att de radar upp ojämlikhetskategorier utan att ta hänsyn till specifika kontextuella faktorer. Med en sådan användning blir maktrelationer orörliga och konstanta vilket motarbetar begreppets dynamiska och elastiska maktbegrepp – dess känslighet för kontext. När begreppet används för att beteckna identitetskategorier utan att samtidigt involvera maktrelationer på ett tydligt sätt är det tandlöst. När det används för att kategoriskt befästa rådande maktstrukturer är det essentialistiskt och kontraproduktivt. När det används för att summera ojämlikhetskategorier utan att maktens kontexter benämnas och sätts i relation till varandra är det rent av överflödigt.

Det intersektionella perspektivets styrka

Det intersektionella perspektivets styrka är att det utvidgar hederns våldsbegrepp så att vi *inte enbart* ser våldets slutliga, manifesta uttryck *utan också* dess bakomliggande mekanismer. Att på så vis både se och erkänna våldets konkreta uttryck och dess orsaker är avgörande för utsattas möjlighet att få rätt hjälp i rätt tid. Det är också viktigt för kunskapsutvecklingen och ökad insikt hos samhällets olika aktörer, från civilsamhälle och tjänstepersoner till lagstiftare. Det är med andra ord nödvändigt för att främja alla medborgares rätt till ett liv fritt från våld och förtryck inom familjen, i skolan och på arbetet samt i samhället i stort.

Storstadskartläggningen – ett intersektionellt perspektiv

Innan vi går vidare till resultatredovisningen ska vi summera de huvudsakliga resultaten av *Storstadskartläggningen* och några av de rekommendationer som gavs. Motiveringen är att det är den hittills mest omfattande kvantitativa och kvalitativa studien av hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige. Kartläggningen genomfördes i Stockholms, Göteborgs och Malmö stad. Motiveringen bakom studien låg i städernas gemensamma önskan att bidra till kunskapsutvecklingen på området genom ett intersektionellt perspektiv.

Det intersektionella perspektivet var städernas sätt att formulera en önskan om att fånga olika typer av utsattheter i olika kategorier av människor i kombinationer av ålder, kön, sexuella uttryck, könsidentitet, etnicitet, religion, funktionsvariation, lokal geografisk hemvist och socioekonomi. Kartläggningen består av en enkät till elever i nionde klass, fokusgruppsamtal med 199 professionella som har särskild kunskap om hedersproblematik och 36 enskilda intervjuer med personer som har egen erfarenhet av livet i hederskontext. De professionella var verksamma inom elevhälsa, fritidsverksamhet, polisen, socialtjänsten, ungdomsmottagningar, Åklagarmyndigheten, civilsamhällets organisationer med mera.

Storstadskartläggningen visade att mellan 7 och 20 procent av niondeklassarna lever med hedersrelaterat våld och/eller kyskhets- och oskuldsnormer. För fördjupad information hänvisas till kartläggningens Del III som innehåller den kvantitativa redogörelsen stad för stad (Baianstovu m.fl. 2019).

Storstadskartläggningen visar vidare att hedersrelaterat våld och förtryck är uttryck för en rad olika svårigheter som kan sammanfattas i *inneslutning* respektive *mobilitet* på individ-, grupp- och samhällsnivå och i samspelet

mellan dessa nivåer. När de används tillsammans ser vi att våldsutövning ökar i introverta eller inneslutna grupper där samspelet med andra grupper är låg – alltså där mobiliteten är låg. Hedersrelaterat våld och förtryck närs exempelvis av minoritetsskap, särskilt i kombination med statslöshet, krig, migration och segregation. Social, ekonomisk och politisk rörlighet urholkar däremot våldsnormerna och minskar våldsanvändandet. Möjlighet till umgänge, skolgång, studier och arbete i sammanhang som skapar kontakt mellan aktörer är gynnsamt för sociala relationer utan våld. Det är exempelvis aldrig tillräckligt att ha ett arbete att gå till om inte detta arbete samtidigt skapar band mellan dem som arbetar tillsammans. Naturligtvis är självförsörjning ett viktigt redskap i integrationsprocesser, men självförsörjning i sig har ingen förändrande effekt på vardagslivets normer för den som inte ingår i betydelsefulla och förpliktande sociala relationer med andra utanför primärgruppen. När vi har fler än våra allra närmaste att ta hänsyn till och ha legitimitet inför påverkas normerna när tiden går.

Detta resultat är ytterst viktigt att ta fasta på. Det är nämligen ett faktum och ett stort problem för ett framgångsrikt och socialt hållbart arbete med och mot hedersrelaterat våld och förtryck att det offentliga arbetet så ensidigt fokuserar på inneslutningen på mikronivå inom hederskontexter, det vill säga på familjers och släkters kontroll och begränsningar som syftar till att hålla individer kvar inom familjen, slakten och minoritetsgruppen. *Storstadskartläggningen* visar att om vi menar allvar med att skydda individer från våldet och förtrycket och få det att upphöra så måste samhället SAMTIDIGT fokusera på de mekanismer på grupp och samhällsnivå som skapar inneslutning. Det sker genom olika typer av segregeringar (se även Baianstovu 2021; Baianstovu & Särnstedt Gramnaes 2021, 2022).

Rekommendationerna till utveckling av arbetet rör sig på olika nivåer och riktas till olika typer av verksamheter. Ett axplock av områden som berörs är behov av,

- utveckling av flyktingmottagning och vuxnas möjlighet till språk och utbildning,
- jämlik tillgång till fritidsverksamhet för alla unga oberoende av socioekonomiska förutsättningar,
- breddad kunskapsutveckling som rymmer en mångfald av perspektiv,
- stärkt samverkan mellan aktörer inom kommuner, regioner och på nationell nivå,

- skolans möjlighet att möta unga på ett lyhört sätt med hänsyn till komplexa utsattheter,
- verksamhet dit barn och unga som utsätts för våld och förtryck inom familjen kan vända sig oberoende av familjens bakgrund eller problematik såsom krigserfarenheter, migrationens påfrestningar, missbruk, psykisk sjukdom, hedersvåld, religiöst motiverat våld och annat,
- att socialtjänsten blir mer tillgänglig, utåtriktad och uppsökande.

Vi ska nu avsluta denna korta forskningsöversikt om hedersrelaterat våld och förtryck för att titta närmare på tillgänglig kunskap om resurscentra runt om i landet.

Resurscentra i andra län

Det ingår i uppdraget att beskriva vad andra resurscentra i landet gör, bland annat med utgångspunkt i de sedan länge etablerade enheterna *Mobila Teamet* i Malmö och *Origo* i Stockholm, men också de som vuxit fram genom ett nyare pilotprojekt under ledning av Nationella kompetensteamet på Länsstyrelsen i Östergötland. Vi börjar med att beskriva de sista för att sedan berätta mer ingående om Origos arbete.

Pilotprojekt i fyra län

Länsstyrelsen i Östergötland fick 2018 i uppdrag av regeringen att initiera resurscentra i Gävleborgs, Kronobergs, Norrbottens och Västra Götalands län och under 2018–2020 har ett pilotprojekt genomförts och utvärderats. I en slutrapport uppger Länsstyrelsen Östergötland (2020) att dessa har skapat goda erfarenheter och arbetssätt som bör spridas i övriga landet. En följeforskare som haft ett nära samarbete med Länsstyrelsen i Östergötland och dess arbetsgrupp kring hedersrelaterat våld och förtryck, Nationella kompetensteamet (NKT) i många år, har följt de fyra länens arbete. Forskaren summerar pilotprojektens styrkor och svagheter i en av slutrapportens bilagor. Enligt denna rör sig styrkorna om att en samlad kompetens ger osäkra handläggare i centrala verksamheter i länen ökad säkerhet genom NKT:s kunskap och samordning samt centralisering:

Piloternas problem med kompetensförsörjning och det stöd de har erhållit från Nationella kompetensteamet legitimerar att alla framtida satsningar på regionala resurscentra behöver gå via Nationella Kompetensteamet eller åtminstone göras i samråd och samverkan med NKT. Detta för att NKT

besitter en lång erfarenhet av och en stor kunskapsbank kring HRV (Länsstyrelsen Östergötland 2020, Bilaga 1, s. 11)

De svagheter i pilotprojekten som nämns i rapporten är bland annat bristande samsyn som ett problem och att handläggare inte följt resurscentras rekommendationer. Andra svagheter är den kortsiktiga finansieringen på tre år, att målgruppen är begränsad till personer mellan 13–26 år samt att centrala aktörer inte känt till verksamheten under projektiden. En annan nackdel berör möjligheten att utvärdera på grund av att resurscentra organiserats på olika sätt i olika län. En granskning av rapportens kunskapsunderlag visar ett urval av något äldre forskningslitteratur och därmed avsaknad av de senaste årens forskning om hedersrelaterat våld och förtryck.

Sammanfattningsvis är det i skrivande stund inte möjligt att dra konkreta lärdomar av vad dessa resurscentra gör och hur. Det är därför motiverat att kasta ett öga på det sedan länge etablerade resurscentret *Origo* i Stockholm. Valet motiveras av att *Origo* har utmärkt sig som en kunskapsbärande och stödjande verksamhet med stort förtroende hos professionella och våldsutsatta i Stockholms län samt i övriga landet.

Origo

Origo är ett resurscenter som bygger på samarbete mellan kommuner i Stockholms län, Polisregion Stockholm och Region Stockholm. Enheten är ett team som består av flera kuratorer, en polis och en barnmorska, från olika myndigheter som samarbetar under ett och samma tak (*Origo* 2022). Räcker då *Origo* till för hela det stora län de betjänar? En av kuratorerna, Poya Ashna säger så här: ”Vi skulle kunna göra mer om vi var 20 personer, men vi anpassar oss. Vi ser till exempel alltid till att utbilda i stora sammanhang och åker inte ut till ett enskilt relationsvåldsteam” (personlig kommunikation 22-05-24). *Origo* arbetar gentemot en storstadsregion med 2,5 miljoner invånare vilket naturligtvis är något annat än Örebro län med sina 300 000 invånare som är utspridda i mycket olika miljöer mellan stad och land.

Med verksamheten vänder sig regionen dels direkt till ungdomar mellan 13–26, dels till yrkesverksamma i olika funktioner som arbetar med ungdomarna. *Origo* erbjuder följande:

- Stöd och rådgivande samtal till ungdomar på telefon eller i verksamhetens lokaler.

- Information om andra myndigheter eller verksamheter som ungdomar eller yrkesverksamma kan vara i behov av att komma i kontakt med via vad de kallar en ”slussfunktion”.
- Konsultativt stöd och vägledning till yrkesverksamma till exempel inom polis, skola och fritid, socialtjänst, hälso- och sjukvård samt till frivilliga aktörer.
- Utbildningsdagar och temadagar kring hedersrelaterat våld och förtryck till yrkesverksamma och ideella aktörer. (Origo 2022)

Det framgår av *Storstadskartläggningen* att såväl yrkesverksamma som våldsutsatta i Stockholms stad har odelat positiva erfarenheter av Origos arbete. Utredarna för föreliggande rapport har varit i kontakt med Origo vid flera tillfällen de senaste åren och har mött en verksamhet som inte stannar upp i sitt sökande efter kunskap, utan ständigt prövar och omprövar sin kunskap i en ödmjuk inställning till det komplexa och varierande problemområde som verksamheten rör sig kring. Medarbetarna företräder olika perspektiv på hedersfrågan och verksamheten har högt i tak. Det märks i såväl det interna som det externa arbetet. Internt genom arbetsgruppens livliga och undersökande diskussioner som är en garant för att kunskapen ständigt prövas och omprövas i ett pågående lärande. Externt genom att varje ärende betraktas som unikt.

Origo utvecklar således ständigt sitt arbete och de anställda visar att de är måna om att förstå ungdomarnas varierande och unika utsatthet. Några exempel är rasism, HBTQ, normkritik och minoritetstress. En samtalsmodell är under utveckling och hösten 2022 kommer en utvärdering där ungdomar och yrkesverksamma berättar om sina erfarenheter av *Origos* stödinsatser. Utvärderare är forskaren Linda Jansson vid Marie Cederschiölds högskola. Dessa arbeten kan komma till nytta i Örebro läns arbete med och mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Med detta sagt kan *Origo* rekommenderas som förebild för Örebro läns utveckling av arbetet med och mot hedersrelaterat våld och förtryck. Samtidigt vill vi understryka att det sällan är fruktbart att kopiera en verksamhet från en plats till en annan och att vi behöver vara medvetna om skillnaderna mellan Stockholms län och Örebro län. Den påtagligaste skillnaden är att Stockholm har 2,5 miljoner invånare och Örebro 300 000. I detta ryms också skillnader mellan stad och land, demografisk sammansättning, socioekonomiska förutsättningar, kunskapsnivåer, mångfald, grader av segregation, demokratiska interaktionsformer, institutionernas sätt att arbeta och

så vidare. Den viktiga frågan är i grund och botten hur arbetet med och mot hedersrelaterat våld och förtryck kan genomföras så att det bidrar till att alla invånare kan få ett liv i *frihet från* våld och förtryck och *frihet till* fullt deltagande i samhällslivet och i vilken mån Origo kan vara en förebild i denna strävan. Vi ska nu gå vidare till nästa steg som är resultatredovisningen av inventeringen i Örebro län.

DEL II RESULTATREDOVISNING

Innan vi börjar redogöra för resultaten av våra undersökningar vill vi understryka att den text som kommer under punkt 4–12 bygger på samtal med professionella inom olika samhällssektorer och samtal med aktörer i civilsamhället, det vill säga aktörer som är direkt berörda av hedersfrågan på olika sätt. Det innebär att den ska läsas som ett uttryck för kunskap och uppfattningar om fenomenet hedersrelaterat våld och förtryck hos viktiga aktörer i Örebro län och inte som en text som berättar om fenomenet hedersrelaterat våld och förtryck i sig.

Deltagarna i fokusgrupperna har olika uppdrag gentemot olika målgrupper och möter därmed olika kategorier av våldsutsatta. Vissa av dem möter människor som utsatts för synnerligen grovt våld av fysisk, psykisk, sexuell och ekonomisk karaktär, medan andra möter personer som främst berättar om ofrihet och begränsningar som deltagarna i fokusgrupperna relaterar till hederskontexter. För mer ingående information om deltagarna, se sida 15–17 i denna studie.

4 Våldets former

Deltagarna i fokusgrupperna besitter överlag god kunskap om samhällets allmänna uppfattning om hedersrelaterat våld och förtryck såsom det framställs i Skr. 2007/08:39. De beskriver att hedersrelaterade våldshandlingar syftar till att förebygga eller bestraffa brott mot hedersnormer och att dessa våldshandlingar sanktioneras och uppmuntras av en större kontext som betraktar våldet som nödvändigt för att återupprätta den sociala ordningen i termer av familjens eller släktens heder. Härmed knyter de flesta deltagarna våldet till en kontext där våldet är legitimerat inom en krets av släktingar. Det är emellertid inte alltid solklart huruvida det våld och förtryck

deltagarna berättar om ska definieras som hedersrelaterat våld och förtryck eller om det handlar om våld i nära relationer – det vill säga våld som inte är sanktionerat av den närmaste, släktbaserade omgivningen.

Vi kan konstatera att våldsområdet är komplext och att förståelse av våldet försvåras av att olika våldsformer blandas samman med varandra. Det är inte underligt eftersom hedersbegreppet är komplext och blivit allt mer oklart i den offentliga diskursen över tid. Som vi ska se nedan är familjer som anses leva i hederskontexter ofta sargade av svårigheter som har att göra med krig och migration och andra traumatiserande faktorer som genererar våld i nära relationer.

Fysiskt våld

Bland de deltagare som berättar att de får kännedom om det grövsta fysiska våldet finns jourverksamheter, socialtjänsten, polisen och brottsofferstödande verksamheter. Det händer också att kuratorer, sjuksköterskor, barnmorskor och andra yrkesverksamma inom skola och primärvård möter personer som berättar om grovt fysiskt våld. Några deltagare i fokusgrupperna har hanterat situationer som rört livshotande fysiskt våld såsom strypning, kvävning och allvarlig misshandel i form av slag och sparkar som lett till omfattande skador. Ibland har våldet begåtts med vapen eller tillhyggen såsom knivar, stekpannor och bälten. De berättar också om långvarig isolering där den utsatta låsts in utan mat och vatten med fara för sitt liv. Ett fåtal av dem berättar om mordfall. En deltagare som driver skyddat boende berättar:

Fysiskt våld är vanligt. De som vi haft placerade hos oss kommer ofta efter en större situation eller våldstillfälle som går utöver den här vanliga kontrollen. Någoting som verkligen gör att det skakas om och att man söker hjälp till slut.

Deltagare som arbetar i föreningar eller på fritidsgårdar och familjecentraler får i första hand kännedom om mildare, fysiskt våld som av våldsanvändarna betraktas som en del av en auktoritär barnuppfostran eller ett ojämnt äktenskap och som i många fall kan passera utan att omgivningen uppmärksammar det. ”Det riktigt grova våldet, det som kommer fram, är toppen av ett isberg,” säger en fritidsledare. ”Många av våra ungdomar lever med ett slags vardagligt våld som de knappt själva tänker på som våld.” En del av detta vardagliga, förgivettagna våld handlar om att förebygga brott mot hedersnormerna, eller inskräpa köns- och åldersbaserade hierarkier, medan andra delar drivs av social problematik av olika slag.

Psykiskt våld, kränkningar och hot

De våldshandlingar av psykisk karaktär som framkommer i fokusgrupperna handlar exempelvis om verbala kränkningar som skällsord, hånfulla kommentarer och ständig kritik där den utsatta får höra att hen är en skam för familjen. Isolering och utfrysning är en återkommande form för bestraffning: ”Jag har kommit i kontakt med mycket psykiskt våld” säger en deltagare som brukar ha stödsamtal med unga HBTQ-personer. ”Föräldrar som slutar helt att prata med barnet. Det kan vara så att hela familjen är i samma rum och ingen pratar med personen.”

Outtalade men överhängande hot förmedlas ofta via berättelser om personer som brutit hedersnormerna och sedan bestraffats. De fungerar som sedelärande exempel som klargör den ständigt närvarande risken för bestraffning. Så här säger en anställd på en kvinnojour:

Det är lite outtalat. Man formas ju väldigt tidigt som litet barn, man vet väldigt tidigt vad som är okej och vad som inte är okej. Jag har mött kvinnor där man känner till någon som det gick rykten om att hon hade varit med någon kille och så vidare. Att hon var en hora och en slampa. Förstört familjens heder och hon försvann ju. Den här tjejen som jag hade var helt säker på att hon blivit mördad. Och familjen var ju stolta över att de hade blivit av med problemet. Hon finns inte något mer. Det här skedde i hemlandet så att, men den rädslan gick ju hon med. Att det här vet ju hon om.

Genom berättelsen om en ung kvinna som mördats i det före detta hemlandet förstod alltså den kvinna som placerats i skyddat boende att hon själv kunde komma att råka illa ut. Likande berättelser finns det flera av i *Storstadskartläggningens* intervjuer med personer egen erfarenhet av våldsutsatthet i hederskontext.

De mer direkta, uttalade hoten kan dels riktas mot den våldsutsatta själv, dels mot familjemedlemmar och släktingar. ”Det är mycket hot om att skada andra släktingar, det är jättevanligt, vilket är effektivt. De tar tillbaka allt de har sagt,” berättar en jourkvinna. Hoten kan leda till att våldsutsatta tar tillbaka sina berättelser, avbryter placeringar i skyddat boende för att försöka skydda sina närstående.

Ekonomiskt våld

Deltagarna uppfattar det ekonomiska våldet som omfattande. Det handlar ofta om enskilda som familjemedlemmar inte tillåter ha eget bankkonto eller bankkort. Det är ett effektivt kontrollmedel därför att den som saknar

tillgång till pengar varken kan köpa en mobiltelefon, fylla på sin surfpott, köpa tågbiljett eller överhuvudtaget röra sig i samhället. En folkhögskollärare som möter många unga kvinnor berättar: ”De har oftast inte sina pengar. Det är mannen som har hand om ekonomin så kvinnorna har inte kunskap och vetskap om hur mycket pengar man har, så att säga. Och då är det svårt att vara en del av samhället.”

Sexuellt våld

När talet faller på sexuellt våld talar deltagarna huvudsakligen om HBTQ-personers särskilda sårbarhet, men också om oskuldskontroller och tvångs-äktenskap.

Korrigerande våldtäkter och omvändelseterapi

Vissa våldshandlingar riktas främst eller enbart mot HBTQ-personer vars normbrott uppdragats och som därmed bestraffas. En ungdomsledare i förningslivet berättar om så kallade korrigerande våldtäkter vilka bygger på en föreställning om att sexuellt våld kan korrigera en förment felaktig sexuell läggning. Såvitt föreningen erfar är det främst homosexuella män och transpersoner som drabbas.

Ett annat exempel är så kallad omvändelseterapi som kan ske under tortyrliknande former där fysiskt våld, svält, isolering och hjärntvätt ingår. Den anordnas i regel av religiösa församlingar i eller utanför Sverige; ofta under skollov då ungdomar skickas till familjens före detta hemland på uppfostringsresor. ”Man försöker få någon att bli någonting annat” förklarar en kurator som träffar målgruppen. Ett mått på om omvändelseterapin lyckats kan vara att den utsatta till sist går med på att gifta sig med en av släkten utsedd person av motsatt kön och leva ett normativt liv med familj och barn. I andra fall erfar kuratorn att uteslutning ur släktgemenskapen är vanligt.

Som framgår av texten ovan gör deltagarna ingen åtskillnad mellan hederkontexter per se och andra uttalat patriarkala kontexter, företrädesvis religiösa, vad gäller frågan om HBTQ-personers utsatthet och olika former för försök till omvändelse genom fysiskt, psykiskt och sexuellt våld på en bred skala mellan tortyrliknande våld och uteslutning.

Oskuldskontroll

Deltagare i fokusgrupperna inom hälso- och sjukvården samt rättsväsendet möter flickor och unga kvinnor som berättar om påtvingade oskuldskontroller där de undersökts av en gynekolog eller en familjemedlem. En polis

berättar om ett fall där situationen utreddes under brottsrubriceringen våldtäkt, men där den utsatta tog tillbaka sin berättelse och ärendet lades ned.

Ungdomsmottagningen och primärvården har de senaste trettio åren fått återkommande förfrågningar om oskuldskontroller. Sedan lång till tillbaka har de bestämt sig för att vara tydliga med att oskuldskontroller inte får ske. I de fall då de uppfattar situationen som farlig för att det finns en potentiell våldsutsatthet, händer det att de skriver ett intyg med generella formuleringar om personens hälsa som mottagaren kan tolka som ett officiellt intyg på oskuld.

Äktenskap under hot och tvång

Fokusgruppernas deltagare får kännedom om äktenskap som ingåtts under hot, tvång eller påtryckningar varav vissa rör minderåriga. Deltagare inom rättsväsendet säger att få fall kommer till dem. De tror det beror på att lagstiftningen om äktenskapstvång är relativt ny. En polis berättar:

Vi håller fortfarande på att lära oss. Vi har väldigt få exempel i hela Sverige när det gäller den här typen av brottslighet. Men i det här fallet så kom en anmälan in via skolan. Det finns möjlighet att återkalla pass och samverka med socialtjänsten är jätteviktig för det finns sådant som gör att vi kan förhindra det. Och vi lyckades i det här fallet. De stod i princip och packade i hallen och skulle åka till Arlanda när en patrull kliver in och förhindrar det här.

Några detaljer om den fortsatta utvecklingen, exempelvis om åtal väcktes och hur den rättsliga processen fortgick meddelades inte i fokussamtalet.

Deltagare inom skolans värld berättar att de hanterar svåra situationer som dels gäller hot om bortgifte, dels genomförda tvångsäktenskap. En skolkurator berättar om en kontakt med en ung flicka som sökt hennes hjälp:

Jag hade ett ärende med en minderårig elev, hon var inte 18 år, men hon var gift med en man i sitt hemland. Han släppte inte iväg henne till skolan utan ville att hon skulle hemundervisas. När vi försökte ha möten satt han kvar i bilen utanför med hennes mobil så att hon inte skulle kunna ta kontakt med någon.

Kuratorn betonar att det var svårt att navigera i situationen. Eleven hade redan bytt skola en gång därför att skolpersonalen ifrågasatt det enligt svensk lagstiftning olagliga äktenskapet och kuratorn befarade att samma sak skulle ske igen om de tryckte på för hårt: ”Om jag kommer nära sanningen och gör drastiska åtgärder finns risken att de försvinner.”

En annan skolkurator berättar om en flicka i mellanstadiet som hotades med bortgifte. Kuratorn gjorde en orosanmälan till socialtjänsten som inledde en utredning, med allvarliga följder för flickan som utsattes för våld och påtryckningar hemma tills hon tog tillbaka sin berättelse. Kuratorn befarade att flickans situation de facto hade förvärrats avsevärt i och med utredningen och att hon nu stod skyddslös. En fråga som aktualiseras här är deltagarnas återkommande farhågor om att socialtjänstens ingripanden ska resultera i en oförändrad eller förvärrad situation för våldsutsatta och vilken betydelse gängse arbetssätt har, och hur dessa skulle behöva utvecklas.

Övervakning, kontroll och ryktesspridning

Deltagarna i fokussamtalen poängterar att ryktesspridning är en central del av våldsutsattheten i hederskontexter. De hör talas om rykten som sprids blixtnsabbt till släktingar i olika delar av världen via SMS, telefonsamtal och inte minst bild och text i sociala medier. Hotet om att sprida sann eller falsk information om någon är ett effektivt vapen i de flesta sociala spel om status, så även hederskontextens där ryktet har rättslig status (jmf. Eldén 2003; Wikan 2003; Sedem 2012). Ryktena handlar ofta om unga kvinnor som anses vara i olämpligt sällskap. En relativt oskyldig bild på en ung kvinna som sitter bredvid en ung man böjd över en skoluppgift kan av mottagaren komma att uppfattas som ett bevis på en förbjuden relation – och föranleda kraftfulla åtgärder. Bilder, text och skärmdumpar från sociala medier kan också avslöja någons normbrytande sexuella läggning eller könsidentitet, vilket även gör HBTQ-personer sårbara för ryktesspridning.

Deltagarna tror också att de själva dras in i ryktesspridningen som myndighetspersoner, framför allt genom att män gör det de bedömer som falska anmälningar till socialtjänsten eller polisen. ”De ringer och säger att hon har skadat sina barn”, förklarar en socialsekreterare. Sådana samtal kan vara en del i vårdnadstvister där kvinnor som undflytt våld försöker få ensam vårdnad om sina barn. Deltagarna uppfattar sådana anmälningar som uttryck för mannens rädsla för den vanära som drabbar honom i och med skilsmässan.

Ett sätt att hindra ryktesspridning och handlingar som kan ge upphov till sådan är övervakning och kontroll. Lärare, rektorer, kuratorer, fritidsledare och ideella verksamheter berättar om situationer då övervakning och kontroll går hand i hand med risken för ryktesspridning och bestraffning. Det kan handla om att släkten utsett någon övervakare: ”Det finns alltid någon kusin som vakar över en på skolan, eller på väg hem från skolan” berättar

en förening. ”Eller till exempel när man sitter på biblioteket att vissa tjejer alltid har sin bror med sig när de pluggar och så.” Ibland rör det sig om bröder och kusiner som övervakar sina systrar eller kvinnliga släktingar på direkt uppdrag av föräldrarna, men kontrollen är också mer allmän och kopplad till den ryktesspridning som präglar patriarkala och auktoritära kontexter i stort. En jourverksamhet uttrycker det så här:

Eftersom det är kollektivt förtryck finns det en kedjereaktion. Om någon ser henne i skolan berättas det till den äldre kusinen som berättar det till sin farbror som berättar det till tjejens föräldrar och så vidare. [...] Man har koll på varandra helt enkelt, och det är ju en känsla som man ständigt går med.

De flesta berättelserna i fokusgrupperna om övervakning, kontroll och ryktesspridning handlar om unga kvinnor vars kyskhet värnas genom kontroll av kläder, relationer och platser, men också mäns ageranden regleras. En förening berättar om en ung man som dömts för narkotikabrott varpå familjen tog till omfattande åtgärder för att reparera familjens anseende, med följden att den samhällstjänst den unge mannen skulle göra avbröts med motiveringen att den exponerade honom för skvaller. Han sa, ”’Du, jag kan inte vara kvar här av min mamma för vi har fått dåligt rykte’. Då var han tvungen att sluta. Kriminalvården fick placera honom någon annanstans”.

5 Våldets platser

Hedersrelaterat våld och förtryck skiljer sig från andra former av våld i nära relationer genom att våldet är legitimerat genom våldsnormer. Det innebär samtidigt att våldet genomsyrar vardagen och förekommer på alla platser där människor befinner sig.

Deltagarnas uppfattning om de platser där våldet utövas är som presenterats ovan hemmet, skolan, frireligiösa sammanhang och asylboende.

Svaret på frågan om våldets platser är, som framgår nedan, inte uttömmande. Det vi får svar på är deltagarnas uppfattningar och erfarenheter utifrån sin roll, sin kunskap och sina interaktioner med berörda. Allt detta präglas i sin tur av lokala förhållanden. Detta belyses särskilt tydligt när talet faller på patriarkala strukturer, skam och sexualitet i frireligiösa sammanhang. Det temat har inte kommit upp i den omfattande *Storstadskartläggningen* där det snarare var kristna ortodoxa församlingar, islamiska församlingar och en rad andra religiösa sammanslutningar som uppmärksammades. Detta visar på en variation av lokala, patriarkala sociala

sammanhang. Handlar då allt detta om hedersnormer? Den diskussionen är viktig, men kan inte föras i det här sammanhanget. Vi nöjer oss med att konstatera att alla patriarkala normer är problematiska, men inte alla är hedersrelaterade. Om likheter och skillnader mellan hedersnormer och andra typer av patriarkala normer, religiösa till exempel, återstår mycket att undersöka (jämför Svensson 2021).

Hemmet

De flesta berättelser som deltagarna förmedlar att de tar del av handlar om våld och förtryck inom familjen och i större släktsammanhang i Sverige och utomlands. Det vill säga att det hedersrelaterade våldet i regel utövas inom ett transnationellt sammanhang, det vill säga ett sammanhang som är både lokalt och globalt. Transnationella beroenderelationer är starka inom nationellt överskridande familje- och släktskapsbaserade nät av etniska kollektiv som är spridda i flera olika länder och innebär ömsesidiga sociala, ekonomiska och politiska förpliktelser och rättigheter (Kivisto 2002). Transnationella relationer kännetecknas således av människors solidaritet inom kollektiva gemenskaper som överskrider nationella gränser (Habermas 1994).

Skolan

En stor del av den övervakning och kontroll deltagarna har kännedom om sker av förklarliga skäl i skolan, där de flesta barn och ungdomar ju befinner sig till vardags. De har erfarenhet av att kontrollen kan utövas av syskon i olika åldrar och kön, släktingar och föräldrar. Så här säger en rektor:

En lillebror övervakade en äldre syster på skolan och hade kontakt med äldre killar inom samma kultur på högstadiet som kom dit, alltså man har koll på tjejer. Du inte kan göra vad du vill på rasten för att det inte är okej göra det eller det.

En skolsköterska på en gymnasieskola berättar om en riskabel situation då hon insåg att den unga tjej som var på väg ut från mottagningsrummet övervakades:

En tjej går ut från mitt rum och sen hör jag: 'Men vafan gör du här?' Det var killar som satt i väntrummet. Och då kände jag hotläge, det här är en tjej som är bevakad. Och då gäller det att vara jävligt snabb. Jag gick ut och sa: 'Men du de här böckerna som du skulle ha till ditt skolarbete, jag kom på en

grej till, en broschyr som vi kan titta på!’ Det gäller ju att ha strategier för olika situationer.

En kurator berättar att hon haft samtal med föräldrar som, enligt barnen, kommer till skolan för att kontrollera sina barn:

Vi har föräldrar som kommer. Elever har stått i min dörr och sagt att snälla kan du säga att jag har varit där och där för mina föräldrar bråkar för jag har kommit från fel ställe. Här har vi också haft lärare som varit väldigt tydliga med föräldrarna: ni får inte vara här, det här är barnens plats, ska ni komma hit så får ni komma och prata med oss. Frågan är vad man ska göra, ska man hjälpa barnen i de lägena? Jag tänker att om man är tonåring så har man rätt till viss integritet på sin skoltid.

Men det är inte enbart familjemedlemmar och släktingar som övervakar att hedersnormer respekteras inom skolans värld. En rektor på gymnasiet språkintruktionsprogram befarar att övervakningen förstärks i och med att många nyanställda lever med samma normer som sina elever:

När de går in på de här tjänsterna får man ju fundera ganska många gånger för det blir så dubbelt. Dels vill man ju hjälpa till med integration för att de ska kunna jobba, men så vet man att det här kommer ställa till det för en del elever. Det är alltid någon som känner någon och de här ungdomarna, både tjejer och killar, lever ju ofta ett annat liv i skolan.

Skolan beskrivs av deltagarna som en av få fredade platser för elever: ”Vi har väldigt många ungdomar på vår skola som inte vill gå hem på dagarna, som använder skolan litegrann som tillflyktsort efter lektionerna,” säger en kurator.

Freireligiösa sammanhang

Ett antal deltagare i fokusgrupper i Örebro län nämner sin erfarenhet av möten med våldsutsatta inom freireligiösa sammanhang i länet. De anser att strikta hierarkier och könsnormer råder i vissa freireligiösa sammanhang där de flesta medlemmar har svensk bakgrund och att dessa är liktydiga med hedersnormer. En terapeut berättar om sina möten med ungdomar i sådana kontexter:

Som terapeut mötte jag väldigt många med svensk bakgrund och härkomst i frikyrkliga sammanhang som beskrev exakt samma situationer faktiskt. Begränsningar av liv och livsutrymme och val av framtid och så vidare. I praktiken var det ju i princip samma som de som levde i hederskulturer.

En skolkurator instämmer i bilden: ”Jag ser tydliga hedersnormer när det gäller HBTQ-personer inom olika religiösa samfund och även flickors situation och pojkars situation”, och så här säger en barnmorska med lång erfarenhet inom olika delar av hälso- och sjukvården:

Det är inte bara kvinnor, det gäller även HBTQ-personer, samma typ av problematik. I Örebro finns flera militanta kristna församlingar. Det är många som glömmer bort dem eftersom det är så förankrat i det svenska samhället men där är det minst lika grymma saker som kan hända i den enskilda individens liv. [...] Det är också patriarkala system och det finns alltid med som en del i hedersförtrycket. När jag jobbade på Ungdomsmottagningen så hade vi koll på vilka skolor som kom på studiebesök. Och det var ju de olika kristna skolorna som inte kom. Jag tänker att man är rädd för utomstående aktörer och det tror jag är ett varningstecken.

Exakt vad som avses med ”militanta kristna församlingar” utvecklas inte, men citatet avslutas med observationen att ”kristna friskolor” uteblir från studiebesök på Ungdomsmottagningen som ju bland annat ger ungdomar råd kring sexualitet, preventivmedel och annat. Här ska vi särskilt ta fasta på orden ”rädd för utomstående aktörer” vilket uppfattas som ett tecken på att man är ”militant”. Deltagaren utvecklar inte vad hen menar med militant, men militära organisationer är patriarkala, hierarkiska och auktoritära. Med detta visar deltagaren insikt om skillnaden mellan demokratiska och auktoritära regimer och säger i grund och botten att auktoritära regimer inte är något som nödvändigtvis kommer med migrationen; de finns redan i inneslutna grupper i det svenska samhället. Här kommer vi tillbaka till den gemensamma nämnaren i alla patriarkala, auktoritära och ojämsställda sammanhang: de är inneslutna och medlemmarnas rörlighet i samhället ”utanför” begränsas.

Asylboenden

Det är vanligt förekommande att sexuell läggning uppges som skäl för asylansökan. Deltagare i fokusgrupperna berättar att de erfar att tiden på asylboenden runt om i länet kan vara mycket riskabel för nyanlända HBTQ-personer. Framförallt personer med visuellt synliga normbrott genom klädsel och uppförandekoder kan trakasseras, misshandlas och utsättas för korrigerande våldtäkter. En kurator ser det så här:

Jag jobbar främst med asylsökande som är utsatta för att man inte har en självklar plats att bo på. Det finns ingen trygghet. Man hamnar på

asylboende där det finns andra från samma nationalitet. Och för den här gruppen är det väldigt svårt att bli trodd och få stöd från myndigheter.

Just tiden på asylboende beskrivs av några deltagare som mycket riskabel för såväl HBTQ-personer som andra asylsökande. Den blir i värsta fall ett slags laglöst ingenmansland där varken Migrationsverket eller socialtjänsten, som har det formella ansvaret, tar ansvar vid förekomst av våld och övergrepp. Ett exempel är då en homosexuell man på asylboende ringer och försöker få skydd med hjälp av RFSL. Migrationsverket tittade åt andra hållet när han utsattes för upprepade våldtakter och ville inte hjälpa honom med polisanmälan, socialtjänsten hänvisade tillbaka till Migrationsverket som har det yttersta ansvaret och polisen gjorde ingen utryckning när han ringde nödnumret. Den påfrestande situationen bidrar till en hög konflikt-nivå och att de utsatta i många fall lämnas skyddslösa.

6 Våldsutsatthetens följder

Den särskilda våldskontext som benämns som hederscentrerad definieras som bekant av strikta patriarkala, hierarkiska och auktoritära normer om uppförande. De förväntningar som ställs på varje person formuleras utifrån kön och ålder. Därmed berörs varje person av normerna: barn, unga, vuxna och äldre oavsett kön och sexuell läggning.

Huvuddelen av de exempel som deltagarna i fokusgrupperna delar med sig av handlar om flickor och unga kvinnor vars utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck uppmärksammats via skola, hälso- och sjukvård, fritidsverksamheter och socialtjänst. Men i materialet finns också berättelser om kvinnor, pojkar och män i olika åldrar och livssituationer, med olika sexuella läggningar och könsidentiteter. I det här materialet saknas berättelser om äldre kvinnor och män, sannolikt på grund av att inga professionella inom äldreomsorgen deltar i fokusgrupperna. Låt oss nu se närmare på vad deltagarna berättar om våldsutsattheten i några olika kategorier.

Små barn och strikta könsnormer

Förskollärare och andra medarbetare på länets familjecentraler delger att de noterar att små barn uppfostras enligt uttryckliga och strikta könsnormer. Det kan handla om att barnen får lära sig att flickor ska städa upp efter den gemensamma leken medan pojkar slipper eller att pojkar ska bestämma över flickorna medan flickorna ska passa upp. Sådär säger en förskollärare:

När det gäller små barn tillåts bröderna härja runt medan flickorna måste vara lugna, tysta och hålla sig till mamma. Det är stora skillnader mellan flickor och pojkar vid två- och fyraårsbesöken. Sedan när man har öppen förskola och det ska städas försvinner pojkarna iväg och leker med något annat. Man säger att nu ska alla hjälpas åt men det är bara flickorna är kvar och städar.

Vi kan inte säga i vilken mån dessa begränsningar är uttryck för regelrätta hedersnormer och i vilken mån de handlar om andra ojämslidda, patriarkala värderingar som präglar många familjer i Sverige idag oavsett vilka regelsett de anser sig följa. Skillnaderna handlar i hög grad om i vilken mån de patriarkala normerna uttrycks som levnadsregler man öppet bejakar eller om inristade mönster en reproducerar trots en mer jämställd och demokratisk inställning.

Flickors utsatthet puberteten

Låt oss nu se närmare på deltagarnas uppfattning om flickors och unga kvinnors utsatthet. Det handlar framför allt om att könsbundna begränsningar innebär att flickors möjlighet att röra sig fritt utanför hemmets väggar minskar med åldern istället för att öka vilket är normen i majoritetssamhället. I samband med puberteten kan sådant som tidigare tillåtits, så som lek med kompisar av motsatt kön och fritidsaktiviteter, komma att förbjudas. ”Det är svårt att nå tjejerna. De försvinner vid en viss ålder, de deltar inte i fritidsaktiviteter,” säger en skolkurator. Aktiva i en förening med verksamhet i ett bostadsområde där många antas leva med hedersnormer instämmer:

Vissa tjejer har inte ens telefoner så vi kan inte nå dem om de skulle vilja vara med på någon aktivitet eller så. Då får man haffa dem när de är här. Och ibland kan man inte vara med på en aktivitet längre när man når en viss ålder. Ju närmare man blir kvinna desto mer krymper livsutrymmet. Samma det här med att planera sin framtid, det kan de heller inte göra. Får man plugga? Nej, det får man oftast inte. Man ska gifta sig för att säkra oskulden. Så det är det här med kontrollen, den är överallt. Det är ekonomiskt och digitalt också nu.

Med begränsningarna för vad tjejer, och även pojkar, inte får göra kommer krav på sådant de måste göra. Flickorna förväntas ta stort ansvar för hem, hushåll och yngre syskon redan i låg- och mellanstadieåldern; ansvaret utökas med åldern och kan bli omfattande. Det kan ta tid från skolarbete och begränsa utrymmet för privatliv, rekreation eller fritidsaktiviteter. En

skolsköterska berättar om sin oro för högstadie- och gymnasieelever som inte orkar gå i skolan därför att de varje dag hämtar och lämnar yngre syskon på förskolan samt städar och lagar mat till hela familjen. Dessutom får en del av dem stanna hemma från skolan om syskonen är sjuka, vilket har varit särskilt märkbart under pandemin då små barn hållits hemma även vid milda förkylningssymtom:

De behöver hjälpa till så mycket hemma. De lämnar syskonen på dagis innan skolan och kommer ofta för sent. Sedan får de stanna hemma med sjuka syskon. Det märks att de äldsta tjejerna är trötta; de orkar inte. Och när de är hemma så mycket med sjuka syskon kan de ju bli av med CSN. Vi får använda det som argument, alltså vi får ta omvägar för att få eleverna att vara kvar i skolan istället för att ge upp och bara vara hemma.

Som vi ska se nedan axlar även pojkar ett stort praktiskt ansvar för familjen på ett liknande som flickorna, men utifrån en annan status i en explicit, könscentrerad hierarki.

Pojkars utsatthet

Ett flertal deltagare i fokusgrupperna lyfter fram pojkars och unga mäns utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck och poängterar att de har ytterst svårt att få hjälp i sin utsatthet: ”Vi har just nu ett par killar som är under skydd så det finns både och men ofta glöms killarna bort i allt det här” säger en folkhögskollärare. I vissa fall handlar utsattheten om de våldshandlingar av fysisk och psykisk karaktär som redan nämnts och i andra fall om de könsbundna krav som ställs på pojkar och män i strikt patriarkala kontexter. Sådär säger en kurator på ett gymnasieprogram där de flesta är pojkar:

De känner att de behöver leva upp till en hederskultur, kontrollera sina system. [...] Flera av dem har pappor som är borta och då blir de äldst i familjen och förväntas efterleva det här.

Flera skolkuratorer lyfter fram den situation som kan uppstå i familjer där pappan är frånvarande och pojkar och unga män förväntas axla rollen som familjens överhuvud. En kurator i grundskolan träffar pojkar som är medvetna om dessa förväntningar redan i låg- och mellanstadieåldern: ”Den rollen faller på dem, det säger de uttryckligen. Det är tungt att agera enligt normer om en patriarkal maskulinitet när den går på tvärs med ens egna ideal. En gymnasiekurator beskriver det så här:

Jag har träffat några pojkar som är vilsna, som inte mår bra, man har förlorat sin pappa och blivit äldsta mannen i huset. De känner ett krav att vakta sina systrar och sin mamma och det är inte lätt när man är 16, 17, 18 år gammal. Egentligen förstår man att inte alla klasskamrater behöver göra på samma sätt men man känner pressen från de släktingar som finns i närheten och hamnar i olika situationer där man ska kontrollera sin syster. Man börjar kanske fundera över om det här är något man verkligen vill utföra, men man kan hamna i riskabla situationer gentemot slakten om man inte lyder.

Deltagarna berättar att rollen som familjens överhuvud kan innebära att man är familjens representant utåt i kontakter med myndigheter, skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård till exempel där man sköter all kontakt mellan hem och skola för egen och yngre syskons del. Att den unge agerar tolk vid besök är också vanligt. Plikterna kan, precis som för flickornas del vara så betungande att de tar orken från skolarbetet: ”Både pojkar och flickor får hjälpa till mycket. De har inte alltid ork till skolgången”. Ansvaret blir extra tungt i familjer där de vuxna kämpar med språket, menar en gymnasieкурator.

Pojkar kan också tvingas övervaka, kontrollera och bestraffa yngre syskon, berättar deltagarna. De pojkar och män som motsätter sig dessa krav kan själva komma att bestraffas genom att inte leva upp till sin könsbundna plikt. Det är viktigt att poängtera att barn som tvingas använda våld bör betraktas som brottsoffer i egen rätt. Den ambivalenta, skamfyllda positionen som både offer och förövare kan göra det mycket svårt att söka och få hjälp. Det ska också poängteras att detta inte enbart gäller pojkar. I samband med detta ska sägas att 25 procent av de 15-åringar som uppger att de utövar våld inom familjen och slakten i hederns namn är flickor och flera våldsutsatta berättar att de övervakats i skolan av kvinnliga släktingar (Baianstovu m.fl. 2019). Detta påvisar att mönstren inte är fullt så könsstereotypa som framgår av deltagarnas iakttagelser.

I *Storstadskartläggningens* intervjuer framkom även att några av de pojkar som övervakar sina systrar gör det på grund av krav från familjen, medan andra snarare lyder ett gatans hederskodex. Berättelserna om unga pojkar som lever i socialt och ekonomiskt marginaliserade bostadsområden och utvecklar en hård maskulinitet är vanligt förekommande. Vi träffar dem dels i egna intervjuer, men framförallt genom systrarnas berättelser, systrar som intervjuats på grund av sin våldsutsatthet för bröders våld. Dessa bröder är med i kriminella gäng, använder droger och upplevs som mycket farliga av systrarna. Även föräldrar berättar att kontrollen av systrarna ibland sker utan föräldrars kännedom och/eller på tvärs av föräldrarnas normer

och vilja. De berättar om sin maktlöshet inför barnens utveckling av hedersnormer och tillskriver den pojkarnas erfarenheter av att inte bli hörda, sedda och förstådda av politiker, myndigheter och medier där de beskrivs på stereotypa sätt och bemöts med diskriminering (Baianstovu m.fl. 2019; Baianstovu och Särnstedt Gramnaes 2022). Erfarna socialsekreterare möter föräldrar som är rädda för sina söner som använder droger, har tillgång till vapen samt har viljan och kapaciteten att utöva grovt våld (handledning socialtjänst nov. 2019).

En problematik som framkommer i *Storstadskartläggningens* enkätundersökning är pojkars rapportering av utsatthet för sexuellt våld inom familjen och släkten. Om arten och karaktären av detta vet vi inte mycket annat än att det kan drabba pojkar som anses vara för feminina till sättet. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det offentliga arbetet med hedersproblem-atik, och även äldre forskning, är ytterst observant på begränsningen av flickors sexualitet, medan den knappt nämner pojkars.

Vuxna kvinnor som vill utöka sitt livsutrymme

Flera deltagare berättar att de möter vuxna kvinnor som försöker öka sitt livsutrymme. En polis ser det så här:

Man börjar på SFI, man kanske kommer ut i arbetslivet och då upptäcker man vad Sverige kan erbjuda i form av jämställdhet, arbete, pengar och så vidare och då börjar det bli jättesvårt hemma.

En kollega instämmer och berättar att de varit med om många fall av våldsutövning som äldre kvinnor berättar har eskalerat när de velat utbilda sig och kommit in på universitetet.

En annan kategori som drabbas hårt är vuxna kvinnor utan samhällskontakter via arbete, utbildning eller sociala sammanhang utanför släkten, berättar deltagarna. Det gäller i synnerhet utlandsfödda kvinnor som efter migrationen till Sverige isolerats i hemmet. En jourverksamhet poängterar att inneslutningen blir mycket påtaglig för de kvinnor som varken tillåts ha konton på sociala medier eller egen telefon. De har små möjligheter att bilda sig en uppfattning om hur andra kvinnor har det, vad lagstiftningen säger om frågor som rör våld, vårdnad och skilsmässa och vilken hjälp som finns att tillgå. En deltagare inom rättsväsendet beskriver hur situationen kan bli värre med åren:

Ju äldre man är desto svårare, desto mer normaliserad är man i sin situation. Och man kanske inte ens förstår att det är brottsligt för det är så det är. De

är ofta isolerade i hemmet för att de inte har en naturlig plats någon annanstans i samhället. De kanske aldrig har kommit ut på arbetsmarknaden utan det finns många barn och man har varit hemma med barnen och har inte fått med sig språket och har inga andra kontaktvägar.

En kategori vars utsatthet framstår som särskilt stor för deltagarna är kvinnor vars uppehållstillstånd grundar sig på anknytning till en man som redan befinner sig i Sverige. I sådana situationer är kvinnans uppehållstillstånd avhängigt äktenskapet och trots att lagstiftningen medger undantag vid våldsutsatthet blir tröskeln för att söka hjälp mycket hög. Ett antal jourverksamheter berättar att mannen till en början kan göra sig till ensam uttolkare av lagstiftningen och samhället i stort och i kraft av detta får kvinnan att tro att hon förlorar vårdnaden om barnen och blir utvisad om hon vänder sig till myndigheterna för att berätta om sin våldsutsatthet. Processer som dessa är vanligt förekommande i anknytningsrelaterade migrationssituationer världen över (Maher & Seagrave 2018; Baianstovu 2021).

Medarbetare på BVC, MVC, öppna förskolor och familjecentraler uppfattar att en komponent som bidrar till kvinnors isolering är makar som antingen förbjuder dem att delta i verksamheten och/eller anser att barnen mår bäst av att stanna hemma med mamma istället för att gå i förskolan. ”Och då har hon ingen chans att komma ut och studera svenska eller arbeta”.

En viktig fråga, som inte kommer upp i fokusgrupperna är samhällets roll i våldsutsattheten och vad samhället följaktligen bör göra för att förebygga våldsutsattheten. Vi berör den i sammanfattningen nedan.

Mäns utsatthet

Vuxna mäns våldsutsatthet handlar enligt deltagarna främst om konflikter kring äktenskap och familjeliv. Det kan röra sig om en kärnfamilj som flytt tillsammans för att undkomma släktens straff för ett faktiskt eller påstått brott som involverar hedersnormer på ett eller annat sätt. Det kan handla om familjefäder som inte vill bestraffa hustru eller barn och därmed bryter med normer om mannens plikter i den specifika sociala kontexten. Det kan också röra sig om män som vägrar gifta sig med den kvinna släkten valt ut.

En jour som tar emot män och familjer i sitt skyddade boende vill nyansera bilden av hedersvåldets offer: ”Att män inte kan vara utsatta, jo, det kan de visst. Om de har gift sig med fel kvinna eller om de har stannat kvar med en kvinna som har gjort ett misstag enligt den kulturen så är ju de också utsatta.” Jourcen i fråga erfar att det är svårt att nå fram med stöd till de

utsatta männen som ju förväntats uppvisa manlighet och styrka i alla situationer:

Vi har stöd för männen också men många män har lite svårt med hjälpen vi har att erbjuda. Vi är kvinnor som jobbar här och att sitta i samtal med en kvinna är inte ett lätt steg för dem. Så kvinnorna kommer först och har samtal och sen försöker vi dela på dem. Båda får sitta med i samtalet, då går det oftast lättare att få förståelse för vad de faktiskt blivit utsatta för. Vi stöttar dem på samma sätt som kvinnorna när de väl har kommit in i det men det kan ta ganska lång tid för de är väldigt stolta många av dem; väldigt stolta och vill inte komma för samtal med kvinnor: 'Varför ska vi träffa en kurator? Vi behöver inte ha det stödet, vi behöver bara ha skydd'. För vuxna mäns del gäller med andra ord samma förhöjda sårbarhet som för pojkar – de blir sällan uppmärksammade som våldsoffer och kan ha svårt att söka och få adekvat stöd.

Verksamheter som möter våldsutsatta pojkar och män uppfattar att de ofta uttrycker motstånd mot att berätta om sina egna erfarenheter av att vara offer för våld inom familjen och att de inte alltid känner sig hemma i våldsjourernas stödstruktur.

Personer med funktionsnedsättningar

Under samtalen i fokusgrupperna framkommer att barn och unga med funktionsnedsättningar är särskilt utsatta. Vissa av de situationer deltagarna beskriver handlar om en generellt negativ syn på funktionsnedsättningar medan andra handlar om regelrätta hedersnormer där döttrars och söners värde på äktenskapsmarknaden sänks om omgivningen får reda på att de har en diagnostiserad funktionsnedsättning. Hedersnormerna handlar ytterst om att vara man eller kvinna på rätt sätt genom att göra det kvinnor respektive män förväntas göra; en man måste försörja och representera familjen och en kvinna sköta hushåll och barn. Många funktionsnedsättningar kan leda till oförmåga att uppfylla dessa roller i enlighet med hedersnormerna, berättar deltagarna. Några av dem säger att de erfar att elever med funktionsnedsättningar går miste om utredningar och stöd därför att deras familjer anser att funktionsnedsättningen är skamlig och vill dölja den för att så småningom kunna gifta bort barnet. En kurator i grundskolan berättar:

Man har svårt att acceptera att barnet har en nedsättning och då får man inte den supporten och det är sorgligt. När vi försöker kämpa för att de här eleverna ska få det de har rätt till så får man som svar att: 'Ja, men hon eller

han ska ändå gifta sig.' Då är målet att eleven ska bli gift och då löser sig allt.

Socialtjänsten möter mycket riktigt unga kvinnor med funktionsnedsättningar som har gifts bort och fått barn utan att kunna navigera i situationen. I många fall har de gifts bort med en äldre man från hedersgemenskapen som på grund av sjukdom, funktionsnedsättning, alkoholism, skilsmässa eller något annat också har låg status på äktenskapsmarknaden – i ett slags krasst matchningsförsök där den unga kvinnans funktionsnedsättning kvittas mot det som ligger mannen i fatet. En socialsekreterare berättar:

Vi har haft flertalet väldigt unga mammor med funktionsnedsättning. Man har gift bort dem med en man från ett annat land och så har de blivit gravida och så har kvinnan så stora svårigheter att vi behöver omhänderta barnet på BB. Det blir supertydligt hur stora brister det är och då förstår man att den här unga kvinnan inte har haft förmåga att samtycka till äktenskap eller sexuell umgänge. Vi har haft unga kvinnor som själva har kommit i konflikt med små barn i utredningshem där man bråkar om leksaker.

Sårbarheten förstärks av att personer med funktionsnedsättningar kan ha mycket svårt att söka hjälp och komma till tals vid våldsutsatthet. ”Vissa kan inte ta sig till Ungdomsmottagningen av olika skäl som har med funktionsnedsättningen att göra,” förklarar en skolsköterska. Dessutom kan kommunikationen ställa till det, inte minst för döva och hörselskadade. ”Om de är döva och har intellektuella funktionssvårigheter, vilket är rätt vanligt, blir det jättesvårt att hålla förhör,” poängterar en polis som utreder brott mot barn. ”Det är nästan omöjligt att få en berättelse för det blir inte begripligt för oss.” Samma problematik är märkbar inom socialtjänsten. Ett antal socialsekreterare berättar om svårigheter att få information från barn och unga som är beroende av sina familjer för att kommunicera. ”Då är det svårt att göra en riskbedömning,” konstaterar en av dem.

Ytterligare en dimension som gör det svårt att skydda barn och unga med fysiska, intellektuella eller psykiska funktionsnedsättningar är svårigheten att avgöra om den kontroll familjen utövar är befogad eller botten i förtryck. En socialsekreterare uttrycker det så här:

Det är svårt när det finns psykisk ohälsa också. När barn och unga mår väldigt dåligt kan ju en viss kontroll eller mycket kontroll vara befogad, att man är orolig och rädd, att ens barn utsätter sig för risker eller ska skada sig. I de lägena tycker jag att det är jättesvårt.

En kollega i samma fokusgrupp håller med och säger att ”det är jättesvårt att vara den första linjen och göra en snabb bedömning. Det tar lång tid innan man börjar förstå och få en helhetsbild.”

Den sammantagna bilden är att personer med funktionsnedsättningar löper stor risk att utsättas för kontroll, våld, tvångsäktenskap och sexuell våld inom äktenskapet samt har avsevärt sämre möjligheter att söka och få hjälp. Dessutom kan möjligheterna att bryta upp och skapa ett självständigt liv vara ytterst begränsade för personer som är beroende av sina familjer för att kommunicera och klara vardagen.

HBTQ-personer

Enligt den strikta hederskulturens könsnormer måste varje medlem i gemenskapen uppfylla könsbundna krav som handlar om att vara man eller kvinna på rätt sätt, ingå äktenskap med en lämplig person av motsatt kön, bilda familj och leva ett konventionellt och ärbart liv på livets alla områden. Starka tabun råder mot normbrott kopplade till sexuell läggning, sexualitet, könsuttryck och könsidentitet. Många deltagare berättar att de erfar att situationen för HBTQ-personer i strikt patriarkala kontexter är mycket svår.

En socialsekreterare som genom åren mött många homosexuella män och transpersoner beskriver deras utsatthet som enorm. ”Det finns ingen förlåtelse någonstans överhuvudtaget utan då är man verkligen utsatt,” erfar hon. ”De har fått byta städer i Sverige eller leva under skyddad identitet men de blir upptäckta så de måste flytta till olika ställen.”

Rättsväsendets deltagare i fokusgrupperna befarar att det starka tabut som omger HBTQ-personer gör att mörkertalet är större än i andra grupper. En polis förklarar:

Jag tror inte att de flesta sådana här ärenden blir polisanmälda. Det blir så farligt, att man har en annan läggning, att man är transperson, så jag har en jättestark känsla av att det aldrig kommer till vår kännedom. Det är ännu svårare att prata om, ännu svårare att klara förhörssituationen och lita på tolken.

Polisen ovan betonar risken att tolken i fråga har negativa uppfattningar om HBTQ-personer och i värsta fall för information vidare till andra. Tolknarnas viktiga roll behandlas vidare i avsnitt 9 nedan.

En förening som arbetar med målgruppen erfar att personer med visuellt synliga normbrott, däribland transpersoner, är särskilt utsatta. ”Transpersoner är extra utsatta eftersom det är svårare än att dölja sin sexuella läggning,” menar en kurator. Det kan förklara varför just transpersoner är

överrepresenterade som stödsökande inom föreningen. Homo- och bisexuella kan ha bättre chanser att leva ett på ytan konventionellt liv utan att avslöjas och bestraffas. Men det dubbelliv de tvingas till har sitt pris. ”Det är framför allt män som kommer in på provtagningen [för sexuellt överförbara sjukdomar] och berättar att de lever totala dubbelliv. De har gift sig och skaffat barn men lever ett annat liv med farliga, tillfälliga relationer. Och de är väldigt olyckliga i det,” säger en funktionär i föreningen.

Föreningen erfar att den generellt låga kunskapsnivån om HBTQ-personers utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck försämrar gruppens möjligheter att söka och få hjälp. De svarar ofta på frågor från hälso- och sjukvården, socialtjänsten och skolan som inte vet hur de ska hantera stödsökande personer i målgruppen. En kurator uttrycker det så här:

Dels har de ingen erfarenhet och är rädda för att göra fel, dels saknar de djupare kunskap om hur hedersnormer drabbar olika personer inom gruppen. Man förstår kopplingen mellan våld och kön men har mindre kunskap om sexuell läggning och särskilt när det kommer in män.

De flesta deltagarna ger uttryck för medvetenhet om att HBTQ-personer drabbas hårt av hedersnormerna, men de uttrycker också ovisshet om hur målgruppen ska bemötas och vilka insatser som är lämpliga. En brännande fråga som vi återkommer till när vi diskuterar behov och rekommendationer är avsaknaden av skyddade boenden, familjehem och andra alternativ med tillräcklig HBTQ-kompetens.

Sexualitet, relationer och sexuell- och reproduktiv hälsa

Konsekvenserna av ett begränsat handlingsutrymme kring sexualitet, relationer och sexuell- och reproduktiv hälsa handlar, enligt deltagarna i fokusgrupperna, bland annat om att unga inte har möjlighet att fritt utforska sin sexualitet, samt att flera kategorier av kvinnor inte har tillgång till råd om skydd vid sexuell aktivitet eller stöd i svåra situationer.

Strikta patriarkala normer kring sexualitet och äktenskap gör det svårt för unga, både i och utanför HBTQ-gruppen, som lever med sådana normer att utforska sin sexualitet. För att kunna det hänvisas de till extremt isoleerade relationer vilket ökar risken för våld och sexuella övergrepp. Det händer exempelvis att sexualpartners utnyttjar dessa ungdomars rädsla att avslöjas som utpressningsmedel för att få sin vilja igenom. I *Storstadskartläggningens* intervjuer framkom sådan utsatthet för unga som levde ett dubbelliv medan de var kvar i familjen, men också hos unga som lever med skyddad identitet (Baianstovu m.fl. 2019). Tabun kring kropp och sexualitet är

en stark inneslutningsfaktor som bidrar till att öka underordnade kategori-ers utsatthet för våld och förtryck inom patriarkala, auktoritära och hierar-kiska grupper oberoende av om heder eller något annat är den ordnande principen. Som framgår i detta stycke är en annan inneslutande faktor livet med skyddad identitet.

Flera deltagare berättar om flickor och unga kvinnor som inte får an-vända preventivmedel, uppsöka hälso- och sjukvård eller få stöd vid svåra situationer såsom abort. En särskilt allvarlig konsekvens är att vissa kvinnor därmed tvingas bära och föda barn mot sin vilja. ”Det kan vara kvinnor som är gifta och nekade av sin partner att använda skydd mot graviditet,” förklarar en deltagare inom hälso- och sjukvården.

I detta sammanhang är Mödrahälsovården en tydlig mobiliserande fak-tor, berättar jourverksamheter som erfar att många av de kvinnor som söker stöd på kvinnojournerna är gravida kvinnor vars inneslutning i hemmet mins-kat tack vare kontakter med Mödrahälsovården. Genom denna har de fått information om sina individuella rättigheter som självständiga rättspersoner och om möjligheten att få hjälp att undkomma våldet.

Normkonflikter - barnen i kläm?

Samtliga deltagare anser att en tydlig konsekvens av de könsbundna be-gränsningar de beskriver är att barn berövas möjligheten att i egen takt ut-ifrån egna individuella behov skaffa sig de färdigheter som krävs av den enskilde i ett individualiserat samhälle. Deltagarna påpekar att risken är särskilt markant hos barn som inte går i förskola och går miste om de soci-ala relationer och den pedagogiska verksamhet andra barn får ta del av där. De är bekymrade för att barnen isoleras i hemmet från livets början och skolas in i strikt patriarkala normsystem. De bekymrar sig särskilt för barn med funktionsnedsättningar som går miste om kvalificerat stöd.

Några påtagliga konsekvenser av ett isolerat barn- och ungdomsliv som framkommer såväl i professionellas erfarenheter som i forskning, blir en uppväxt i ett starkt beroende mellan familjemedlemmar som förstärks av att den enskilde exempelvis aldrig lär sig hantera pengar, resa ensam i kol-ektivtrafiken och liknande. Många går även miste om fritidsaktiviteter och erfarenheten att utveckla och fördjupa relationer till vänner och andra ut-anför familje- och släktgemenskapen. Dessa begränsningar får påtagliga konsekvenser för våldsutsatta som tidigt eller sent i livet lämnar sina famil-jer. Begränsningarna och deras konsekvenser för dem som drabbas av dem är också ett återkommande tema i forskning om arbetet på skyddade

boenden (se till exempel Ghazinour och Wikström 2010; Linnamottagningen 2013; Baianstovu m.fl. 2019). Deltagarna i fokusgrupperna påpekar sammanfattningsvis att begränsningarna påverkar våldsutsattas möjlighet att söka ett liv fritt från våld på ett negativt sätt. Det handlar helt enkelt om inneslutningseffekter inom den sociala gruppen själv, det vill säga om inneslutningseffekter på mikronivå.

7 Förhållandet mellan offer och förövare

Vi ska nu beakta förhållandet mellan det hedersrelaterade våldets och förtryckets offer och förövare och hur det kan skilja sig åt mellan olika grupper. I den analys som följer tar vi fasta på den delade och multipla utsatthet som präglar sociala grupper som hålls samman av heder och andra patriarkala sammanhang, de komplexa situationer som uppstår när det finns ett stort antal förövare, den ambivalens som föreligger när en och samma person är både offer och förövare samt våldets transnationella karaktär.

Multipel och delad utsatthet

Det mest utmärkande för det hedersrelaterade våldet och förtrycket är enligt många deltagare de komplexa relationerna mellan offer och förövare. I en och samma familj kan det finnas ett flertal våldsanvändare och våldsutsatta: en mamma som begränsas och bestraffas av sin make och som i sin tur inskräper strikta hedersnormer i barnaskaran, en storebror som hålls i järngrepp av föräldrarna och som i sin tur övervakar och misshandlar sina yngre syskon vilka bidrar till normsystemets upprätthållande genom övervakning och ryktesspridning – för att nämna ett typiskt exempel. Den familjefader som har i uppgift att förebygga och bestraffa normbrott i familjen kan dessutom stå under stark press och hot om våld från överordnade män i släkten. En allt för dikotom syn på vem som är offer och förövare riskerar att osynliggöra hederskontextens kärna: att hedersnormer involverar alla medlemmar om än på olika sätt. Det finns alltså en multipel och delad utsatthet där en och samma person kan vara offer och förövare på så mångfacetterade sätt att dikotomin mellan offer och förövare blir nästintill omöjlig att använda.

Ett flertal våldsutövare

Bland våldsutövarna nämns i första hand just föräldrar och syskon, men också släktingar utanför den närmaste kärnfamiljen; det kan vara far- och morbröder, kusiner och mor- och farföräldrar. Sådär uttrycker sig verksamhetschefen i en förening:

Hedersproblematik utmärker sig via att det finns en social kontext kring personen. Det finns en anknytning mellan offer och förövare på ett annat sätt än vad det kan göra i regelrätt våldsutövning. För att inte tala om hur syskonrelationer kan bli helt och hållet annorlunda utifrån sådana här saker. Bröder övervakar systrar och liknande. Det är en tudelad roll, för man övervakar varandra samtidigt som man är ett offer för hedersvåldet. Ofta finns det ganska mycket motvilja i bägge delarna av det här, samtidigt som det finns så pass mycket rädsla och maktutövning att det är svårt att spjärna emot.

Ett flertal jourverksamheter som driver skyddade boenden berättar om liknande observationer. En kvinna som placeras i skyddat boende med sina barn har vanligtvis undflytt barnens pappa och hans släkt, men det betyder inte alltid att våldet har upphört. Mamman, äldre barn som följt med till det skyddade boendet samt andra i familjen och släkten kan utöva press under placeringen. En jourkvinna berättar:

När mammorna och barnen kommer hit är inte förtrycket slut. Det kan vara någon annan i familjen, till exempel kvinnans mamma, som vill att barnen ska giftas bort, det kan alltså fortsätta här också. Även med äldre syskon att det ska kontrolleras. Man får vara väldigt uppmärksam.

En annan jourverksamhet instämmer i beskrivningen och betonar vikten av att uppmärksamma eventuell utsatthet hos både små och stora barn som placeras i skyddat boende tillsammans med sin mamma:

Barnen behöver också prata om det som mamman kanske gör. Låt säga att de här flickorna börjar komma till en ålder då släktingarna anser att nu ska hon giftas bort. De här tonårstjejerna har kommit in i samhället, de går i skolan, de vet sina egna rättigheter och känner att 'mamma förstår ändå inte, hur ska jag förklara för mamma att jag inte vill giftas bort när jag fyller 18 till den här kusinen?' Men mamman kanske fortfarande tycker att det är okej även om de kommer till det skyddade boendet och får det stöd och hjälp de behöver, för i framtiden är det mamman som kommer att bestämma vem hon ska gifta sig med. Barnen och tonåringarna behöver också ha mycket stöd.

Den sammantagna bilden visar stora behov av utveckling på lyssnandets område. Lyssnande innebär att de som ska hjälpa den våldsutsatta den tid det kräver att lyssna på den enskildes egen berättelse. Bara då kan den enskilde ge en bild av sin egen, personliga och särskilda situation. Det kräver att den utsatta känner att hen blir lyssnad på utan stereotypa uppfattningar om det våldets uttryck och orsaker. Det är ju en sak att hederskontexter delvis definieras av explicit könssegregation och en helt annan sak vilken verklighet människor med olika erfarenheter de facto lever i. Definitionen i sig är en karta, men själva verkligheten ser annorlunda ut. Begreppet *hederskontext* är ett tankeredskap, ett analysredskap och en idealtyp. När sådana överförs direkt på enskilda individers oftast sammansatta livssituationer blir de oftast missvisande. Det blir som att tro att kartan och det landskap den stiliserar är samma sak. Sådant leder utan undantag till felaktiga konklusioner och bedömningar.

Ambivalens och kontrollförlust

Deltagare från civilsamhället som ingår i nätverk av våldsutsatta kvinnor som inte vågar söka hjälp och jourverksamheter berättar om kvinnor som är ambivalenta eller negativt inställda till skyddade boenden. De ser dem som ett nödvändigt ont för att behålla sina barn. Det handlar om situationer då socialtjänsten förklarat att kvinnan måste skydda barnen från att bevittna pappans eller andra släktingars våld. I valet mellan placering i skyddat boende tillsammans med barnen eller att barnen placeras utanför hemmet väljer de flesta det skyddade boendet. De flesta ser inget annat val än att stanna vistelsen ut med sina barn, men ibland blir pressen för stor. En socialsekreterare berättar om mekanismerna:

Man är så inskolad i att leva i en hederskultur och så får man själv barn väldigt ung och så blir man slagen av sin man. Sedan när man lämnar honom och får skydd hotar släkten att ta livet av en syster som är kvar i utlandet och då kan hedersnormerna nästan kan gå om våld i nära relation. Och då sitter man i en ännu svårare situation: vi kanske måste omhänderta barnet på grund av oro för våld om inte mamman väljer att öppna upp och ta emot hjälp och då kliver vårt system in med lagar som inte är anpassade utifrån hedersproblematik. Då ger vi kvinnan nästa stora skuld att bära, för då ska hon liksom hålla emot hela systemet samtidigt som hon inte har någon kontroll, vilket gör att hon väljer sina barn och sin släkt. Där är det jätteviktigt att de tar tillbaka saker som de har sagt tidigare. Det är verkligen exempel på en svår situation. Först berättar de om jätteallvarligt hedersvåld och sen så tar de tillbaka allt.

Socialekreteraren berättar alltså om situationer då kvinnor som utsätts för våld inom äktenskapet lämnar maken, söker skydd och hamnar i en ytterst påfrestande valsituation mellan två onda ting. Ska hon ge upp samtliga nära relationer inom familjen, släkten och kanske hela den språkliga värld som är hennes för att kunna behålla vårdnaden om barnen? Ska hon ta tillbaka våldsberättelsen, återknyta banden till det våldsanvändande kollektivet och utstå våldet? Genom att kvinnan görs ansvarig för det våld som utövats mot henne samtidigt som hennes möjligheter att påverka situationen är små sker en kontrollförlust mellan socialtjänstens och hedersnormernas krav. I sådana fall kommer ofta den våldsutsatthet som kvinnan från början sökte skydd och stöd för att hamna i skymundan.

Förövare och offer i flera olika länder

I citatet ovan nämns dödshot mot en syster i ett annat land som påtryckningsmedel – ett av många exempel på det hedersrelaterade våldets transnationella karaktär: det kan finnas offer och förövare i ett flertal länder. Dessutom kan ekonomiska och politiska konfliktlinjer spela in i länder där hedersnormerna är en bärande del av samhällslivet. Två socialekreterare resonerar om de utmaningar detta medför:

D5: Här börjar ju det stora spelet. Det kan vara chefer, poliser och politiker som trycker på och lägger sig i. Hela den här 'Åh, socialtjänsten har tagit mina barn eller barnbarn!' och då drar hela systemet igång. Det blir ju helt andra konsekvenser än när det gäller den lilla familjen. Här blir det enormt och det kan också vara gränsöverskridande. Vi har fall där vi måste veta vad som pågår hos släkten i England, hos imamen i Irak eller Saudiarabien eller i Tyskland.

D1: Det är internationella ärenden på något sätt. Något som vi gör här får en reaktion i någonstans i London.

D5: Ja, till och med i Afrika har vi ärenden. Och hur ska vi kunna utreda hur någon i ett afrikanskt land agerar utifrån att en person ringer eller inte hör av sig? Det är omöjliga frågor vi ställs inför. Men vi måste alltid ta det säkra före det osäkra. Sedan har vi andra myndigheter. Migrationsverket kanske gör andra bedömningar än vi gör; vi kan inte jobba emot varandra utan vi måste följa varandra. Barnen kan vara offer och kvinnan kan vara offer men kvinnan kan vara också förövare. Ja, superkomplext.

Dödshoten mot anhöriga i andra länder kan vara högst substantiella. I vissa fall genomförs mord både i och utanför Sverige. Det gäller särskilt när förövarna besitter ett omfattande våldskapital:

D1: Vårdskapitalet som finns i släkten är avgörande. Har det hänt något med någon av dina släktingar, en syster eller någon annan som har blivit bortförd eller till och med avrättad, dödad i smyg... Det har skett här i Sverige också. Så vi måste utreda vårdskapitalet i hederskontexten. Det beror på var i rangordningen du står. Om hedern är väldigt viktig för pappan eller brodern i familjen blir det större än om de befinner sig lite i periferin. Det är väldigt många parametrar vi måste kunna se. Det är liv och död och bortgifte, stora, tragiska konsekvenser och det är en börda vi måste bära.

Socialtjänsten måste med andra ord utreda komplexa, transnationella relationer mellan offer och förövare i ett flertal länder samt ekonomiska, politiska och religiösa ledares inblandning för att kunna agera på ett säkert sätt för den våldsutsatta klienten i Sverige.

8 Omgivningen, grannskapet, bostadsområdet

Vår tidigare forskning visar att grannskapets socioekonomiska, etniska och religiösa sammansättning har betydelse för hedersnormernas samt våldets och förtryckets omfattning och styrka (Baianstovu m.fl. 2019; Baianstovu och Särnstedt Gramnaes 2022). Dock avvisar de flesta deltagarna i de myndighetsbaserade fokusgrupperna och andra stödjande funktioner i civilsamhället tanken om att hedersnormer skulle skilja sig mellan bostadsområden. Samtalsledarna upplevde ett direkt motstånd mot att ens formulera sådana tankar i fokusgrupper med myndighetspersoner. Undantaget är aktörer i civilsamhället som så att säga har ett endogent perspektiv på frågan (jmf. Rosqvist 2020). Dessa framför utan att tveka att de anser att segregation är central för hedersrelaterade våldsnormers styrka. Kan det ha att göra med en ovana att tänka i socioekonomiska termer eller är deltagarna oroliga för att ytterligare stigmatisera redan utsatta människor?

Trots detta uttalade motstånd från deltagarnas sida framkommer det mellan raderna i samtliga diskussioner att de placerar hederskontexter, hedersnormer och hedersrelaterat våld och förtryck i områden med stora socioekonomiska utmaningar (utanförskapsområden enligt Polisen, NOA 2015). Deltagarna är med andra ord medvetna om våldets uttryck och sammanhang ur ett individuellt perspektiv, samtidigt som de inte gör sig några tankar om våldets och normernas samhälleliga sammanhang. Här finns med andra ord ett stort behov av kunskapsutveckling.

Hedersnormernas socioekonomiska sammanhang

Hedersrelaterat våld och förtryck förekommer i olika socioekonomiska grupper, från koja till slott. Våldets mekanismer och uttryck formas genom den aktuella kontexten som formas av ett samspel av sociala, ekonomiska, politiska, kulturella och religiösa faktorer i varierande grader av inneslutning och mobilitet (se t.ex. Baianstovu och Särnstedt Gramnaes 2022). Vi frågar därför hur deltagarna ser på våldets olika uttryck, intensitet och variationer i relation till socioekonomiska faktorer såsom utbildning, inkomst, arbete, boende. Deltagarna i fokusgrupperna i föreliggande studie är emellertid inte medvetna om att socioekonomiska faktorer skulle ha betydelse för våldsnormer och därmed även för våldets omfattning och intensitet. Däremot ser deltagarna att socioekonomiska faktorer spelar stor roll för våldsutsattas möjligheter att söka hjälp och bygga upp ett liv fritt från våld.

En jourverksamhet erfar en skillnad mellan våldsutsatta kvinnor som själva ansöker om hjälp av jouren jämfört med dem som kommer genom anmälan från skola, sjukvård eller socialtjänst. De som självmant söker hjälp hos jourverksamheten och vill komma till det skyddade boendet besitter vissa socioekonomiska resurser som hjälper dem navigera i samhället, till skillnad från de kvinnor som placerats i det skyddade boendet därför att skolan, hälso- och sjukvård eller socialtjänst slagit larm utifrån barnens situation:

De som söker stöd på egen hand har oftast socioekonomiska resurser som gör att de kan navigera i samhället. De vet vad de har för möjligheter. De kanske har en ekonomi som gör att de kan ta sig ur den kontexten som dom befunnit sig i. Medan de som blir placerade, många har ju ett begränsat nätverk. Begränsade resurser, ekonomi, utbildning, språk. Vilket gör att det oftast blir mer akuta lägen. Grannen ringer polisen eller skolan alarmerar för barnen eller så. Så jag tror absolut att det finns skillnader som avgör vilken typ av hjälp man kan få utifrån socioekonomiska resurser.

En annan socioekonomisk faktor som enligt jourverksamheten bidrar till att utsatta lättare kan ta sig ur det våldsamma sammanhanget är språkkunskaper och utbildningsnivå. ”Framförallt utbildningsnivån, det handlar om analfabeter ibland. Och det är ännu svårare att förstå ett samhälle när man inte ens läser lapparna som kommer från skolan, liksom,” säger en kurator i grundskolan.

9 Vilken kompetens finns idag och vilken saknas?

Vi börjar nu, långt om länge, närma oss inventeringens kärna, nämligen vilka kompetenser som finns och vilka som saknas. Föga förvånande kan vi konstatera att kompetens både finns och saknas och att kunskapsnivå är ojämn. Den är hög och nyanserad på sina håll och mer fragmentarisk på andra.

Nedan presenteras och diskuteras också vilken roll stereotyper och fördomar spelar för yrkesverksammas kunskap och deras möjlighet att höra vad utsatta berättar. Stereotyper om andras främmande vanor är inneboende i själva förståelsen av hedersbegreppet. Detta får ibland ödesdiga konsekvenser. Det kan handla om att den person och organisation som har samhällets uppdrag att hjälpa och stödja en antingen inte förstår allvaret i ens utsatthet eller överdriver utsattheten. Båda dessa ytterligheter bidrar till att minska utsattas tillit till samhällets hjälpinstanser och bidrar till att fasthålla barn, unga och vuxna i våld.

Vidare presenteras bristande kunskap om multipel problematik, vikten av stöd- och kunskapsresurser i arbetet och språktolkarnas betydelsefulla roll.

Ojämn kunskapsnivå

Genom samtalen i fokusgrupperna får vi en bild av att kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck varierar stort kommuner, verksamheter och yrkesgrupper emellan. En grundläggande och avgörande fråga är huruvida deltagarna i fokusgrupperna har tillräckliga förutsättningar för att definiera hedersrelaterat våld och förtryck; det vill säga, veta vad det *är* och hur det förhåller sig till andra våldsmekanismer och våldskontexter.

En markant skiljelinje mellan olika deltagare är de varierande kunskaperna om likheter och skillnader mellan hedersrelaterat våld och förtryck, våld i nära relationer och mäns våld mot kvinnor. Det finns deltagare som resonerar kring sådana saker på ett tydligt sätt, men åtskilliga deltagare brister i kompetens kring hedersrelaterat våld och förtryck. En del av dem är medvetna om detta och framhåller att de behöver djupare kunskap. Det gäller exempelvis verksamheter som inte har haft nog med tillfällen att fördjupa sig i problematiken och upparbeta kunskap, rutiner och vana – därför att de såvitt de är medvetna om inte möter särskilt många personer som lever med hedersrelaterat våld och förtryck *eller* därför att de utsatta de trots allt möter inte uppmärksammas just på grund av den bristande

kunskapen. ”Det är något ärende per år, så vi hinner aldrig få någon vidare kunskap och vana,” berättar en socialsekreterare i en liten kommun. ”Men alla blir ju liksom inte ärenden; vi fångar inte upp alla som är utsatta.”

Men kunskapsbristen gäller också verksamheter som möter målgruppen till vardags. En verksamhetschef inom primärvården gör följande reflektioner om de skilda kompetensnivåer som råder på länets olika vårdcentraler och olika yrkesgrupper emellan:

Jag tog upp det i ledningsgruppen och de säger att det ser väldigt olika ut med kompetens på de olika vårdcentralerna. Personalen inom områden där man antar att denna typ av problematik kan finnas är möjligtvis bättre och mer medveten, men i de områden där man traditionellt tänker att det inte finns är kompetensnivån inte speciellt hög och varierar mycket. Man upplever att man har dåligt med struktur och kompetens för att jobba med dessa frågor. Det är en stor kompetensbrist skulle jag säga.

Hittills har vi sett exempel på deltagares osäkerhet kring kompetensen i egna led. Andra deltagare nämner också brister de ser i andra verksamheters kompetens. Till exempel erfar några deltagare i fokusgrupperna att förskolebarns utsatthet för våld i allmänhet och för hedersrelaterat våld sällan uppmärksammas. En förskollärare som arbetar i en kvinnojours skyddade boende uttrycker det så här:

I förskolan finns en okunskap och en osäkerhet kring att se och förstå när barn inte mår bra. Man måste fråga, prata och etablera relation på ett sätt som gör att man kan få reda på om det är våld som ligger till grund för att barnet har svårt att sitta still eller så. Istället börjar man på att diagnostisera utifrån barns prestationer. Där tycker jag att det finns en blind fläck i förskolan idag.

Förskolläraren på det skyddade boendet iakttar att det ofta ligger närmare till hands att tänka i neuropsykiatriska diagnoser, det vill säga att förlägga problemet i barnet självt:

Man letar efter de neuropsykiatriska diagnoser när barn har symptom. Det händer samma saker i hjärnan om du har blivit utsatt för våld och om du har andra begränsningar, liksom, och där finns det en blind fläck. När vi jobbar med barnhälsa får jag kämpa för att få in det här med att försäkra oss om att det kan vara våld som ligger till grund för de här svårigheterna eller den ohälsa som barnen visar. Då måste jag också jobba förebyggande där och kunna fråga och prata om det.

Sammantaget visar flera av deltagarna insikt om sina kunskaper, men också om kunskapens gränser, men långt ifrån alla visar medvetenhet om sin

kunskapsbrist. Hos de senare visar sig detta främst i avsaknad av reflektion kring när hedersbegreppet är behjälpligt för bedömningen av skyddsbehovets karaktär och varaktighet och när det inte är behjälpligt. Det verkar som om de mest insatta aktörerna på våldsområdet efterfrågar mer kunskap.

Kunskap, stereotyper och fördomar

När vi tittar på samtalsmaterialet i sin helhet ser vi att många deltagare har svårt att skilja mellan hedersrelaterat våld och förtryck och andra ojämsställda, konservativa och patriarkala våldskontexter inom vilka män har en självklar makt över kvinnor och där vuxna har en odiskutabel rätt att utöva våld mot barn. En konsekvens blir att allt våld och social problematik i vissa minoritetsgrupper per automatik förses med en hedersetikett. Hedersvåld blir i vissa aktörers föreställningsvärld liktydigt med ett slags allmänt ”in-vandrarsvåld”. Detta är inte alls ovanligt utan förekommer i hela landet (de los Reyes 2003; Baianstovu 2012, 2017; Baianstovu m.fl. 2019). Ett exempel är när mäns våld mot kvinnor eller vuxnas våld mot barn slentrianmässigt definieras i termer av heder utifrån parternas ursprung trots att det är tabubelagt och sker i det fördolda utan att några anhöriga känner till, uppmuntrar, legitimerar eller sanktionerar våldet.

Åtskilliga deltagare är dock medvetna om risken för alltför svepande och stereotypa användningar av begreppet heder. Sådär säger en deltagare som erbjuder stöd åt våldsanvändande män:

Vi möter mycket män som kommer från andra kulturer men det är ju inte givet att det är hedersrelaterat våld. Vi försöker föra en dialog med terapeuterna som arbetar här. Jag skulle vilja säga att vi är ganska osäkra på vad vi menar med hedersrelaterat våld. [...] Min uppfattning just nu är att vi behöver lära oss mer om vad som är hedersrelaterat våld och förtryck. Flera av våra terapeuter tror att det handlar om heder så fort det kommer en man som kommer från någon kultur där det finns hedersrelaterat våld.

Inom ett flertal specialiserade verksamheter där det finns stor kompetens och vana, bland annat inom socialtjänsten, pågår en ständig dialog om hur ett givet ärende ska kategoriseras. Så här säger en socialsekreterare på en av länets mottagningsenheter apropå den noggrannhet som måste prägla deras arbete för att stereotyper och lösa antaganden inte ska få genomslag:

Vi läser anmälan flera gånger och försöka lägga pussel om hur vi ska tänka. Ibland tycker en kurator eller en anmälare att det är hedersrelaterat, men vi ser inte riktigt de signalerna lika tydligt, utan det kanske är en fördom som spelar in. När det är klurigt försöker vi vara så noggranna som möjligt och

ställa en massa kompletterande frågor innan vi drar igång en kontakt med hela familjen så att vi vet så mycket som möjligt innan.

Vi ser att stereotypa föreställningar bidrar till misstänkliggörande av människor från delar av världen som förknippas med hederskultur och osynliggörande av hedersrelaterad utsatthet hos dem som inte passar in i mallen. Det finns alltså en risk för såväl underidentifikation som överidentifikation om begreppet heder används felaktigt.

Stereotypernas konsekvenser

Stereotyper bidrar till att våldsutsatta människor håller sig borta från hjälpinstitutionerna. Vi har tidigare nämnt att ungdomar hellre stannar i det familjebaserade våldet, mikronivåns våld, än utsätter sig för fördomar och stereotyper som i grund och botten är våld på mikro-, meso- och makronivå. Stereotyper bidrar alltså till att ytterligare öka enskildas våldsutsatthet. Ett mycket allvarligt och aktuellt exempel framkommer i denna studies samtal med aktörer i civilsamhället. De berättar om den återkommande erfarenheten att våldsutsatta kvinnor runt om i landet kontakter dem för att be om hjälp i deras multipla våldsutsatthet. Den röda tråden i de kvinnornas berättelser är att de inte vågar söka hjälp hos samhällsinstitutionerna. Skälet är att deras erfarenheter av den tilltagande sammanblandningen mellan hedersrelaterat våld, mäns våld mot kvinnor med muslimsk tro skapar en stark rädsla för att det våld de utsatts för ska ses som hedersrelaterat. I sådana fall befärrar de att de själva ska ses som en fara för sina barn. Inför utsikten att förlora barnen genom socialtjänstens tvångsinsatser vågar de följaktligen inte söka hjälp.

Bristande kunskap om multipel problematik

Några deltagare poängterar att en anledning till att djup förståelse krävs är att många familjekontexter där hedersvåld förekommer är drabbade av multipel social problematik som går utöver den strikta hederskontextens mekanismer och rentav kan bidra till att förstärka dessa. Om verksamheten i förväg ensidigt fokuserar på hedersproblematik och inte ställer sig frågor som gör att olika aspekter beaktas, riskerar de att missa betydelsefulla faktorer så som psykisk ohälsa, krigstrauman som offer eller krigsveteran, sexuella övergrepp i familjen, riskbruks- och beroendeproblematik eller annat. Fokusgruppdeltagarnas samlade erfarenhet säger att det finns få renodlade fall där det enda problemet är hedersvåld. ”Det står inte för sig självt. De familjer och barn som jag möter lever med en rad olika sociala

problematiker. Vi möter inte heder separat,” poängterar en kurator i grundskolan. En polis instämmer:

Vi har fått in anmälningar om våld mot barn där man kommer som krigsflykting och pappan har väldigt svåra krigstrauman bakom sig. Familjerna far oerhört illa och där kan det också finnas en hederskontext. Så ibland är det ganska sammanblandat på något sätt.

Sådana insikter ökar möjligheten för att utsatta får rätt hjälp med rätt varaktighet i sin komplexa utsatthet. Kategoriseringen av våldets former och mekanismer är viktiga inom alla sektorer och för alla utsatta, så även inom rättsväsendet. Inom rättsväsendet är kategoriseringen av våldets former och mekanismer avgörande därför att den styr utredningen och resten av rättsprocessen: vilka frågor ställs, hur tolkas informationen, vilka betraktas som misstänkta, hur många offer finns i en given situation och vilka säkerhetsåtgärder behövs för att skydda de utsatta? En av deltagarna från rättsväsendet understryker att hedersfallens stora komplexitet och det flertal utsatta och förövare som ofta är inblandade gör dem särskilt svåra att utreda:

Vi har blivit betydligt bättre på att identifiera att det här kan vara hedersrelaterat. Men det är ändå bland de svåraste utredningarna vi har för det blir så komplext med flera tänkbara gärningsmän- eller kvinnor kontra oftast bara en person i våra vanliga ärenden.

Vidare erfar deltagaren att säkerhetsläget blir mer komplext därför att det finns ett flertal utsatta som kan råka illa ut när polisen börjar ställa frågor – samt ett större kollektiv som kan pressa, hota och använda våld mot vittnen. ”Man måste gå himla varligt fram. Börjar vi förhöra en massa människor utan att tänka skydd utsätter vi andra för stor fara”, konstaterar deltagaren. Till detta kommer ytterligare en försvårande omständighet: att i de fall då det behövs hitta en tolk som både rättsväsendet och de utsatta kan lita på. I värsta fall för tolken information vidare till andra, berättar deltagarna som påpekar att detta är en återkommande problematik.

Förutom ett utökat säkerhetstänk är djup kunskap om hederskontexters specifika våldshandlingar nödvändig, anser en polis:

Att klippa av någon håret är ett jätteallvarligt hot, men det skulle bara betraktas som ofredande i svensk lagstiftning. Vi måste veta vad det handlar om. Om vi är hemma hos en familj och ser foton som är bortvända eller ligger med bilden nedåt måste vi förstå att det inte är slump utan här kan det vara fara å färde.

Polisen och andra deltagare inom rättsväsendet uttrycker hur svårt det kan vara att skilja mellan hederskontexter och minoritetsbaserade rättssystem där religiösa ledare och auktoriteter inom släkter samverkar.

Ett flertal av de verksamheter vi träffar visar insikt om att djup, nyanserad kunskap om hedersvåldets mekanismer och dess variationer i olika kontexter är avgörande för möjligheten att bidra med insatser som gör verklig skillnad. Inom flera verksamheter finns god kompetens som, det ska medges, hör samman med en reflexiv och kritisk inställning till kategoriska antaganden. Kunskapsnivån är emellertid låg på sina håll vilket gör stereotyperna många och inflytelserika.

Olika former för kunskap och stöd i arbetet

Kunskap om hur hedersrelaterat våld och förtryck tar sig uttryck i olika kontexter och situationer är en avgörande resurs som varierar avsevärt olika verksamheter emellan. Men när våldet väl identifierats måste utsatta få rätt hjälp och stöd. Låt oss nu se vilka resurser deltagarna i fokusgrupperna uppger att de har tillgång till i det dagliga arbetet med och mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Deltagare från Polisen, Ungdomsmottagningen och vissa enheter inom Socialtjänsten berättar om välfungerande rutiner. En utredare inom polisen berättar om handfast stöd i form av riktlinjer för utredningens alla delar och en kultur där mindre erfarna medarbetare lätt kan komma i kontakt med mer erfarna kollegor för att be om råd och ställa frågor.

Länets ungdomsmottagningar anser sig också ha god grundkompetens och välfungerande rutiner för att hantera hedersärenden. En av dessa rutiner handlar, som vi tidigare nämnt, om att bemöta unga kvinnor som vänder sig till Ungdomsmottagningen för att få oskuldsintyg. Sådana intyg ges i regel inte ut men rutinerna medger flexibilitet och alternativ i situationer då akut fara råder. ”Vi har till exempel gett ett pulver till de som verkligen måste blöda på bröllopsnatten,” exemplifierar en medarbetare som vidare poängterar att det tagit tre decennier att utveckla rutiner i linje med de etiska och vetenskapliga principer som styr Hälso- och sjukvården och som samtidigt är tillräckligt flexibla för att förhindra våldsutsatthet i skarpa lägen. En annan viktig del av Ungdomsmottagningens arbete handlar om säker och anonymiserad journalföring och tidsbokning, vilket är angeläget för hårt kontrollerade ungdomar och för dem som lever med skyddad identitet. Rutinerna har utvecklats via trial-and-error utifrån situationer som uppkommit genom åren, berättar en medarbetare. Det kan handla om ”när man

kommer upp och utger sig för att vara en person bara för att testa om syrran kanske har en tid bokad, och man är ganska lik syrran”.

I kommuner och stadsdelar där hedersproblematik aktualiseras med jämna mellanrum är socialtjänstens kunskap god, i synnerhet på barn- och ungdomsenheter. I mindre kommuner och i stadsdelar där problematiken inte uppmärksammats i någon större utsträckning är läget ett annat.

En vanligt förekommande rutin inom erfarna enheter är rutinen att samtliga ärenden ska diskuteras med en gruppleddare så att medarbetare med tillräcklig erfarenhet involveras redan från början. På dessa enheter finns också utarbetade frågor om sådant som antal förövare och familjenätverk. Frågorna används som kontrollfrågor i utredningens tidiga skeden för att skapa en bild av våldets eventuella hederskontext.

Just stöd från gruppleddaren, berättar en socialsekreterare, är särskilt viktigt när våldsutsatta ändrar sin berättelse. Då gäller det att tro på det personen sagt från början i stället för att lägga ner utredningen:

När ungdomen ångrar sig och tar tillbaka när man har suttit i flera timmar, då är det klart det enklaste för mig som handläggare att säga: 'Jaha, du ändrar dig, det var inte så allvarligt.' Men där ska man tänka att 'Oj, nu blir det jättejobbigt här, nu måste jag verkligen tänka till.' Vi måste verkligen prata ihop oss för vi får inte glömma vad personen sa de första timmarna och vi måste lyssna på det. Man vacklar och ändrar sig, det är klart, för man är rädd.

Annat betydelsefullt stöd är samverkan mellan socialtjänstens olika enheter som ska skydda den våldsutsatta från att behöva berätta sin historia gång på gång, berättar en senior utredare.

När stöd- och kunskapsresurser saknas

I mindre kommuner samt stadsdelar i såväl större som mindre kommuner där myndigheterna hittills inte uppmärksammat hedersproblematik saknas oftast rutiner. Socialtjänsten i en mindre kommun har inte haft så många hedersärenden. Därför vet de inte hur de ska hantera sådana, berättar en socialsekreterare:

Ska vi vara ärliga så har vi inga rutiner eller manualer om hedersrelaterat våld och förtryck. Vi har tänkt att vi ska satsa på det under året. Vi måste öka kunskapen.

Grund- och gymnasieskolornas elevhälsa där kuratorer och rektorer samarbetar kring orosanmälan vid farhågor om att elever lever med våld eller

förtryck ger intryck av att ha fungerande rutiner, medan lärarnas kunskap om hur farhågor om utsatthet hos eleverna ska uppmärksamma brister. Deltagare finner detta bekymmersamt eftersom lärarna har mest kontakt med eleverna till vardags. ”Lärarna står ju i första ledet och måste veta vad de ska göra,” menar en kurator. Utmaningen för många grund- och gymnasieskolor är alltså att få till en helhetssyn där alla yrkesgrupper drar åt samma håll och arbetar enligt gemensamma rutiner.

Verksamma inom vuxenutbildningen påpekar stora behov av kompetens i att möta vuxna våldsutsatta. Så här säger en rektor:

Vi har inte kunskap om det här, vi som möter de vuxna. Vi måste bygga upp en struktur för att möta de här eleverna, vem kan stötta dem till att få stöd? Där vet vi inte hur ska vi få till det organisatoriska. Vad finns det för vägar? De vet inte vilka rättigheter de har. Vi vet inte det riktigt heller. Det är en jättesvår fråga för oss.

Också *fritidsgårdarna* kämpar med att skapa samsyn och fungerande rutiner för de situationer då de möter våldsutsatta barn och unga. En orsak är att de är kluvna i frågan om orosanmälan. De kommunala ska anmäla oro till socialtjänsten om de misstänker att ett barn under 18 års ålder far illa, men det finns en utbredd motvilja mot att göra det. Delar av motviljan bottnar i rädsla för att utsättas för påtryckningar och hot från upprörda släktingar som kommer till fritidsgården, men den viktigaste faktorn är rädsla för att förvärra situationen för den våldsutsatta som kan komma att drabbas av mer våld och repressalier på grund av att socialtjänsten inte hanterat anmälan korrekt genom att exempelvis ringa till vårdnadshavarna: ”Man gör orosanmälan för att man måste, inte för att man förväntar sig ett positivt resultat,” framför en fritidsledare. En annan fritidsledare säger att anmälningsplikten mest fungerar som ett sätt att svära sig fri från ansvar i svåra situationer:

Många yrkesverksamma vill ha den här anmälningsplikten för att skydda sig själva. Många lutar sig mot lagen för att skydda sig själva från att göra fel. [...] Jag har aldrig varit med om att det har blivit något bra av en anmälan för det är oftast föräldrarna som får det här brevet, att socialtjänsten vill träffas, vi säger om tre dagar. Vad händer under de här tre dagarna när ungdomen är hemma? Det blir utfrågningar, utskällningar. Man blir utsatt på olika sätt.

Fritidsledaren berättar om sin och kollegors erfarenhet att orosanmälan förvärrar situationen så att ungdomen tappar allt förtroende för vuxenvärlden och myndigheterna:

Jag har en elev som jag har jobbat jättemycket med, som blev misshandlad i hela sitt liv. En dag berättade han för sin lärare vad det var som hände hemma, att pappa slår mig jättemycket. Läraren gör en orosanmälan, socialtjänsten placerar eleven omedelbart och han får bo på jourhem. Sedan träffar han socialtjänsten, polisen och pappan i ett möte där de spelar upp barnförhören för pappan, där han berättar allt pappan har gjort mot honom sedan han var liten. Polisen säger 'Du vet att här i Sverige så är det olagligt att slå sina barn' och pappan säger 'Ja, jag vet'. Och sedan säger polisen 'Vi vill att du tar hem den här killen och slutar slå honom' och pappan svarar 'Ja, det ska jag göra'. Där var hans förtroende för vuxna kört för då fick han åka hem med pappan. Han berättade för mig, 'Vet du vad min pappa gjorde med mig när vi kom hem sen?' Och det är många sådana exempel man hör där det går illa. Jag har inte någon erfarenhet av att det resulterat i något gott med de här orosanmälningarna.

Sammantaget har professionellas vana, kunskap och samsyn avgörande betydelse för ett framgångsrikt arbete för skydd av våldsutsatta. Frågan om tillit mellan samverkande parter har också avgörande betydelse och är något vi återkommer till nedan.

Behov av tid, personalresurser och mandat

Samtliga deltagare som har erfarenhet av att möta, utreda, skydda och stötta våldsutsatta personer framhåller att hedersärenden är mycket tidskrävande jämfört med andra våldsärenden. De kan spänna över flera världsdelar, involvera ett stort antal personer och kräver djup kunskap om specifika våldshandlingar och mekanismer. Det kräver både tillräckligt med personalresurser och tydliga mandat från verksamhetens ledning att använda den tid och de resurser som krävs eftersom dessa ärenden uppfattas som mer krävande än andra: "Om samhället vill att vi ska hantera de här fallen måste man faktiskt sätta ned foten och ge oss det som behövs", påpekar en frustrerad socialsekreterare

Socialsekreterare, barnmorskor, kuratorer, poliser och andra framhåller vikten av att arbeta tätt tillsammans två och två i svåra hedersärenden, dels på grund av deras omfattande karaktär, dels för gemensam reflektion kring svåra beslut. Dessutom behövs uttalat stöd från chefer och övriga kollegor så att de som arbetar med ärendet har mandat att ägna ärendet den tid som krävs i trygg förvisning om att andra arbetsuppgifter tas om hand. Men den högsta ledningen har sällan tillräcklig kunskap, anser en deltagare med mångårig erfarenhet inom olika verksamheter:

Ledningen måste ge stöd. Det tar mycket tid i akuta lägen, när någon hotas med att tas utomlands eller är utsatt för våld. Det är jätteviktigt att alla delar på en enhet vet vad man jobbar med och att ledningen stöttar en. Det är ovärderligt för att kunna göra ett bra jobb, annars går det inte. Men det är där det glappar mest med kunskapen. Ju högre upp man kommer i organisationen, desto mindre finns det kvar av kunskap om de här frågorna.

Bland de viktigaste resurserna i arbetet finns alltså sådant som tid och stöd från kollegor och ledning, det vill säga, ett tydligt mandat.

Kompetenta och pålitliga tolkar

Språktolkarnas oumbärliga roll i kommunikationen mellan våldsutsatta som inte behärskar svenska och myndigheter har framkommit ovan när svårigheter i samband med tolkanvändning har påpekats. Svårigheterna är särskilt framträdande i små, täta språkgrupper där alla känner alla så att tolken och den våldsutsatta delar samma sociala kontext.

Ett flertal deltagare berättar om situationer då tolken i fråga har visat sig ha kopplingar till den aktuella släkten eller etniska gruppen och tar ställning genom att lägga sig i samtalet eller genom att inte översätta vissa saker. Det kan exempelvis handla om att tolken delar våldsutövarens kyskhetsnormer och av moraliska skäl inte klarar av att översätta ord och begrepp som är tabubelagda inom den språkliga värld de delar. Det kan handla om kropp, sexualitet och relationer. En polis berättar att detta är vanligt förekommande:

Det är jätte, jättevanligt. Det kan komma fram efterhand att man medvetet inte tolkade vissa ord. Det går liksom inte att kontrollera just då och där. Så tolkar skulle jag säga är ett svårt problem.

Sådana situationer kan naturligtvis bli både rättsosäkra och farliga och bidra till våldsutsattas rädsla för att använda tolk.

En annan problematik är då tolken sprider sekretessbelagd information vidare. En deltagare som arbetar inom psykiatrin berättar om sin erfarenhet:

Det handlar om personer som inte har förtroende för till exempel polisen, socialtjänsten och sjukvården. Och de är även rädda för att ta in tolkar, för det finns heder som bottnar djupt i kulturen. Många tolkar har brutit tystnadsplikten men vi kan inte sätta dit dem eftersom de blir tystade. Det finns ingen annan förklaring till att föräldrarna har fått veta ordagrant vad som har sagts under ett läkarsamtal. Så vissa tackar nej för att de är rädda för tolkar.

Frågor om vilket aktivt stöd språktolkar får av arbetsgivaren i konsten att hårbärgera de svåra känslor och upplevelser de tar del av i sin vardag väcks hos oss under intervjuernas gång. Kunskapen om sekundär traumatisering hos professioner som tar del av klienters trauman ökar idag (se t.ex. xxxx). En fråga som väcks hos oss är hur tolkarnas exponering för de trauman de förmedlar i sitt yrkesliv tas om hand. Skulle exempelvis risken för rykesspridning i samband med tolkanvändning kunna förebyggas om tolkarna får regelbunden och planerad intervensjon?

10 Deltagarnas exempel på fungerande stöd till våldsutsatta

Vi har efterfrågat exempel på framgångsrikt arbete med utsatta och i fokus-samtalen framkommer ytterst få exempel på hur samhället förmått hjälpa personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Intressant nog handlar samtliga om unga kvinnor som bestämt sig för att bryta upp från en våldsutövande och kontrollerande familj och hur yrkesverksamma har kunnat hjälpa dem i deras uppbrottsprocess.

Unga kvinnor som bryter upp från familjen

Det är ingen slump att just dessa fall tenderar att få bättre utfall än andra eftersom de är omedelbart begripliga som hedersfall för stödjande verksamheter som ju ofta har en standardiserad arbetsgång för akuta lägen: ”Den lättaste bedömningen är det när det är akut och jätteallvarligt,” berättar en socialsekreterare, ”då blir det så snabbt och vi kan agera direkt. För vår del blir det lättare och går fort.”

En jourverksamhet berättar om en ung kvinna som hade levt med våld och starka hedersnormer under hela uppväxten och inför sin artonårsdag stod inför hot om bortgifte. Kvinnan ville inte gifta sig så hon planerade ett uppbrott från familjen tillsammans med skola och socialtjänst. Hon placerades i skyddat boende och fick skyddad identitet. ”Det var väldigt tufft,” minns en medarbetare på jouden, ”det var en otroligt stark ung kvinna samtidigt, men också ett litet barn som hade lämnat allt hon kände till.” Under vistelsen i det skyddade boendet fick kvinnan hjälp att hantera sina akuta känslor av sorg och kris samt med de praktiska svårigheter som följer med skyddad identitet. Det var en svår tid, men så småningom gick det bättre. Hennes kontaktperson på jouden beskriver hur kvinnan började om från

ruta ett med studier, sysselsättning, vänskapsrelationer, träning, bostad, körkort och andra pusselbitar i ett självständigt vuxenliv. ”Placeringen avslutades och det var väldigt fint att se. Det ser väldigt hoppfullt ut, det liv hon har framför sig. ”Kvinnan har idag ingen kontakt med sin familj eller släkt och lever som sagt med skyddat identitet. Jourverksamheten tror att en framgångsfaktor var hennes starka motivation till att bygga upp ett självständigt liv och att hon är en resursstark person. Dessutom fick hon god hjälp. Hon fick rätt stöd i rätt tid av skolan, socialtjänsten och kvinnojouren och var motiverad att fullfölja placeringen i det skyddade boendet trots de oppoffringar det innebar.

I ett annat exempel flydde en ung kvinna familjens våld med hjälp av en vän och placerades i skyddat boende av socialtjänsten. Vännen som är aktiv i en förening berättar: ”Hon pratade med mig och jag visste hur hon hade det hemma. Sedan började hon smyga över saker hem till mig som var värdefulla för henne, lite kläder, lite kort, någon bok,” berättar vännen som är aktiv i en förening. ”En natt hämtade vi henne och bara körde i väg ut i skogen till en annan av mina vänner. Och sedan kom socialtjänsten och hämtade upp henne.” Tiden i skyddat boende var mycket svår för kvinnan som saknade sin mamma och sina systrar. Samtidigt var hon medveten om hur riskabelt det skulle vara att kontakta dem. Idag lever kvinnan med en man hon själv valt och har utbildat sig. Så småningom kunde kvinnan återuppta kontakten med familjen som hon har viss kontakt med. Vännen berättar att familjens inställning har förändrats med tiden, delvis i och med kvinnans uppbrott:

Hon banade väg för sina systrar så att de också kunde utbilda sig och leva lite på sina egna villkor. Så det här kan ju vara ett litet drömscenario, att man faktiskt kan bryta sig fri.

Kreativitet och fingertoppskänsla

Exemplen som deltagarna lyfter fram har hanterats av erfarna yrkespersoner som haft förutsättningar att arbeta kreativt i god kontakt med den våldsutsatta, i kontrast till att gömma sig bakom lagar och regler och pliktskyldigt bocka av checklistor för att ha ryggen fri oavsett vilket resultatet blir för den våldsutsatta.

”Man behöver vara lite oortodox och tänka lite vidare,” säger en skolkurator på gymnasiet som berättar om en ung, lesbisk kvinna som hade turen att träffa rätt socialarbetare. Kvinnan hotades med bortgifte men familjen medgav uppskov så länge hon studerade. Socialsekreteraren hon kom i

kontakt med ringde ett lärosäte och frågade vilken av deras utbildningar som var längst. ”Läkarprogrammet”, sa de. Hon ringde dit och frågade om de ville rädda ett liv och lärosätet registrerade kvinnan som student på läkarprogrammet fast antagningstiden gått ut. Det gav kvinnan en frist från det planerade äktenskapet. Terminen efter gjorde hon en regelrätt ansökan och påbörjade studierna. ”Och idag är hon läkare. Hon mår bra,” säger kuratorn. ”Det var rätt handläggare på rätt plats,” tror kuratorn och syftar på att handläggaren ”gick på fingertoppskänsla.”

Just fingertoppskänsla lyfts av flera deltagare fram som avgörande i svåra ärenden där ”man famlar i mörkret”, som en annan kurator uttrycker det. Men fingertoppskänslan är inte enbart eller främst en personlig egenskap som vissa har, den utvecklas mot bakgrund av organisatoriska förutsättningar. En tredje gymnasiekurator anser att ”man måste vara trygg i sin yrkesroll om man ska våga använda fingertoppskänslan, ha stöd och stöttning runt omkring. En chef som stöttar, kollegor som är med på samma resa.” Först då, erfar deltagarna, kan yrkespersoner få utrymme att möta enskilda utsatta utifrån deras individuella förutsättningar, resurser och behov och utan rädsla för att råka illa ut.¹

11 Behov av utveckling enligt deltagarna

Vi ska nu beakta deltagarnas uppfattningar om det stöd som utsatta får idag och vilka behov de ser av utveckling på detta område. Vi börjar med den individuella nivån, *mikronivån*, som handlar om berörda personers behov av skydd och stöd. Sedan höjer vi blicken till *mesonivå* för att få syn på samspelet mellan de olika grupper som berörs av våldet och dem som har till uppgift att arbeta med problematiken; det vill säga, organisatoriska frågor som rör verksamheternas förutsättningar att främja, förebygga och vidta adekvata insatser. Till sist berör vi den övergripande *makronivån* på samhällsplan.

¹ För fördjupning kring fingertoppskänsla, samspel och kommunikation inom socialtjänstens myndighetsutövning med barn och unga, se kapitel 9-11 i *Mångfald som demokratins utmaning* (Baianstovu 2012).

Mikronivå

Deltagarnas engagemang i frågan om behov av utveckling är stort och går långt utöver den här inventeringens kärnfråga om behovet av stöd- och kunskapsresurser i arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck. Deltagarna visar oss att kunskap måste åtföljas av resurser och att alla aktörer – lokala, regionala och nationella måste dra åt samma håll för att utsatta ska kunna få hjälp och stöd på ett långsiktigt hållbart sätt.

Det handlar om behovet av att utveckla kunskap om familjearbete i hederskontext med bevarat skydd, om skyddade boendens möjlighet att förbereda våldsutsatta till ett hållbart liv fritt från våld genom utveckling av inre skydd, behov av traumabehandling för våldsutsatta, bostadsmarknadens betydelse för utsattas möjlighet att ta sig ur våldet, förebyggande arbete med våldsutövare, förutsättningarna för tillit mellan våldsutsatta och hjälpinstanser. Det handlar också om kommunikation och samverkan, brister i vinstdrivande verksamheter och mycket mera.

Familjearbete i hederskontext?

En gemensam nämnare i de goda exempel ovan som deltagarna framhåller som goda är att de unga kvinnorna var beredda att bryta helt och hållet med sina familjer, avstå från all kontakt och fullfölja placeringarna i skyddat boende. Det rör sig om allt-eller-ingen-situationer som enligt deltagarna i fokusgrupperna är relativt ovanliga. De flesta exempel i samtalsmaterialet handlar, i skarp kontrast till dessa exempel som deltagarna uppfattar som särskilt goda, om situationer då våldsutsatta utsätts för hård press, tar tillbaka sina berättelser, avbryter eventuella placeringar och går ett oviss öde till mötes.

En av de unga kvinnorna i de goda exemplen kunde efter lång tid återuppta kontakten med sin familj. Men i materialet finns för övrigt inga goda exempel på normförändrande arbete i familjekontexter som präglas av hedersnormer.

Många socialarbetare känner sig ambivalenta eller negativt inställda till familjearbete i hederskontexter, dels på grund av bristande egen erfarenhet, dels på grund av vad som meddelas i gängse, nationella utbildningar. Ett flertal av deltagarna från socialtjänsten påpekar att deras kunskap och erfarenhet är begränsad när det gäller komplexa gråzoner där våldsutsatta barn och ungdomar vill bo kvar hemma. Erfarenheterna av familjearbete i hederskontexter är mycket få; delvis på grund av stor rädsla för att miss-

lyckas med att skydda barn och ungdomar. Deltagarna berättar också att de varnats för familjearbete under utbildningar. ”Vi har gått olika utbildningar när man säger vi kastar bort vår tid med att ge behandling till de här personerna,” förklarar en socialsekreterare villrådigt. ”Men sedan säger de på andra utbildningar att det visst går.” Det är alltså ett genomgående drag att hjälpinstitutionerna inte arbetar med krisinventering, stöd och normförändring i utsattas familjer.

I stället för att arbeta för normförändring i familjen försöker skolan, socialtjänsten, ungdomsmottagningar och andra aktörer öka barn och ungas livsutrymme genom åtgärder som att producera fiktiva skolscheman som medger umgänge med vänner och fritidsaktiviteter, samt undanhålla kontroversiell information om preventivmedel, aborter och läkarbesök från familjen. En socialsekreterare beskriver den svåra balansgången mellan att undanhålla information från familjen och det traditionella utgångsläget i det sociala arbetet som är samarbete:

Man måste komma ihåg hur socialtjänsten brukar jobba. Vi vill ha kontakt med föräldrar, vi vill ha kontakt med omgivningen runt omkring. Men i det här blir det vi som gör fel om vi inkluderar dem. [...] Vi har en jättestor utmaning och jättestor svårighet att inte göra fel från början, att inte göra för mycket av det inkluderande. Fast om det inte är heder kan vi inte plocka bort föräldrarna för de behöver vara med, så det är ett bekymmer vi har.

Det finns alltså ett behov och en önskan om att inkludera vårdnadshavare i ärenden där heder är en komponent i större utsträckning än vad deltagarna än så länge kan och vågar – men naturligtvis bara i situationer där samarbetet inte ökar risken för våld och arbetet kan ske med bevarad säkerhet för alla inblandade. Den ambivalens som deltagarna ger uttryck för handlar till stora delar om att veta när samarbete är lämpligt och möjligt. I detta är hedersbegreppets otydlighet ett genomgående problem (se s. xx i denna studie).

Skyddat boende, men sedan?

Deltagarna framför att den som är utsatt i ett första skede behöver utrymme att i lugn och ro bearbeta kris, trauma och den sorgereaktion som ofta följer insikten om våldet. Det är en oerhört tuff process att inse att ens närstående utsatt en för våld. För några av de utsatta innebär detta dessutom att varje kontakt med personer i familjen och slakten kan komma att förbli omöjlig för resten av livet. En jourverksamhet anser att kortsiktiga placeringar i

skyddat boende sällan lämnar tillräcklig tid för processen att ta sin tid vilket gör att våldsutsatta återvänder till våldskontexten:

Ibland känns det som att man måste göra mirakel under tiden de bor här. Det är så mycket när de ska flytta ut, en hel framtid. Det finns inget stöd för dem. Stöd är det viktigaste och det fattas. När de kommer till boendet kan många vara väldigt trasiga, väldigt ledsna, de orkar inte ta sig ur sängen ibland. Det kan ta några veckor bara att motivera dem upp ur sängen. Det tar tid att ordna upp en planering och bygga upp ett förtroende. Det går inte att säga att det här ska ordnas, ni har en vecka.

Den komplicerade och krävande processen kräver tid, tid som oftast inte ges när kommunerna ska balansera sina budgetar, när de vill visa att de agerar men samtidigt stramar åt på ett sätt som gör det omöjligt för hjälpinstanser att göra ett fullgott arbete. Deltagarna ser det som slöseri med offentliga medel samtidigt som tidspresen gör det svårt för våldsutsatta att nå fram till det inre skydd som är avgörande för att de inte ska hamna i upprepade eller nya våldssituationer efter insatsen:

Man har ju faktiskt satt dem på ett skyddat boende där de ska få det stöd de behöver och det är enorma summor för kommunerna, så varför inte göra det lättare för de här personerna så att de inte går tillbaka och blir utsatta igen? Gör det på ett bra sätt med en långsiktig planering, inte bara för tiden i boendet utan för tiden efter. Det är sådan press på dem från första dagen: 'Ja, men du vet att du inte kommer bo här för evigt.' Ja, det vet de. Det är ingen som vill bo så här för evigt, så sluta pressa dem.

Ett flertal deltagare stämmer in i kritiken mot kortsiktiga och begränsade insatser. Efter en placering i skyddat boende återstår för många utsatta påfrestande processer kring skilsmässa, vårdnadstvister, flytt och annat som lätt blir övermäktigt, särskilt för den som är djupt traumatiserad. ”De som klarar det är ofta högutbildade, kompetenta människor med egen drivkraft,” konstaterar en deltagare från rättsväsendet:

Men också de behöver mycket stöd i kontakt med myndigheter, och det är inte samhället som skapar det utan det får man genom vänner och nätverk. Samhället har inte det stödet.

Deltagarna erfar alltså att det stöd samhället erbjuder personer som flytt familjen ofta är bristfälligt vilket gör att de som saknar egna materiella och sociala resurser utanför våldskontexten inte får adekvat hjälp till reell självständighet.

En *rekommendation* som framkommer är att planera för såväl skydd som långsiktigt stöd i ett längre perspektiv som sträcker sig bortom den mest akuta fasen.

Behov av specialiserade skyddade boenden

Olika kategoriers tillgången till en plats på ett skyddat boende med kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck är mycket olika beroende på de utsattas livsomständigheter och grupptillhörigheter. Vuxna, heterosexuella cis-kvinnor med barn, som ju tillhör kvinnojourernas egentliga målgrupp, har bäst chans att få en passande placering med gott stöd, medan situationen för ungdomar, män och HBTQ-personer är sämre. ”Många gånger gör vi allt vad vi kan men sen faller det på att den unge inte får rätt stöd och hjälp så att den känner sig trygg,” säger en socialsekreterare som betonar vikten av att jourhem, familjehem och HVB-hem har kunskap om hedersproblematik.

En kurator i en förening för HBTQ-personer framför att behovet av skyddade boenden som tar emot kategorin är skriande. ”Jag har ett enda fall som har gått bra men det tog sammanlagt tre år,” förklarar hen. Det handlade om en ung transperson som utsattes för våld och hotades av släktingar i och utanför Sverige. Först efter ett- och ett halvt år kunde personen få plats på ett skyddat boende med HBTQ-kompetens och därefter följde en påfrestande byråkratisk process för att tillgodose personens vårdbehov i den nya kommunen. ”Socialtjänsten här i kommunen hade inte kunskap om problematiken och det fanns inga skyddade boenden för den här personen,” förklarar kuratorn.

Deltagarna rekommenderar kvalificerade och ändamålsenliga boendalternativ för barn och ungdomar som placeras utanför hemmet till följd av hedersproblematik och för vuxna i skyddat boende.

Traumabehandling för våldsutsatta

Det är alltså långt ifrån säkert att våldsutsattas behov tillgodoses när de placeras i skyddat boende, men det beror inte enbart på eventuella brister i boendet. En grundskolekurator i en kommun där det finns många skyddade boenden, och som därmed möter många barn som placerats utanför hemmet på grund av hedersproblematik, framför att barnens behov av traumabehandling och annan psykiatrisk vård inte tillgodoses. Ett problem är byråkrati och långa väntetider inom psykiatrin:

Många av de här barnen är i behov av psykiatri. Jag skulle önska det fanns tydligare resurser från psykiatrin för hur man får stöttning därifrån som kanske inte innebär att elevhälsan behöver skicka en remiss till BUP vilket tar tid. [...] De ordinarie vägarna till psykiatrin är långsamma. Ofta så hinner vi ringa in, vi hinner se ett behov, vi hinner påbörja arbetet och sen, i väldigt många fall, har familjen flyttat någon annanstans. Eller så tar det för lång tid innan BUP kan tillgodose behovet av traumabehandling.

Deltagarna rekommenderar att våldsutsatta vuxna får snabbare vägar in i psykiatrin så att de inte tappar hoppet om att få hjälp och med det också förtroendet för hälso- och sjukvården och tilliten till samhället i stort.

Hjälp att hitta bostad

Efter de akuta faserna är det mest skriande behovet för många våldsutsatta att hitta en ny, permanent bostad på tryggt avstånd från våldskontexten. ”De har ingenstans att ta vägen,” konstaterar en jourverksamhet som driver skyddat boende. ”Och tillfälliga boenden blir inte bra.” I vissa av länets kommuner finns system med förtur i kommunala bostadsköer för våldsutsatta men på de flesta håll är det mycket svårt att hitta en lämplig bostad. ”Jag har liksom inga lägenheter,” säger en socialsekreterare uppgivet.

En annan jourverksamhet erfar att kvinnor som får hjälp av socialtjänsten att skaffa bostad har en fördel gentemot dem som är tillräckligt resursstarka att hyra eller köpa en egen bostad utan samhällets hjälp. Jourverksamheten berättar att ”de som själva hittar en bostad, har egen ekonomi och kan klara av den biten själva blir väldigt ensamma.” En förklaring till ensamheten kan vara att dessa personer bosätter sig i en ny kommun där socialtjänsten inte är medveten om att de undflytt våld och förtryck och kan ha behov av stöd.

Forskning visar att våldsutsattas möjlighet till förtur i kommunala bostadsköer. Att länet upparbetar ett länsövergripande kontaktnät med privata hyresvärdar är därför en viktig komponent i hjälpen till våldsutsatta i allmänhet (Ekström 2017) och till våldsutsatta inom hederskontexter i synnerhet (Baianstovu 2019).

Deltagarna rekommenderar att ett sådant system skulle behöva vara just länsövergripande, eller nationellt, med tanke på att många behöver flytta till en ny kommun för att undkomma våldskontexten.

Behov av mindre omfattande insatser

Vi har beskrivit behov av omfattande och långsiktiga insatser för kategorier av våldsutsatta som placeras i skyddat boende. Men långt ifrån alla som drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck kan, vill eller behöver bryta med hela sitt sammanhang och skyddat boende är inte alltid lämpligt eller möjligt. Ett flertal deltagare i fokusgrupperna påpekar att det oftast finns insatser att tillgå i akuta lägen, men däremot inte i situationer då ett hastigt uppbrott inte är aktuellt. ”Det låter dumt kanske men jag ser behov av andra insatser vid heder light,” säger en deltagare som arbetar i ett arbetsmarknadsprojekt. Samma formulering används av en barnmorska som efterlyser en större variation av insatser med inslag av frivillighet och samförstånd, som innebär att våldsutsatta kan få stöd och hjälp utan att lämna sina sammanhang. En jourverksamhet utvecklar tankegången:

Det är ju jättesvårt att bryta med hela sin kontext. Gemenskap, identitet och allt man känner till. Många känner till att man kan få hjälp, men hjälpen innebär ju också att du måste plockas ur din kontext och skyddas någon annanstans. Och det är ett stort beslut. Det landar i att många väljer att gå tillbaka med en förhoppning om att familjen ska förstå eller att man ska kunna komma tillbaka igen. Men det enda vi kan göra just nu är ju att skydda de här personerna.

Deltagarna i fokusgrupperna *rekommenderar* en större variation av insatser för våldsutsatta personer som kan och vill bibehålla kontakten med sin familjekontext med bevarad säkerhet.

Förebyggande arbete med våldsutövare

Vi har tidigare nämnt att det råder ambivalens och motvilja kring att arbeta med föräldrar och familjer som utövar hedersrelaterat våld och förtryck, bland annat på grund av rädsla för att förvärra situationen. Därmed finns ett stort behov av att utveckla det preventiva arbetet med våldsutövare som drivs av en stark hederskänsla.

De flesta av deltagarna i studien arbetar i första hand med skydd och stöd till våldsutsatta. Socialtjänsten har förvisso i uppdrag att arbeta förebyggande med våldsutövare, men får sällan tillfälle eftersom de insatser som erbjuds är frivilliga och de flesta tackar nej. De ideella föreningar som deltar har heller ingen större erfarenhet av att möta våldsutövare, men det finns en förening som möter våldsutövande män som önskar hjälp. Föreningarna menar att det saknas kunskap om hur hedersrelaterat våld kan förebyggas, och att detta delvis beror på en olycklig individualisering av våldsanvän-

dandet som bygger på en förståelse av våldet som uttryck för individens okontrollerade aggressivitet. De män som söker sig till mottagningen kan förvisso få hjälp att stävja sin aggression, men hjälpen är delvis missriktad med tanke på att det hedersrelaterade våldet inte i grund och botten inte handlar om starka, uppblussande känslor som råkar ta sig uttryck genom våld, utan om en social kontext som förväntar sig våld enligt etablerade, kollektiva normer. Våldet behöver därmed inte, bör rentav inte, ske i affekt och förebyggs heller inte genom affektreglering. Så här säger en av medarbetarna på mottagningen:

Om det skulle dyka upp någon som beskriver att han är en del av en kultur där han måste upprätthålla kontrollen över kvinnorna och att han behöver hjälp att komma ur det har jag svårt att se hur terapeuterna i det läget skulle kunna tänka, hur samtalet skulle bli. För den personen som vill komma ifrån är ju också utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Det där tror jag är en jättekunskapslucka. [...] Jag har varit med i en hel del sådana dialoger genom åren och jag har inte varit med om att någon har pratat om att de har expertkunskaper kring att hjälpa män att komma ur hedersproblematiken.

Kunskap om mäns utsatthet i hederskontexter har varken uppmärksammats i forskning eller politik. Här behövs betydande insatser. Åter kan delar av svårigheten med detta hänföras till hedersbegreppets otydlighet.

Behov av vägledande funktion för utsatta

Ett återkommande tema under fokussamtalen är kravet på den myriad av myndighetskontakter som åligger våldsutsatta. Det är nog så svårt för vem som helst, men särskilt för den som isolerats från det omgivande samhället, inte har kännedom om olika myndigheters uppdrag och kanske dessutom kämpar med språket. En kvinnojour beskriver det så här:

De har inte haft kontakt med så många myndighetspersoner alls i sitt liv så det blir som en chock. Det är barnhandläggare och det är vuxenhandläggare, familjerätten ska in i bilden. Det är så många nya kontakter och alla jobbar på olika sätt. Det är ingen som följer samma röda tråd. Många kommuner har inte alls erfarenhet eller förståelse för de här personerna. Man kan inte lyckas om man jobbar som de gör.

En annan jourverksamhet anser att kategorier av våldsutsatta är dömda att misslyckas med myndighetskontakterna och i förlängningen ställs utanför samhället:

Samhället bygger på att man förväntar sig att varje individ tar sitt ansvar, men då måste samhället skapa förutsättningar för varje person att kunna ta sitt ansvar där personen befinner sig just nu. Så att de sakta men säkert kan förstå och axla ansvaret som mamma eller på en arbetsplats. Det blir nästan dubbel bestraffning. Man förväntar sig att du ska ta ansvar och vara självständig, men vi är organiserade så att du är dömd att misslyckas.

Flera deltagare *rekommenderar* att en slags samordnande och vägledande funktion utvecklas, att någon tar ett helhetsgrepp om samtliga myndighetskontakter och hjälper den utsatta hålla reda på de olika delarna i hjälpinsatsen. En viktig del i detta är översättning av myndighetsinformation till ett språk den utsatta kan tillgodogöra sig.

Förutsättningar för att ge och ta emot hjälp och stöd - tillit mellan våldsutsatta och hjälpinstanserna

Tillit är en förutsättning för att våldsutsatta personer ska kunna söka och ta emot den hjälp samhället erbjuder. Det är en vanligt förekommande åsikt bland deltagarna att denna skepsis så att säga är kulturellt betingad och därmed något oföränderligt, ”Det sitter så långt inne att söka hjälp,” säger en kurator i grund- och gymnasieskolan. Vissa av deltagarna, till exempel fritidsledare och skolkuratorer, visar emellertid insikt om att tillit är något som skapas i relationer, något man förtjänar, och lyckas skapa tillit genom långsiktigt relationsbygge.

Det är en återkommande erfarenhet i forskning (de los Reyes 2003; Baianstovu 2017, Baianstovu m.fl. 2019) att barn och ungdomars rädsla till stor del springer ur farhågor om att svenska myndighetspersoner ska bemöta dem enligt rasistiska stereotyper. De vet att deras etniska och religiösa tillhörighet är under attack i samhället i stort och att ”heder” används som ett politiskt slagträ riktad mot ”invandrare” i allmänhet och muslimer i synnerhet. Därför känner de ett motstånd mot att ytterligare svartmåla sina familjer inför utomstående. Till detta kommer ofta känslor av hopplöshet, en resignation inför möjligheten att någon ska förstå deras situation.

Det finns en rädsla för att söka hjälp och därmed bränna alla broar, som en fritidsledare uttrycker det: ”Att förstöra sina familjerelationer genom att lämna ut familjen och att samtidigt mötas av rasism och oförståelse av myndigheter så att inget återstår”. I värsta fall förvärras situationen hemma samtidigt som den utsatta har fått ett kvitto på att myndigheterna inget kan göra. En gymnasiekurator erfar att barn och unga som lever med hedersnormer har små förhoppningar om att faktiskt få hjälp:

Jag möter pojkar som inte vill ställa upp på det här men som säger 'Det är så det är, det går inte att göra någonting åt. Jag kommer att få leva med det här.' Jag möter även en del tjejer som är utsatta för kontroll och så: 'Men vad ska man göra åt det? Ja, det är så det är. Det är så det alltid har varit och det är så det kommer att förbli.' Det känns som att man är i någon sorts hopplös situation.

En annan förklaring till den oviljan att söka hjälp är rädslan för att situationen ska gå överstyr genom att den man vänder sig till för att prata eller få råd plötsligt ska göra en orosanmälan till socialtjänsten och därmed sätta bollen i rullning på ett sätt man inte alls var beredd på. De deltagare i fokusgrupperna som möter barn och ungdomar berättar att många av dessa har utvecklat en fingertoppskänsla för precis vad de kan säga till kuratorer, lärare och andra vuxna utan att aktivera anmälningsplikten. De kanske berättar om ofrihet, familjens förväntningar och relationsproblem, men inte om kontroll, isolering eller våld eftersom de vet att sådana utsagor leder till att deltagarna ser sig nödgade att göra en orosanmälan. "Det är klart som sjutton att det hålls tillbaka en del," anser en skolkurator.

Vi har tidigare diskuterat den skarpa kritiken mot anmälningsplikten från fritidsgårdar och föreningar. Inga andra aktörer är uttryckligen negativa till anmälningsplikten som sådan, utan ser den tvärtom som ett viktigt verktyg för att skydda barn och unga. Samtidigt beskriver flera att den kan medföra en rad svårigheter. En skolkurator erfar att fingertoppskänslan för vad som går att säga utan att en orosanmälan sker växer fram med tiden:

Jag tror att många fler har behov av att berätta, men man förstår konsekvenserna när man kommer på gymnasiet. När jag jobbade på grundskolan så fick man oftare samtal om vad som skedde hemma, för att de inte förstod vidden av vad som kan hända. Så vi får inte glömma att de själva väljer bort att berätta.

En avgörande fråga för länets aktörer är hur de kan skapa och bibehålla den tillit som krävs för att hjälpa personer som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck trots de samhälleliga och organisatoriska utmaningar som råder. Den största utmaningen i aktörernas ögon är den stora personalomsättningen i många verksamheter som gör det svårt att bygga relationer över tid.

Deltagarna *rekommenderar* med andra ord att länets kommuner riktar in sig på strukturer som bidrar till att skapa och upprätthålla tillit mellan utsatta och samhällets olika hjälpsinstanser.

Tillit myndigheter emellan

Det är inte bara våldsutsatta som har farhågor kring sådant som orosanmälan och myndighetskontakter, utan tillit är också en bristvara myndigheter och andra aktörer emellan. Deltagare i fokusgrupperna inom skola, hälso- och sjukvård och fritidssektorn uttrycker stor rädsla inför att göra orosanmälan när de befarar att barn och unga utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Rädslan handlar i första hand om att anmälan ska landa hos en socialsekreterare som antingen inte inser att det rör sig om heder eller inte vet hur sådana situationer bör hanteras och kontaktar den utsattas föräldrar som kan komma att trappa upp våldet. ”Hur ska jag kunna uppmuntra barnet att känna tillit när jag själv inte gör det, när jag inte alls är säker på att det kommer gå bra?” frågar en skolkurator.

Ett fåtal deltagare har uteslutande goda erfarenheter av samarbete med socialtjänsten, men de flesta beskriver varje orosanmälan som att spela roulett: det kan gå bra om de får kontakt med rätt socialsekreterare men insatsen är skyhögt och konsekvenserna vid förlust kan bli förödande. Så här beskriver en annan skolkurator detta:

Jag är rädd för att barnet kommer bli fysiskt skadat. Det är jobbigt nog att få information om att efter min orosanmälan så gav en av föräldrarna barnet en lavett, men då har man i alla fall den informationen att lämna över till socialtjänsten. För mig blir klumpen i magen ännu större om jag efter orosanmälan ser på närvarolistan att den här ungen är frånvarande igen och fortfarande en vecka senare. Med en del barn som man kommer i kontakt med känns det som att de faktiskt vågar vända sig till en för att de litar på en. Och då blir det ytterligare ett svek mot det barnet om det blir pannkaka av det.

En deltagare inom hälso- och sjukvården berättar om en situation då en orosanmälan fick allvarliga konsekvenser för en våldsutsatt ungdom på grund av att socialtjänsten kontaktade föräldrarna som iscensatte en brutal bestraffning. Efter det har verksamheten utarbetat en särskild praxis vid orosanmälan i befarade hedersfall: ”Vi kan inte anmäla det till socialtjänsten rakt av, vi måste veta att personen som får ärendet till sig förstår att det finns en hedersproblematik,” förklarar en medarbetare. En kurator på gymnasiet berättar om liknande strategier:

De senaste gångerna när jag gjort anmälningar har jag skickat med Socialstyrelsens allmänna råd för hur man jobbar med heder för jag kan inte lita på [att de vet det]. Den roll vi sitter i är otroligt jobbig: vi har anmälningsplikt, men ibland behöver vi nästan snurra på hjulet och se vad det blev. [...]

Det är lite som ett lotteri vem som tar emot det. Det är ingen skön känsla att gå hem med.

En annan rädsla skolkuratorer uttrycker är den för otillräckliga utredningar som inte visar vad det handlar om eller överksamma insatser. Deltagarna anser att det kan medföra att situationen förvärras till följd av ökad konfliktnivå i familjen och bestraffningar för att barnet berättat för en utomstående om situationen, samtidigt som inget görs för att skydda barnet.

En del av skolans bristande tillit till socialtjänsten kan kopplas till sekretesslagstiftningens utformning. Socialtjänsten får nämligen inte lämna ut information om hur en utredning fortlöper utan de berördas samtycke. Därmed svävar den som gjort orosanmälan ofta i ovisshet om vad socialtjänsten gör och hur situationen eventuellt förändras. Här finns ett slags inbyggd ojämlikhet myndigheterna emellan som skapar oro och frustration hos dem som möter våldsutsatta barn och ungdomar till vardags, är skyldiga att göra orosanmälan, men inte får feedback kring om något görs för att skydda dem.

En *rekommendation* som framkommer i relation till den problematiken är att de som arbetar med barnen och familjerna utvecklar rutiner om samtycke till informationsöverföring. Sekretesslagstiftningen medger nämligen att socialtjänsten informerar anmälaren om hur en utredning fortlöper om de berörda ger sitt godkännande. ”Det enklaste som finns är att be om samtycke,” anser en skolkurator. ”Man kan bara säga att vi behöver informera skolan om det här, går det bra?” Om de vuxna inom skolans värld får större insyn i sina elevers situation kan de nämligen fatta bättre beslut om vilket stöd som eleverna behöver från skolans håll.

Kommunikation, samverkan och samsyn

Låt oss se närmare på vad deltagarna i fokusgrupperna säger om kommunikation, samverkan och samsyn. Samtliga deltagare i fokusgrupperna påtalar behov av tätare samverkan. Vi har redan fått inblick i skolans behov av att veta vad socialtjänsten och andra gör för våldsutsatta barn och ungdomar. Dessa behov handlar dels om att minska skolpersonalens känslor av ovisshet och vanmakt, dels om skolans möjlighet att erbjuda eleverna adekvat stöd.

Från rättsväsendets håll handlar önskemålen om att yrkesgrupper som möter våldsoffer ska slå larm och samarbeta under en eventuell polisutredning. ”Fler lärare och andra yrkesgrupper behöver baskunskap så att de kan sätta på de glasögonen och slå larm om de ser någonting,” säger en polis.

Polisen ser också värdet av tätare samverkan med socialtjänsten, ”så att man kan känna lite mer trygghet när man samverkar i de här ärendena. Det skulle underlätta mitt arbete med hedersärenden.”

En barnmorska anser att tätare samverkan kan minska risken för att utsatta hamnar mellan stolarna och själva tvingas hålla reda på de olika myndigheternas processer så ”man är närmare och tar tag i varandra när vi behöver varandras kompetenser och då blir det bättre för dem det gäller.”

En kommun i norra länet lyfter fram ett exempel på en god struktur för samverkan som funnits, men dessvärre nedmonterats. Det handlade om samverkan mellan kommunens olika grundskolor och socialtjänsten som träffades heldagar ett par gånger om året. ”Vi fick inblick i varandras arbete, vad säger lagen, vad har vi för möjligheter?” förklarar en rektor. Det bidrog till att parterna fick djupare förståelse för varandras villkor och hur de kunde samverka. ”De elever som var aktuella inom socialtjänsten kände att här jobbar vi ihop, det var otroligt bra,” minns hon. Orsaken till nedmonteringen av den lyckade strukturen var förändrade prioriteringar från ledningshåll samt stor personalomsättning. ”De vi hade den här samverkan med, de har bytt ut all personal. Det är helt ny personal. Så om man bygger upp sådana här saker gäller det att hålla i och hålla ut,” menar rektorn. ”Nu är allt som vi ville bygga upp borta. Det är sorgligt.”

Frustrationen över stor personalomsättning delas av de flesta deltagande aktörer. En vanlig erfarenhet är att viktiga nyckelpersoner med stor kunskap hinner sluta just som en fungerade samverkansrelation byggts upp – och att det hela rinner ut i sanden. Det leder till minskad motivation att knyta nya relationer och upprätta nya former för samverkan.

En *rekommendation* blir därför att utveckla strukturer för samverkan som blir mindre personberoende och därmed mindre sårbara. Dessa strukturer måste förankras på ledningsnivå i de olika verksamheterna.

Samverkan över kommungränser

Det är vanligt förekommande att personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck tvingas flytta till en annan kommun. Därför är samverkan över kommungränserna mycket viktig.

Ett antal deltagare i länets mindre kommuner uttrycker dock förtvivlan över vad de kallar ”dumpning” som innebär att en kommuns socialtjänst har beslutat om insatser för en familj eller person som de placerat i skyddat boende eller ordnat permanent bostad åt i en ny kommun vars socialtjänst inte har fått kännedom om ankomsten. När insatserna avslutats lämnas de

utsatta helt ensamma i den nya kommunen. Det kan förstås hända att de uppmärksammas av skolan eller någon annan aktör och därmed återigen aktualiseras inom socialtjänsten i den nya kommunen. När så inte sker får de utsatta i regel inget stöd alls, trots det trauma som orsakat flytten och trots den rädsla, de begränsningar och den fortsatta hotbild som åtföljer ett liv med skyddad identitet. Situationen kan bli allvarlig, påpekar ett skyddat boende:

De kvinnor som lyckas ta sig från våldet och kommer till en ny kommun måste misslyckas för att komma i kontakt och få stöd. Och frågan är, orkar man med fler misslyckanden för att samhällets stöd ska trigga i gång?

En rekommendation som framkommer är att skapa en länsövergripande struktur för ett gott mottagande av våldsutsatta i den nya hemkommunen. Den skulle bygga på att den socialtjänst som placerat de utsatta i den nya kommun lämnar över till socialtjänsten, familjecentralen eller någon annan verksamhet som har i uppgift att samordna mottagandet.

Kunskap och erfarenhetsutbyte

Vi har tidigare diskuterat att kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck varierar stort olika kommuner, verksamheter och yrkesgrupper emellan.

Åtskilliga deltagare från socialtjänst, skola, hälso- och sjukvård och rättsväsende anser att det finns god kunskap inom specialiserade delar av respektive verksamhet där det finns medarbetare med lång och gedigen erfarenhet, men att den borde finnas hos alla som möter utsatta i sitt vardagliga arbete. I annat fall riskerar man att missa mångas våldsutsatthet. Ett återkommande tema i samtalen med socialarbetare är vikten av att alla utredare förmår tolka signaler om hedersproblematik, oavsett om de arbetar med försörjningsstöd eller, som i det här exemplet, skolans värld:

Man behöver ju kunna se signalerna om man utreder skolfrånvaro. Om jag inte känner till det här med heder då kommer jag inte se vissa signaler och då kommer jag inte ställa de här frågorna till ungdomen som kan göra att jag kan veta mer. Just skolfrånvaro är vi jätteduktiga med men heder är inte lika tydligt.

Kunskapsbehoven ser olika ut. De deltagare som har som uppgift att utreda och genomföra insatser för våldsutsatta uppger att de i första hand vill reflektera tillsammans med kollegor och externa samverkansparter om verkliga fall för att tillsammans utröna hur de kan agera på bästa sätt i svåra

situationer. Deras behov handlar alltså om att fördjupa sin kunskap och lära sig hantverkets fina nyanser genom att dra nytta av sina kollegors och samverkansparters erfarenheter. Flera av dem poängterar att de dessutom behöver kontinuerlig fortbildning som syftar till att skapa en fördjupad förståelse för det hedersrelaterade våldets och förtryckets mekanismer i olika kontexter, det vill säga, hur det tar sig uttryck i olika kulturella kontexter samt hur det drabbar olika grupper.

När det gäller ideella föreningar, fritidsgårdar, förskolor och andra aktörer vars kärnverksamhet inte handlar om att möta våldsutsatta, framkommer andra behov. Flera av dessa verksamheter efterfrågar grundkunskap som hjälper dem att uppmärksamma hedersproblematik, manualer som beskriver vart de kan hänvisa våldsutsatta och lathundar för samtal om våld.

En *rekommendation* som framkommer oavsett verksamheternas utformning och nuvarande kunskapsnivå är kontinuerliga, gemensamma utbildningsdagar där de som har mindre erfarenhet kan lära sig av kollegor med större erfarenhet. Dessa kan med fördel inkludera samverkansparter i syfte att skapa större tillit och samsyn.

Många deltagare ser det fokussamtal de deltagit i som värdefullt i sig därför att de för en gångs skull fått tillfälle att i lugn och ro reflektera med sina kollegor. De efterlyser fler sådana tillfällen för kunskaps- och erfarenhetsutbyte.

Brister i vinstdrivande familjehem och skyddade boenden

En brännande fråga under ett flertal samtal i fokusgrupperna är brister i vinstdrivande skyddade boenden och familjehem. I vissa av länets kommuner har så kallade välfärdsföretag etablerat sig och upprättat illa fungerande skyddade boenden och familjehem. Deltagarna i fokusgrupperna efterlyser en tillsynsfunktion som bidrar till att företagen utför de insatser de lovat. En rektor berättar om brister som ledde till protester från alla rektorer i kommunen:

Ett företag från Stockholm etablerade sig i kommunen, sökte upp familjer som kunde ta emot barn som skulle placeras och de barnen kom till vår skola. Vi såg brister, alltså: barnen fick ingen trygghet alls, de blev otroligt segregerade. Barnen berättade att det var det skillnad mellan dem själva och familjernas egna barn. Men där gick kommunen in och jag tror vi jobbade bort det här företaget. Det var katastrof.

Rent konkret kan bristerna, enligt en deltagare från rättsväsendet, handla om undermålig säkerhet, dåligt bemötande, låg boendestandard, obefintlig

kompetens om hedersrelaterat våld och förtryck hos personalen samt att de utsatta inte får de insatser socialtjänsten fattat beslut om och gett boendet i uppdrag att utföra. ”Det är familjer, kvinnor och barn som redan är utsatta och så kommer de dit där man inte möter dem med det stöd de har rätt till,” förklarar en medarbetare inom skolans värld. En polis berättar om sin erfarenhet:

De som ska skydda de här personerna är allt oftare privata aktörer. Deras kompetens kring säkerhetsfrågor varierar men de får ändå väldigt, väldigt bra betalt av socialtjänsten för att skydda de här personerna och sedan kanske de inte alls är skyddade i slutändan. Jag kommer ihåg när vi åkte till [en kommun] och kom tillbaka alldeles bestörta för det fanns personer där i skyddsbehov men det existerade nästan inget skydd. Jag skulle gärna se ett större åtagande från det offentliga när det gäller skyddet.

En del av problematiken kring vinstdrivande skyddade boenden och familjehem handlar alltså om att våldsutsatta inte får det skydd och de insatser de behöver och har rätt till. Samtidigt anses de privata aktörerna överdriva de utsattas skyddsbehov därför att det är lukrativt: ”De överbeskyddar och målar upp scenarier hela tiden, så den här kvinnan blev helt förlamad och var totalt livrädd hela tiden vilket kanske var ogrundat,” säger en polis varpå en kollega tillägger:

Det här företaget har då en bra inkomst på det här och jag vet folk som har jobbat på sådana företag, som har varit poliser och kommit tillbaka. De säger att det är jättevanligt att man överdriver skyddsbehovet. Men det blir fel mot de här personerna som ska skyddas.

Ett flertal deltagare i fokusgrupperna har observerat brister i vinstdrivande skyddade boenden och familjehem och rekommenderar att en länsövergripande tillsynsfunktion etableras.

Meso- och makronivå

I samtalen i fokusgrupperna kom viktiga kunskaper om våldets samhällsliga aspekter för dagen. Dessa är en möjlig ingång till förståelse för samspelet mellan individ, grupp och samhälle. Deltagarna framhåller särskilt vikten av integration, inkludering och samhällsorientering.

De behov och rekommendationer som framkommer handlar dels om *primärprevention*, det vill säga, att angripa rotorsakerna till hedersnormerna genom att öka mobiliteten, dels om *sekundärprevention*, nämligen att öka möjligheterna för våldsutsatta att skapa ett självständigt liv fritt från våld.

Inklusion gör motiveringsarbete överflödigt

Flera av deltagarna i fokusgrupperna anser att det finns en stark relation mellan ett välfungerande flyktingmottagande och hedersrelaterat våld och förtryck. Detta framkommer främst genom skarp kritik mot nedskärningar i flyktingmottagandet. En kulturförening poängterar att det är poänglöst att arbeta med motivation och normförändring om människors grundläggande behov inte tillgodoses och verklig inklusion inte görs. En av föreningens medlemmar jämför situationen då hen själv kom till Sverige för ett antal årtionden sedan med den situation som nu råder för många nyanlända:

Det finns vissa grupper som behöver upplysning och information. De har inte kommit in i samhället som vi har gjort. Det var mycket lättare för oss när vi bodde i områden där det fanns många svenskar, vi kom in i samhället mycket enklare. Idag finns inte den biten. Men det finns en massa projekt som vissa föreningar driver men det är bara tomt tycker jag. Jag är jättekritisk till de grejerna.

Kritiken handlar om de senaste decenniernas förändrade välfärd från långsiktighet och kontinuitet till kortsiktiga projekt som syftar till att motivera enskilda individer till ett slags kulturellt fokuserad integration genom enkla sociala aktiviteter. Sådana kortsiktiga projekt adresserar inte grundläggande hinder för integration såsom boendesegregation, det nedmonterade flyktingmottagandet och diskriminering på arbetsmarknaden. Tragiken är att samhället genom sådana projekt försöker motivera människor till något de redan är motiverade för, nämligen att lära sig svenska, utbilda sig, arbeta och ta del av samhällslivet, något de har små möjligheter att lyckas med på grund av strukturella hinder. Det är därför föreningen beskriver dem som tomma (se till exempel Tahvilzadeh 2021).

Föreningen erfar att det hos både nyanlända och mer etablerade personer inom etniska och religiösa minoritetsgrupper finns stora behov av grundläggande samhällsinformation, råd och stöd som inte tillgodoses av det offentliga. ”När någon fick veta att jag är i [staden] kunde de knacka på klockan elva på kvällen och ställa frågor om allt från juridik till att hitta lägenheter till bråk i skolan,” förklarar en annan medlem. För många nyanlända tillkommer, förutom samhällsorientering, akuta behov av traumabehandling. Föreningen poängterar att den som lever med obehandlade krigstrauman eller annan ohälsa och samtidigt måste navigera i allt det praktiska kring bostad, språk, utbildning och arbete i ett nytt samhälle i realiteten har skrala förutsättningar att samtidigt tillgodogöra sig ett nytt normsystem:

Integrationspolitiken har misslyckats kapitalt, det är katastrof. [...] Många har olika trauman så de har inte tid att fokusera på integration för det är så mycket ouppklarat. Att då ens fundera på att lära sig om det svenska samhället och normer!

Ett flertal deltagare i andra fokusgrupper ger samma bild. ”Det är svårt att försöka förändra ett starkt normsystem om man är helt vilsen i samhället och inte kan få hjälp med det mest grundläggande,” säger en deltagare inom vuxenutbildningen och får stöd av flera som lyfter fram de problem som uppstår då undervisningen får stå tillbaka för den tsunami av praktiska frågor eleverna inte får hjälp med någon annan stans. Det kan handla om sådant som hyresinbetalningar, tidsbokning på vårdcentralen eller att översätta information om föräldramöten. ”Lärarna får släppa allt och släcka bränder,” säger en projektledare i ett arbetsmarknadsprojekt. Paradoxalt nog får alltså sådant som språkundervisning och samhällskunskap stryka på foten för att eleverna behöver omedelbar hjälp att förstå information och instruktioner från myndigheterna, vilket ytterligare fördröjer deras språkutveckling och självständighet.

Till detta kommer myndigheternas ibland motstridiga krav som för många nyanlända är svåra att förstå och navigera i. En rektor inom vuxenutbildningen beskriver de intressekonflikter som präglat pandemiåren:

Eleverna är föräldrar till barn i skolan och där ska man hjälpa till med läxor och sedan är det förskolan. I den här pandemitiden säger de ’Ja, men ha barnen hemma, de ska inte till skolan’. Men vi säger ’Kom till skolan, du måste lära dig språket!’ Sedan har man försörjningsstöd som säger att ’Du måste gå i skolan för att du ska få försörjningsstöd!’ Och sedan är det Arbetsförmedlingen eller socialtjänsten som har sina olika krav. Man ska prata om förtryck och så, men för att komma bort från förtrycket måste vi ha samverkan och kan förebygga om vi hittar samverkansformer inom kommunen och landstinget och så. Men man måste också ge dem information, alltså när man ser att de vuxna är vilsna; då ska man förstå kulturen och ändå kunna stå upp för vad är rätt och vad är fel utifrån heder, det är en sådan stor fråga. Var ska man börja och var ska man sluta? Det är jättesvårt att vara ny svensk vuxen i Sverige.

Den yttersta konsekvensen av den offentliga välfärdens nedmontering, en kraftigt nedskuren flyktningmottagning, de kortsiktiga projekten samt den allt mer komplicerade byråkratin är att nyanlända hänvisas till varandra eller till föreningar i civilsamhället för det grundläggande stöd samhället tidigare erbjöd. Det kan i vissa fall förstärka den inneslutenhet som gynnar

hedersnormernas styrka och framväxt. *Uppdrag Granskings* program om imamers centrala roll i njuftningsäktenskap i maj 2022 är ett exempel på hur samhällets underlåtenhet att garantera grundläggande hjälp och stöd till utsatta grupper som i stället hänvisas till sammanhang som utnyttjar deras utsatthet till egen fördel (SVT 2022). I det aktuella fallet utsattes hjälpbehövande utan egna nätverk i Sverige för människohandel och/eller koppleri. Frågan hur det kommer sig att det människor som lever i så stark utsatthet och civilsamhällets roll i välfärden har inte ställts i den offentliga debatten efter programmet.

Kortsiktiga projekt som syftar till att ifrågasätta hedersnormer är därmed dömda att misslyckas så länge normsystemets mekanismer samtidigt förstärks på samhällsplan. Dessutom försämras förutsättningarna för etablering om sådant som språkundervisning och samhällskunskap måste stå tillbaka för att andra, akuta behov inte tillgodoses via en organiserad flyktingmottagning.

En *rekommendation* som framkommer i relation till denna förvisso omfattande och komplexa problematik är samverkan kring alla de praktiska behov som i nuläget inte tillgodoses. Vuxenutbildningen, Migrationsverket, Socialtjänsten, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och andra samhällsaktörer borde enligt ett flertal deltagare i fokusgrupperna ta ett gemensamt helhetsgrepp om den samhällsorientering nyanlända och andra svagt etablerade grupper behöver.

Nyanlända barn och ungdomars inkludering

En avgörande mekanism som bidrar till att försvaga hedersnormer är mobilitet. Det handlar exempelvis om att inkludera nyanlända barn och ungdomar i samhället i stället för att de ska marginaliseras redan från början. En deltagare inom skolans värld, som tidigare arbetat med asylsökande, säger så här:

För barnens del måste det ske innan föräldrarna kommer in i etablering och SFI och allt sådant. Jag hjälpte några barn komma in i olika föreningar, men eftersom de inte har sina fyra sista siffror har de inte rätt att spela fotboll, det är på grund av försäkringar och annat. Så man måste börja redan där. Genomsnittstiden innan familjerna fick uppehållstillstånd här i Sverige var ju fyra år till sju år och då blir det ett mönster: man kommer inte in.

En annan deltagare, med yrkesbakgrund inom bland annat SFI och Komvux, instämmer. Hen ser att barn och ungdomar förvisso har stora behov

av att snabbt lära sig svenska och grundläggande samhällsorientering, men också till ett liv fritt från förtryck och våld:

Det handlar inte om att säga att så här gör vi i Sverige, peka med hela handen, utan mer kunskapsbildande om vilka rättigheter och möjligheter man har. Att berätta att det här har vi har jobbat på dom senaste hundra åren och också inkludera, att man får känna sig delaktig: 'Wow, här kommer vi till det här landet, här har vi möjlighet och lära oss språket och vi får hjälp ekonomiskt och vi får de här rättigheterna!' Så att det inte blir att här i Sverige gör vi så här och det är olagligt med alla dom här sakerna. Det tror jag blir svårt att ta till sig, och det gör också att man kryper tillbaks lite i sin egen kontext och tänker att ja, men som de där ska vi inte bli. Vi ska inte bli försvenskade. Så jag tror man får göra det med en välvilja att bjuda med, inkludera och öka kunskapen.

Dessa två aspekter av barn och ungdomars inklusion hänger samman: genuin inkludering driver fram jämställdhet och jämlikhet om barnen också känner sig omfattade av sådana normer. Det kan exempelvis ske genom jämlik tillgång till fritidsaktiviteter, skolgång och utbildning. De måste med andra ord få ta aktiv del av den jämställdhet och jämlikhet som samhället kräver av dem, snarare än att positioneras som dess passiva, marginaliserade motpart. Men frågan räcker långt utöver tillgång till fritidsaktiviteter och skolgång och rör andra stora pusselbitar i livet som handlar om barnens och deras familjers förutsättningar för delaktighet och mobilitet, bland annat på bostads- och arbetsmarknaden.

En *rekommendation* som framkommer är förstärkt arbete med integration och inkludering av nyanlända barn och ungdomar. Deltagarna nämner skola och föreningsliv som särskilt viktiga parter i det arbetet.

Förebyggande arbete med föräldrar

Vi har pekat på barns och ungdomars behov av integration och inkludering, men barns livsvillkor formas i första hand av deras familjesammanhang. Ett flertal deltagare som möter barn och ungdomar i sitt yrkesutövande betonar vikten av att inte bara utbilda, informera och inkludera barnen utan också föräldrarna. Annars finns en risk att barnen blir ensamt ansvariga för att förmedla jämställda och jämlika ideal som ett slag progressiva murbräckor; en potentiellt pressad och riskabel situation där barnen får stänga sig blodiga mot ett starkt normsystem där de själva har låg status i egenskap av sin ålder. "Vi kan utbilda barnen, men om vi inte får med föräldrarna också

har vi liksom tappat en hel generation”, påpekar en samordnare på ett av gymnasiets språkintruktionsprogram.

En rektor inom vuxenutbildningen i en av länets mindre kommuner berättar att de kompletterat den ordinarie undervisningen med eftermiddagskurser i samhällsorientering och föräldraskap. Kurserna bedrivs i samarbete med ett studieförbund och handlar om skyldigheter, förväntningar och rättigheter som kommer med föräldraskapet. Den handlar om praktiska frågor som eleverna ber om hjälp med under den ordinarie undervisningen. Vuxenutbildningen i fråga försöker också hitta former för samtal om hedersrelaterat våld och förtryck.

Ett antal deltagare i fokusgrupperna uttrycker behov av liknande satsningar i länets olika kommuner. Några har goda erfarenhet av föräldrastödsprogrammet Föräldraskap i Sverige, som utformats av Stockholms stad och Länsstyrelsen i Stockholms län.

12 Deltagarnas uppfattning om en stöd- och kunskapsresurs samt om utveckling av arbetet i stort

Flera deltagare i fokusgrupperna är positivt inställda till att en särskild stöd- och kunskapsresurs för hedersrelaterat våld och förtryck upprättas i Örebro län. Vissa deltagare känner till att sådana planer finns och uttrycker entusiasm inför tanken. De viktigaste skälen de anger är behov av etablerad expertis från olika professioner som finns lätt och snabbt tillgänglig att rådfråga i svåra situationer, ökade möjligheter till samverkan i konkreta fall och förhoppningar om högre kvalitet i de utredningar och insatser som görs för de utsatta. Deltagarna i fokusgrupperna betraktar alltså ett eventuellt resurscenter som en rådgivande, samordnande och utredande instans.

Några deltagare förklarar att de har god hjälp av *Nationella kompetens-teamet* vid Länsstyrelsen Östergötland vars rådgivning, informationsmaterial och utbildningar de tar del av. ”Det har varit väldigt tryggt genom åren att man vet vart man ska vända sig och att man kan hänvisa kollegor dit, både i det förebyggande arbetet men också när det är skarpt läge,” säger en skolkurator. Räcker då inte Nationella kompetens-teamets rådgivning och utbildningsinsatser? Behövs verkligen ytterligare stöd och kunskapsresurser? Deltagare anser att Nationella kompetens-teamets rådgivning kan vara hjälpsam på en grundläggande nivå, men att behovet av en mer

situationsanpassad stödfunktion av yrkesverksamma som är insatta i specifika professioners verklighet och lagstiftning samt lokala förhållanden ändå är stort.

När det gäller det konkreta arbetet i länets kommuner behövs följaktligen, enligt många deltagare, ett lokalt förankrat team av experter som kan interagera med olika verksamheter utifrån kunskap om de förhållanden som råder i olika kommuner. En jourverksamhet utvecklar sin syn på saken:

Jag har många kontakter med kuratorer från primärvården som ringer och säger 'Jag har träffat en våldsutsatt kvinna och jag vet inte hur jag ska göra, vilka möjligheter finns det? Vad gör socialtjänsten, vad gör ni? Jag får frågan ibland om de kan komma med kvinnan direkt till oss. 'Nej det krävs ett biståndsbeslut, det är socialtjänsten som sköter placeringar.' Så den här basala kunskapen om våld i nära relationer eller hedersrelaterat våld och förtryck finns ju inte där den ska finnas. Den finns hos vissa specifika individer, men jag tror att bristen finns på arbetsplatser generellt. Ett kunskapscenter skulle vara fantastiskt, men då behöver det vara personer som är anställda och har det här uppdraget för vi kan inte viga all vår tid till det. Så jag tror det skulle behöva vara uttalat vart man vänder sig. Sitter jag på en vårdcentral och möter någon måste jag ju kunna veta det mest grundläggande, att okej, jag kan ringa till det här kunskapscentret.

I citatet framkommer en uppfattning som delas av ett flertal deltagare i fokusgrupperna om att det behövs ett team av erfarna yrkesverksamma från olika professioner som enbart arbetar med hedersfrågor. Det vill säga att de som ingår i ett team som ger kunskapsstöd inte endast hanterar hedersrelaterade frågor vid sidan av sina ordinarie arbetsuppgifter, utan gör det kontinuerligt och med tillfredsställande resurser. En annan deltagare från samma jourverksamhet håller med sin kollega:

Här i Örebro har vi väldigt många som sitter på kunskap och spetskompetens, men de finns i olika verksamheter och då följer ju kunskapen med när de byter arbeten. Så jag skulle gärna se att det fanns ett kunskapscentrum där personer blir anställda och har det som arbete.

En annan vanlig uppfattning som talar för ett resurscenter är att den nivå av kunskap och vana som behövs i svåra hedersärenden är svår eller omöjlig att uppjobba i samtliga verksamheter. "Alla kommer inte vara världsmästare på hedersfrågor," konstaterar en verksamhetschef inom primärvården krasst. "Men då måste de åtminstone veta vilka personer de kan vända sig till." Samma synpunkt framkommer i flera fokusgrupper med socialarbetare. En av dem konstaterar att personalomsättningen är stor och att många

socialsekreterare på den enhet där hen arbetar är nyexaminerade och saknar erfarenhet. Tidigare fanns en struktur på enheten där en senior handläggare fokuserade på hedersärenden, vilket skapade viss trygghet och gjorde att det fanns någon att rådfråga. ”Men nu ska man kunna ringa vilken handläggare som helst,” förklarar hen uppgivet. ”Nu ska alla kunna allt och det är inte realistiskt.”

Förutom behoven av rådgivning, samordning och specialiserad utredning finns alltså en förhoppning om att de resurser och den kompetens som finns i länet ska samlas och tas till vara genom upprättandet av ett resurscenter. I stället för att alla förväntas kunna allt, vilket i praktiken kan innebära att ingen i en given verksamhet får förutsättningar att upparbeta tillräcklig vana och expertis, efterlyser deltagarna i fokusgrupperna en god, allmän baskunskap inom hela verksamheten samt specialisering hos ett antal medarbetare – som har tät kontakt och samverkan med ett länsövergripande resurscenter.

Deltagarnas behov av en stöd- och kunskapsresurs

Flera deltagare i fokusgruppintervjuerna uttrycker alltså att de är i behov av stöd- och kunskapsresurser i arbetet med och mot hedersrelaterat våld och förtryck i Örebro län. Några av dem känner till att tidigare planer har funnits på ett resurscenter efter modell i andra län tidigare och uttrycker entusiasm inför tanken, medan andra ger uttryck för behov av en stöd- och kunskapsresurs utan att knyta denna till någon konkret erfarenhet.

De skäl som huvudsakligen anges är behovet av etablerad expertis från olika professioner som får mandat att ge råd och stöd i konkreta situationer och som lätt och snabbt kan nås att rådfråga i svåra situationer. De önskar också stöd i samverkan mellan berörda instanser såsom hälso- och sjukvård, skola, socialtjänst och polis i konkreta fall i en förhoppning om högre kvalitet i de utredningar och insatser som görs för de utsatta.

Deltagarna i fokusgrupperna motiverar behovet utifrån erfarenheten att experter på hedersrelaterad problematik och våldsproblematik i allmänhet förvisso finns i länet, här nämns särskilt *Centrum mot våld i nära relation*. På grund av Centrets uppdrag har dess anställda emellertid inte mandat att vara den stöd- och kunskapsresurs som efterfrågas.

Deltagarna betraktar ett eventuellt stöd och kunskapsresurs som en rådgivande och samordnande instans de kan samverka med när de hanterar särskilt komplicerade våldssituationer. Detta innebär att arbetet med bibehållna ansvarsområden i länets kommuner och verksamheter således att en

stöd- och kunskapsresurs arbetar på kuratorers och handläggares uppdrag utan att ta över ansvaret för enskilda ärenden.

Deltagarnas övriga rekommendationer på mikronivå

Utöver den mer precisa rekommendationen att inrätta en stöd- och kunskapsresurs ger deltagarna i fokusgrupperna rekommendationer som i mångt och mycket överskrider en sådan. Genom samtalen påpekar de att stöd- och kunskapsresurser förvisso är ytterst viktiga men att materiella resurser i form av tid och ekonomiska medel är avgörande för att utsatta ska få rätt hjälp i rätt tid.

Deltagarna rekommenderar att

- stöd till våldsutsatta utvecklas i ett längre perspektiv som sträcker sig bortom den mest akuta fasen;
- skolan utvecklar metoder för att överbygga klyftorna mellan hem och skola. Frågan är om och i så fall hur skolan skulle kunna arbeta för att skapa trygghet för barnen i deras liv i skolan och i hemmet genom ett tillitsskapande arbete skola och hem emellan, med bibehållen integritet för barnens del;
- tillgång till tolkar av god kvalitet där utsattas rättssäkerhet kan garanteras;
- etablering av kvalificerade och ändamålsenliga boendalternativ för barn och ungdomar som placeras utanför hemmet och för vuxna i skyddat boende;
- skyddade boenden och familjehem med särskild HBTQ-kompetens etableras i länet;
- våldsutsatta vuxna får snabbare vägar in i psykiatrin så att de inte tappar hoppet om att få hjälp och med det även förtroendet för hälso- och sjukvården och tilliten till samhället i stort;
- verksamheter utvecklar en större variation av insatser för våldsutsatta personer som kan och vill bibehålla kontakten med sin familjekontext med bevarad säkerhet utvecklas;
- kunskap om mäns utsatthet i hederskontexter utvecklas.
- en samordnande och vägledande funktion utvecklas som ansvarar för att ha ett helhetsgrepp om våldsutsattas samtliga myndighetskontakter och bidrar till att underlätta dessa på olika sätt;
- rutiner för feedback från socialtjänsten till anmälade skolor utvecklas i enlighet med sekretesslagstiftningen.

- en länsövergripande struktur utvecklas för ett gott mottagande av våldsutsatta som tvingas byta kommun.
- en länsövergripande tillsynsfunktion etableras med ansvar för kvalitetskontroll av vinstdrivande skyddade boenden och familjehem.
- att länets kommuner riktar in sig på utveckling av strukturer som bidrar till att skapa och upprätthålla tillit mellan utsatta och samhällets olika hjälpsinstanser.

De professionella understryker också vikten av fortbildning och erfarenhetsutbyte mellan kollegor. De rekommenderar att

- regelbundet kunskaps- och erfarenhetsutbyte genom kontinuerliga, gemensamma utbildningsdagar så att kollegor med mindre erfarenhet kan lära av kollegor med större erfarenhet.
- samtal som liknar det fokussamtal de deltagit i återkommer regelbundet så att de lugn och ro kan reflektera kring arbetets utmaningar tillsammans med kollegor.

Deltagarnas övriga rekommendationer på meso- och makro-nivå

Skolan beskrivs av deltagarna som en av få fredade platser för elever som inte vill gå hem på dagarna och som använder skolan som tillflyktsort. Vi noterar att dessa ungdomars livsvillkor, ofta som barn i trångbodda och barnrika familjer inte uppmärksammas i fokusgrupperna. Relationen mellan barnens levnadsvillkor och deras utsatthet behöver lyftas eftersom grannskapets socioekonomiska, etniska och religiösa sammansättning har avgörande betydelse för hedersnormers samt våldets och förtryckets omfattning och styrka (Baianstovu m.fl. 2019; Baianstovu och Särnstedt Gramnaes 2022). Mot bakgrund av detta är det bekymmersamt att de flesta deltagarna i de myndighetsbaserade fokusgrupperna och andra stödjande funktioner i civilsamhället avvisar tanken om att hedersnormer skulle skilja sig mellan bostadsområden. Undantaget är aktörer i civilsamhället som har ett endogent perspektiv på frågan (jmf. Rosqvist 2020). Dessa framför att segregation är central för hedersrelaterade våldsnormers styrka.

Trots detta uttalade motstånd från deltagarnas sida framkommer det mellan raderna i samtliga diskussioner att de placerar hederskontexter, hedersnormer och hedersrelaterat våld och förtryck i områden med stora socioekonomiska utmaningar (utanförskapsområden enligt Polisen, NOA

2015). I samtalen i fokusgrupperna framkom också viktiga kunskaper om våldets samhälleliga aspekter. Dessa är en möjlig ingång till förståelse för samspelet mellan individ, grupp och samhälle. Deltagarna framhåller särskilt vikten av integration, inkludering och samhällsorientering. De behov och rekommendationer som framkommer handlar dels om *primärprevention*, det vill säga, att angripa rotorsakerna till hedersnormerna genom att öka mobiliteten, dels om *sekundärprevention*, nämligen att öka möjligheterna för våldsutsatta att skapa ett självständigt liv fritt från våld.

Fokusgruppernas deltagare rekommenderar

- samverkan kring de praktiska behov som i nuläget inte tillgodoses. Vuxenutbildningen, Migrationsverket, Socialtjänsten, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och andra samhällsaktörer tar ett gemensamt helhetsgrepp om den samhällsorientering nyanlända och andra svagt etablerade grupper behöver och anpassar denna till olika individers kognitiva färdigheter och livserfarenheter.
- förstärkt arbete med integration och inkludering av nyanlända barn och ungdomar. Deltagarna nämner skola och föreningsliv som särskilt viktiga parter i det arbetet.

Ett välfungerande arbete med och mot hedersrelaterat våld och förtryck kräver att olika samhällsaktörer med olika funktioner och uppdrag samverkar kring arbetets olika delar. Sammantaget behöver kunskap om det hedersrelaterade våldets och förtryckets mikro-, meso- och makroaspekter utvecklas i Örebro län samt arbetet på samtliga dessa nivåer. Oavsett vilken nivå man arbetar på eller vilken funktion man har – om man är politiker, tjänsteperson eller aktiv i civilsamhället – behöver man förstå hedersnormernas orsaker, vilka faktorer som bidrar till att stärka hedersnormer och hedersrelaterat våld och deras effekter för individer. Motsatt handlar det även om kunskap om faktorer som utmanar hedersnormer och patriarkala och auktoritära normer i allmänhet och bidrar till att stärka demokratiska normer som främjar jämlikhet och jämställdhet. Sådan kunskap är väsentlig både för det förebyggande arbetet och för ett framgångsrikt arbete med enskilda utsatta.

13 Konklusioner - behov av en kunskaps- och stöd-funktion

Mot bakgrund av tillgänglig forskning, samtal i fokusgrupper med professionella ur olika yrkeskategorier samt nyckelpersoner i civilsamhället i Örebro län finns skäl att överväga att en särskild stöd- och kunskapsresurs etableras i Örebro län. Denna bör verka utifrån demokratins grundprinciper om jämlikt deltagande och transparens och med social hållbarhet som mål tillämpa ett inkluderande och intersektionellt perspektiv samt ha både djup och bred förankring i nationell och internationell forskning.

I beaktande av vad som framkommit i samtalen i fokusgrupperna samt mot bakgrund av forskning på området bör en stöd- och kunskapsresurs arbeta intersektionellt, det vill säga med beaktande av våldets komplexitet och uttryck för alla med beaktande av ålder, kön, sexuell läggning, könsidentitet, religion, etnisk eller nationell bakgrund, funktionsvariation, socioekonomiska levnadsvillkor och boendeförhållanden. Medarbetarna i stöd- och kunskapsresursen bör vara förtrogna med det hedersrelaterade våldets och förtryckets multipla uttryck och samspelet mellan individer, grupper och samhälle. Stöd- och kunskapscentret bör med andra ord kunna bidra till att utveckla kunskap om helheten av våldsuttryck och våldets konsekvenser för alla boende i länet oberoende av dessa faktorer.

Resursen bör utformas så att den förmår

- stötta professionella inom berörda sektorer och alla våldsutsatta oberoende av ålder, kön, sexuell läggning, könsidentitet, religion, etnisk eller nationell bakgrund, funktionsvariation, socioekonomiska levnadsvillkor och boendeförhållanden.
- arbeta utifrån kunskap om utsattas varierande livssituationer och multipla utsattheter, vilket kräver att inkluderande kommunikationsformer utvecklas,
- verka för att utsatta får rätt hjälp, vid rätt tidpunkt, med passande omfattning och varaktighet,
- bidra till att arbetet utförs på ett sådant sätt att tilliten ökar mellan utsatta och relevanta institutioner vilket är en förutsättning för att utsatta ska kunna och vilja ta emot stöd,
- verka för att utsatta får ett självständigt liv i samhället efter att insatserna avslutats,

- arbeta förebyggande på mikro-, meso- och makronivå.

Kunskapsresursen bör vidare

- bygga på en vetenskaplig grund,
- verka för en dynamisk kunskapsutveckling i hela länet samt öppenhet och transparens i kommunikationen mellan lokala, regionala och nationella aktörer.

Det övergripande målet för länets arbete med och mot hedersrelaterat våld och förtryck bör vara att verka för varje invånares rätt till frihet från våld och förtryck och frihet till jämlikt och jämställt deltagande i samhällslivet. Dessa friheter hör samman med varandra och förutsätter frihet från varje form för inneslutning och segregation, inom familjelivet, i grupper och i samhället för övrigt.

Referenslista

- Abji, S. & Korteweg, A.C. 2021. "Honour"-based violence and the politics of culture in Canada: Advancing a cultural analysis of Multiscalar violence. *International Journal of Child, Youth and Family Studies* (2021) 12(1): 73–92.
- Abu-Lughod, L. 1999. *Veiled Sentiments. Honor and Poetry in a Bedouin Society*. Berkely, Los Angeles, London: University of California Press.
- Afsaruddin, A. 1999. *Hermeneutics and Honor. Negotiating Female "Public" Space in Islamic/Ate Societies*. Harvard University: Harvard Middle eastern Monographs XXXII
- Alinia, M. 2020. White ignorance, race, and feminist politics in Sweden, *Ethnic and Racial Studies*, 43:16, 249-267, DOI:10.1080/01419870.2020.1775861
- Baianstovu, R., Särnstedt Gramnaes, E. 2022. *Segregationens betydelse för hedersnormer samt för hedersrelaterat våld och förtryck*. Stockholm: Delmos, Delegationen mot segregation.
- Baianstovu, R., Särnstedt Gramnaes, E. 2021. *Vägar ut och vägar in*. Stockholm: MUCF.
- Baianstovu, R. 2021. Migration och kvinnors utsatthet för våld i nära relationer, i Moser Hällén, L. (red) *Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer*. Stockholm: Liber.
- Baianstovu, R., Strid, S., Cinthio, H., Särnstedt Gramnaes, E., Enelo, J-M. 2019. *Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar*. Örebro: Social Work Studies, Örebro universitetet.
- Baianstovu, R. 2017. *Heder. Hedersrelaterat våld, förtryck och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Baianstovu, R. 2012. *Mångfald som demokratins utmaning. En studie av hur socialtjänsten som välfärdsbyråkrati och moralisk samhällsinstitution förstår och hanterar kulturell mångfald*. Örebro: Örebro universitetet.

- Bates, D. G. & Rassam, A. 2001. *Peoples and Cultures of the Middle East*. Second edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Björktomta, S-B. 2012. *Om patriarkat, motstånd och uppbrott. Tjejers rörelse i sociala rum*. Göteborg: Förlaget Egalité.
- Bourdieu, P. 1987. *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Salamander förlag.
- Gill, A. 2006. Patriarchal violence in the name of 'honour'. *International Journal of Criminal Justice Sciences*, 1(1), 1–12
- Carbin, M. 2010a. *Mellan tystnad och tal. Flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Doktorsavhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Carbin, M. 2010b. *Hedersrelaterat våld och förtryck. En kunskaps- och forskningsöversikt*. Uppsala universitet: Nationellt center för kvinnofrid.
- Diskrimineringslag 2008. *Diskrimineringslag (2008:567)*.
- http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567
- Dullum, J. 2020. *Sikkerhet gjennom familiearbeid. Et samarbeidsprosjekt mellom politi og familievern ved Stovner politistasjon*. Oslo: Metropolitan universitet. Storbyuniversitetet.
- Durkheim, É. 1984. *The Division of Labor in Society*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Durkheim, É. 1965b. *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: Free Press.
- Eldén, Å. 2003. *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Geertz, C. 1993. *The Interpretation of Cultures*. Selected Essays. London: Fontana Press.

- Grim, K. Persdotter G. 2021. *Skillnader som kan utgöra risk för diskriminering? En kvalitativ studie om faktorer som påverkar socialsekreterares bedömningar och beslut inom den sociala barn- och ungdomsvården*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.
- Habermas J. 1984a. *The Theory of Communicative Action. Reason and the Rationalization of Society*. Del I. GB: Polity Press.
- Habermas J. 1984b. *The Theory of Communicative Action. The critique of functionalist Reason*. Del II. GB: Polity Press.
- Hayes, S. 1994. Structure and Agency and the Sticky Problem of Culture, *Sociological Theory*, 1994, 12(1): 57-72.
- Kivisto, P. 2002. *Multiculturalism in a Global Society*. Blackwell Publishers.
- Korteweg, A. C. & Yurdakul, G. 2010. *Religion, Culture and the Politization of Honour-Related Violence*. United Nations Research Institute for Social Development: Gender and Development Program, Paper Number 12, October 2010.
- Korteweg, A. C. 2012. "Understanding Honour Killing and Honour – related Violence in the Immigration Context: Implications for the Legal Profession and Beyond". *Canadian Criminal Law Review*, 16(2), 136–160.
- Lundström, T. & Sallnäs, M. (2003) *Klass kön och etnicitet i den sociala barnvården*. Socialvetenskaplig tidskrift nr 2-3 2003: 193–213.
- Länsstyrelsen Östergötland (2020) *Slutrapport 2020 – Regionala resurscentra för våldsutsatta med särskilt fokus på hedersrelaterat våld och förtryck*. Linköping: Länsstyrelsen i Östergötland, Rapport 2021:7
- Länsstyrelsen i Gävleborg 2020 <https://valdsfrivarvag.se/wp-content/uploads/2020/01/lansstyrelsen-gavleborg-mans-vald-mot-kvinnor-behovsinventering-resurscentra-rapport-uppdaterad-200122.pdf>
- Länsstyrelsen Skåne 2018. *Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer*.
- Maher, J., Segrave, M. 2018. Family violence risk, migration status and 'vulnerability', *Journal of Gender-Based Violence*, 3, 503-518.

- Moser Hällén, L. (red.) 2021. *Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer*. Stockholm: Liber.
- MUCF 2022. [Rätt att veta! | MUCF](#)
- Nielsen, F. 2011. *Tværkulturel konfliktmægling*. København: Hans Reitzels forlag.
- NOA 2015. *Utsatta områden - sociala risker, kollektiv förmåga och oönskade händelser*. Stockholm: Nationella operativa avdelningen, Underrättelseenheter, Polisen.
- Olsson, H., Bergman, A. 2021. From Silence to Recognition: Swedish Social Services and honor-based violence, *European Journal of Social Work*, Published online 1 March 2021
<https://doi.org/10.1080/13691457.2021.1882395>
- Origo 2022. Arbetar du med unga? Origo (stockholm.se)
- Prop, 2019/20:131. *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. Proposition. Regeringskansliet.
- Regeringen 2002. *Etikprövning av forskning*. Regeringens proposition 2002/03:50.
- Regeringen 2021. *Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor*. [atgardsprogram-for-att-forebygga-och-bekampa-mans-vald-mot-kvinnor.pdf \(regeringen.se\)](#)
- Regeringen 2021. *Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2021–2023*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Rosqvist, J. 2020. *Moral i rätten*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Sedem, M. 2012. *Rädsla för förlust av liv och heder*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet.
- Socialstyrelsen 2019. *Ett liv utan våld och förtryck Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck*. Stockholm: Socialstyrelsen.

- Skr. 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Stockholm: Regeringskansliet.
- SOU 2018:69. *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. Statens offentliga utredningar, Regeringskansliet.
- SOU 2020:57. *Ett särskilt hedersbrott*. Statens offentliga utredningar, Regeringskansliet.
- SRA 2017. *Ethical Guidelines*, Social Research Association. [the-sra.org.uk/wp-content/uploads/ethics03.pdf](https://www.sra.org.uk/wp-content/uploads/ethics03.pdf)
- SVT 2022. Sexköp I Allahs namn. Stockholm: SVT, Uppdrag granskning 22-05-11 [Uppdrag granskning – Sexköp i Allahs namn | SVT Play](#)
- Tahvilzadeh, N. 2021. *Låt inte pandemin fördjupa segregationen*. Stockholm: DN 2021-03-21 [Nazem Tahvilzadeh skriver om pandemin och segregationen - DN.SE](#)
- VR 2017. <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>
- Wikan, U. 2003. *En fråga om heder*. Stockholm: Ordfront.
- Örebro universitet 2021. *Remissvar – Ett särskilt hedersbrott (SOU 2020:57)*. [Örebro universitet \(regeringen.se\)](#)

<h1>TEMAN</h1>	
<h2>Inledning</h2>	
<p>Välkomnande. Presentation av moderator/samtalsledare. Presentation av projektet. Etik. Hur informationen kommer att användas. Presentation av deltagare och röstprov för transkriberingens skull.</p>	
<h2>Definitioner och förståelseramar</h2>	
<p>På vad sätt kommer du/ni i kontakt med området hedersrelaterat våld och förtryck?</p>	<p>Inledande lära-känna-samtal.</p>
<p>Vad är det ni pratar om när ni pratar om ”hedersrelaterat våld och förtryck”?</p>	<p>Hur vet ni när det handlar om hedersrelaterade frågor? Är det fruktbart att skilja mellan - hedersrelaterat våld och förtryck, - våld i nära relationer och - mäns våld mot kvinnor och - våld mot homosexuella (hbtqi-personer – hatbrott)? Vilken är skillnaden mellan konventionella/traditionella patriarkala könsroller (som styrs av religion t.ex.) i allmänhet och hedersrelaterat våld och förtryck? Görs sådana distinktioner i det praktiska arbetet? Hur i så fall? Vilken är den konkreta (operativa) definitionen inom er verksamhet? Är alla överens om definitionen? Detta tema får överensstämmelser, konflikter och skiljelinjer att framgå. I analysen kan svaren kopplas till andra svar, t.ex. på frågan om vad ger styrsel och vägledning i arbetet.</p>
<p>Finns några situationer som har varit särskilt lyckade/svåra/typiska eller särskilt lärorika?</p>	<p>Här kan man vara öppen för vad gruppen väljer att ta upp först. Det</p>

	lyckade? Det katastrofala? Något däremellan? Vad de väljer att benämna först ger en hint om situationen. Det är också något som kan vägas in i samtalet om man så vill.
Omfattning	
Omfattningen över tid.	Har ni någon uppfattning om HRV ökar eller minskar? Bland vilka? Var?
Våldets sammanhang	
Vilka platser sker våldet och förtrycket på?	
Våldets uttryck	
Vilka konkreta uttryck tar sig HRV i olika sammanhang?	
Identifierar deltagarna särskilda grupper/kategorier?	
Våldets grogrund	
Kan du/ni se någon koppling mellan våldet och socioekonomiska faktorer?	
Är ekonomiska transaktioner inom alternativa ekonomier involverade i de sammanhang där HRV utövas?	
Handlingsutrymme och behov	
Vad är det som vägleder verksamheten/föreningen/aktiviteten/gemenskapen i (möjliggör och begränsar) vad ni gör? (Lagstiftning, rekommendationer, manualer, informationsmaterial etc., klienters önskemål)	
Har lagstiftning, regler eller påbud förändrats på senare tid på ett sätt som påverkat din verksamhet/förening/aktivitet/gemenskap? Borde den förändras?	Här är det upp till deltagarna att ta upp sådant de känner till och diskuterar i sin arbetsvardag för att frågan inte ska få karaktären av läxförhör.
Möter verksamheten människor med behov som verksamheten inte kan tillgodose?	

Finns det något verksamheten anser att den borde kunna göra, utifrån människors behov?	
Vad borde "samhället" kunna göra, utifrån människors behov? Vilka aktörer bör göra det?	
Upplever ni att brukarna har tillit till er/er verksamhet/institution?	Vilka erfarenheter, kunskaper och aningar finns? Vem tror ni för övrigt människor vänder sig till när de söker hjälp? Vilken tilltro finns till verksamheten? Vilken tilltro finns till andra institutioner/verksamheter?
Vad gör andra aktörer? Vad borde de göra?	-
Hur arbetar ni med all den problematik ni har beskrivit ovan? Är det något ni tycker ni borde göra annorlunda? Vilka ytterligare resurser/kunskaper behövs?	Vem kan ni hjälpa och när? <ul style="list-style-type: none"> - Initialt, (bedömning och skydd) - Under skydd etc. yttre/inre varaktighet, ålder, kön, sexualitet - Efter skydd – övergång till ett "vanligt liv" Säkra också att mångfald berörs: ålder, kön, religion, sexualitet, sexuella uttryck, funktionsvariationer, nationalitet, etnicitet, språk, socioekonomi etc.
Vilket förebyggande arbete bedriver ni/andra inom verksamheten/kommunen/länet? Vilket förebyggande arbete behövs?	
Vilka stöd- och kunskapsresurser finns? Vilka behövs lokalt och i länet?	Konkretisera och sammanfatta utifrån samtalet som det artat sig hittills.
Någon tanke/fråga som väckts hos deltagarna under samtalets gång som inte fått utrymme ännu? Laget runt.	